

Hungarológiai Közlemények

A MAGYAR TANSZÉK FOLYÓIRATA 2014/1

Hungarológiai Közlemények

AZ ÚJVIDÉKI BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉKÉNEK
FOLYÓIRATA

2014. XLV. évf. 1. sz. ÚJ FOLYAM XV. évf. 1. sz.

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének lektorált tudományos folyóirata

Megjelenik évente négyszer

Főszerkesztő: Toldi Éva

(Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Szerbia, evatoldi@eunet.rs)

Felelős szerkesztő: Csányi Erzsébet tanszékvezető

(Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Szerbia,
erzsebet.csanyi@gmail.com)

A kiadásért felel: Ivana Živančević-Sekeruš dékán

(Bölcsészettudományi Kar, Újvidéki Egyetem, Szerbia)

Nemzetközi szerkesztőbizottság

Deréky Pál

(Universitát Wien, Ausztria, pal.dereky@univie.ac.at)

Fazekas Tiborc

(Universitát Hamburg, Németország, fs6a006@uni-hamburg.de)

Jankovics József

(MTA BTK Budapest, Magyarország, jankovics.jozsef@btk.mta.hu)

Tuomo Lahdelma

(Jyväskylä yliopisto, Finnország, lahdelma@cc.jyu.fi)

Andrić Edit

(Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Szerbia, andrice@sbb.rs)

Utasi Csilla

(Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Szerbia, csilla.utasi@gmail.com)

Szerkesztőségi titkár

Kovács Rácz Eleonóra

(Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Szerbia, kalic@tippnet.rs)

Angol fordítás: McConnell-Duff Márta, *szerb fordítás:* Andrić Edit

Lektor-korrektor: Buzás Márta

Grad Novi Sad

A szám megjelenését Újvidék Város

Önkormányzata támogatta.

A kéziratokat a főszerkesztő (evatoldi@eunet.rs) vagy a szerkesztőség (hungar@ff.uns.ac.rs) elektronikus postacímére várjuk.

UNIVERZITET U NOVOM SADU

Hungarološka saopštenja

FILOZOFSKI FAKULTET
GODIŠTE XLV-1/XV-1

NOVI SAD
2014/1

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK
HUNGAROLOŠKA SAOPŠTENJA

Recenzirani naučni časopis Odseka za hungarologiju Filozofskog fakulteta
Univerziteta u Novom Sadu

Izlazi kvartalno

Glavni urednik: Eva Toldi

(Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Srbija, evatoldi@eunet.rs)

Odgovorni urednik: Eržebet Čanji, šef katedre

(Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Katedra za mađarski jezik i književnost, Srbija, erzsebet.csanyi@gmail.com)

Za izdavača: Ivana Živančević-Sekeruš, dekanica

(Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija)

Međunarodni uređivački odbor

Pal Dereki

(Universität Wien, Austrija, pal.dereky@univie.ac.at)

Tiborc Fazekas

(Universität Hamburg, Nemačka, fs6a006@uni-hamburg.de)

Jožef Jankovič

(MTA BTK Budapest, Mađarska, jankovics.jozsef@btk.mta.hu)

Tuomo Lahdelma

(Jyväskylän yliopisto, Finska, lahdelma@cc.jyu.fi)

Edit Andrić

(Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Katedra za mađarski jezik i književnost, Srbija, andrice@sbb.rs)

Čila Utaši

(Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Katedra za mađarski jezik i književnost, Srbija, csilla.utasi@gmail.com)

Sekretar redakcije

Eleonora Kovač Rac

(Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Katedra za mađarski jezik i književnost, Srbija, kalic@tippnet.rs)

Prevod na engleski: Marta McConnell-Duff, *prevod na srpski:* Edit Andrić

Lektor-korektor: Marta Buzaš

Grad Novi Sad

Objavljivanje broja potpomogla je Gradska uprava
za kulturu Novog Sada.

Rukopise slati na adresu glavnog urednika (evatoldi@eunet.rs) ili redakcije
(hungar@ff.uns.ac.rs).

UNIVERSITY OF NOVI SAD

Papers of Hungarian Studies

OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY
VOLUME XLV-1/XV-1

NOVI SAD
2014/1

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK
PAPERS OF HUNGARIAN STUDIES
University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
Peer-reviewed Scientific Journal of the Department of Hungarian Studies

A quarterly publication

Editor-in-Chief: Éva Toldi

(University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies, Serbia,
evatoldi@eunet.rs)

Managing Editor: Erzsébet Csányi, Head of Department

(University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies, Serbia,
erzsebet.csanyi@gmail.com)

Responsible Editor: Ivana Živančević-Sekeruš, Dean

(University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Serbia)

International Editorial Board

Pál Deréky

(Universität Wien, Austria, pal.dereky@univie.ac.at)

Tiborc Fazekas

(Universität Hamburg, Germany, fs6a006@uni-hamburg.de)

József Jankovics

(MTA BTK Budapest, Hungary, jankovics.jozsef@btk.mta.hu)

Tuomo Lahdelma

(Jyväskylän yliopisto, Finland, lahdelma@cc.jyu.fi)

Edit Andrić

(University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies, Serbia,
andrice@sbb.rs)

Csilla Utasi

(University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies, Serbia,
csilla.utasi@gmail.com)

Editorial Secretary

Eleonóra Kovács Rácz

(University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Hungarian Studies, Serbia,
kalic@tippnet.rs)

English translation: Márta McConnell-Duff, *Serbian translation:* Edit Andrić

Proofreader: Márta Buzás

Grad Novi Sad

The issue was supported by the City Council
of Novi Sad.

All manuscripts should be submitted by e-mail to the Editor-in-Chief
(evatoldi@eunet.rs) or the Editorial Office (hungar@ff.uns.ac.rs).

TARTALOM

Frazeológia és fordítástudomány

MOLNÁR CSIKÓS László: Az állandósult szókapcsolatok fordíthatósága	1–12
LAKI Boglárka: Pacsér névadási szokásai a betelepítéstől napjainkig	13–33

Az irodalom és a lehetséges világok

HARKAI VASS Éva: A Parti Nagy-szövegek „lehetséges világa(i)”	34–40
FARAGÓ Kornélia: Lehetőségverziók Láng Zsolt történeteiben	41–48
TOLDI Éva: Lehetséges világok Dalos György regényeiben	49–58
SÁGI VARGA Kinga: Emlékvilágok Juhász Erzsébet <i>Gyöngyhalászok</i> című ciklusában.	59–67
PATÓCS László: A prim attribútumai – én-mintázatok Borbély Szilárd <i>Nincstelenek</i> című regényében	68–75

Kisebbségi kulturális diskurzusok

MÁK Ferenc: Sziklay Ferenc fehértemplomi évei (1911–1913)	76–92
KOVÁCS RÁCZ Eleonóra: Nempreferenciális jegyek a vajdasági magyar kisiskolások nyelvjárásiattitűd-kutatásában.	93–111

SADRŽAJ

Frazeologija i nauka o prevođenju

Laslo MOLNAR ČIKOŠ: Prevodljivost proverba.	1–12
Boglarka LAKI: Običaji davanja imena u Pačiru od naseljavanja do današnjih dana	13–33

Književnost i mogući svetovi

Eva HARKAI VAŠ: „Mogući svetovi“ u tekstovima Lajoša Parti Nađa	34–40
Kornelija FARAGO: Verzije mogućih svetova u prozi Žolta Langa.	41–48
Eva TOLDI: Mogući svetovi u romanima Đerđa Daloša	49–58
Kinga ŠAGI VARGA: Svetovi uspomena u ciklusu novela <i>Gyöngyhalászok</i> autorke Eržebet Juhas	59–67
Laslo PATOČ: Atributi prim-brojeva i ego-slike u romanu Silarda Borbelja <i>Nincstelenek</i>	68–75

Manjinski diskursi

Ferenc MAK: Godine koje je Ferenc Siklai proveo u Beloj Crkvi (1911–1913).	76–92
Eleonora KOVAČ RAC: Nepreferencijalna obeležja proučavanja jezičkih stavova vojvođanskih đaka mađarske nacionalnosti. . . .	93–111

CONTENTS

Phraseology and the Science of Translation

MOLNÁR CSIKÓS, László: Translatability of Set Phrases 1–12

LAKI, Boglárka: Naming Customs in Pacsér from the
Time of Settlement to the Present-day 13–33

Literature and the Possible Worlds

HARKAI VASS, Éva: “Possible World(s)” in the Texts
Written by Lajos Parti Nagy 34–40

FARAGÓ, Kornélia: Possibility-variants in the Stories
by Zsolt Láng 41–48

TOLDI, Éva: The Possible Worlds in György Dalos’s Novels 49–58

SÁGI VARGA, Kinga: Worlds of Recollections in the Cycle
Gyöngyhalászok by Erzsébet Juhász. 59–67

PATÓCS, László: Attributes of the prime – self-patterns in
Szilárd Borbély’s novel *Nincstelének* 68–75

Minority Cultural Discourses

MÁK, Ferenc: Ferenc Sziklay’s Years in Fehértemplom
(1911–1913) 76–92

KOVÁCS RÁCZ, Eleonóra: Non-preferential Features
in Investigating Attitudes towards Dialects of
Hungarian Young Schoolchildren in Vojvodina 93–111

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
mcsikos@gmail.com

AZ ÁLLANDÓSULT SZÓKAPCSOLATOK FORDÍTHATÓSÁGA

Translatability of Set Phrases

Prevodljivost proverba

A fordíthatóság viszonylagos kategória, általában nem lehet tökéletes fordítást készíteni, csak megközelíthetjük az eredetit. Különösen nehéz fordítással átmenteni azt, ami az egyik nyelvnek és kultúrának a jellegzetessége. Ez gyakran állandósult szókapcsolatokban jut kifejezésre. Viszonylag ritkán van egy forrásnyelvi állandósult szókapcsolatnak tartalmilag és alakilag egyaránt pontos megfelelője a célnyelvben. Megtörténik, hogy más szavakkal fejezik ki az adott tartalmat, illetve szerkezetileg eltérő formában. Bizonyos esetekben adaptációra van szükség. Egyes állandósult szókapcsolatok esetében különféle célnyelvi változatok közt választhat a fordító. A sajátos állandó szókapcsolatot olykor csupán szó szerint lehet megadni, ezt magyarázattal egészíti ki a fordító, ha szükségesnek látja. A fordító munkáját egyéb mozzanatok könnyíthetik vagy nehezíthetik.

Kulcsszavak: fordíthatóság, állandósult szókapcsolat, szerb nyelv, magyar nyelv, megfeleltetés.

A fordíthatóság

„Minden, ami egy adott nyelven kifejezhető, kétségkívül kifejezhető egy másik nyelven is” – mondja Bloomfield, a neves amerikai nyelvész (BLOOMFIELD 1955; 277–278). Ettől eltekintve jogosan felvethetjük a fordíthatóság kérdését, ugyanis rendszerint nem sikerül tökéletesen lefordítani a forrásnyelvi szöveget, a célnyelven csupán megközelíthetjük az eredetit. Benő Attila szerint a fordít-

hatatlanság tulajdonképpen mindig részkérdés, a szöveg mint egész valamilyen módon és bizonyos áron mindig fordítható (viszont egyes szavak, kifejezések, szójátékok olykor lefordíthatatlannak bizonyulnak) (BENŐ 2011).

Somlyó György több ízben is hivatkozik Goethe szavaira, melyek szerint „a fordításban el kell menni egészen a lefordíthatatlanig, mert csak ott jutunk el az idegen nemzet és az idegen nyelv érzékeléséig”.

Albert Sándor a fordíthatóságnak és fordíthatatlanságnak filozófiai megközelítését adja. Szerinte minden fordításelmélet implicit módon mindig magában foglal más elméleteket és diszciplínákat is: filozófiát, hermeneutikát, nyelvelméletet, irodalomelméletet, kommunikációelméletet, szemiotikát, stilisztikát stb. Fogalmaink egy adott nyelv gondolkodásmódjához vannak kötve, és egy-egy szónak, terminusnak gyakran más és más nyelvi és kulturális vonatkozásai vannak az egyes nyelvekben (ALBERT 2003; 8).

Voltaképpen még az is megtörténhet, hogy a fordítás jobb lesz az eredeténél, de ezt már újraalkotásnak (átköltésnek) lehet tekinteni. Jól példázzák ezt Illyés Gyulának a műfordításai, amelyek 1963-ban még *Nyitott ajtó* címmel jelentek meg, 1978-ban pedig *Nyitott ajtók* címmel, talán éppen arra a többletre célozva, amit a kiváló fordító ad az olvasónak.

A lexémák fordítása

A lexémák zöme fordítható, ha nem is mindig lexémával, olykor frazéma segítségével. Néha annyira különleges jelentést hordoz a lexéma, hogy közvetlenül lefordíthatatlannak bizonyul, csak hosszas körülírással lehet megmagyarázni a másik nyelven. Pl. *ilunga* (csiluba nyelven) ’olyan személy, aki első alkalommal kész megbocsátani az erőszakot, másodjára tolerálja, harmadjára azonban már nem’; *plenipotentiary* (angol nyelven) ’teljhatalommal felruházott különleges nagykövet’; *pocsemucska* (orosz) ’nagyon sokat kérdezősködő ember’ (vö. Lefordíthatatlan szavak toplistája).

A frazémák fordítása

Látszólag jóval nehezebb feladat, mint a lexémáké, bonyolultabb összefüggésekhez kell igazodni. Ha jobban megfigyeljük a dolgot, szemantikailag hasonló típusú megfeleltetések lehetségesek mindkét kategóriában: szó szerinti, más szavakkal való, szerkezetváltásos, adaptációs, magyarázó.

Szó szerinti fordítás

Olykor lehetőség van a frazéma teljes fordítására (tükörfordítás):

Alkalom szüli a tolvajt. = De gelegenheid maakt de dief (hollandul).

Aki másnak vermet ás, maga esik bele. = Ko drugome jamu kopa, sam u nju pada (szerbül); Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein (németül).

Aki nem dolgozik, ne is egyék. = Die niet werkt, zal ook niet eten (hollandul).

Az alma nem esik messze a fájától. = De appel valt niet ver van de boom (hollandul).

Kinek a pap, kinek a papné. = Kome pop, kome popadija (szerbül).

Minden kezdet nehéz. = Svaki početak je težak (szerbül).

Nem mind arany, ami fénylik. = Het is niet al goud wat er blinkt (hollandul).

Nincsen rózsza tövis nélkül. = Nema ruže bez trna (szerbül).

Az állandósult szókapcsolatnak gyakran nincs valóságos, szó szerinti megfelelője a célnyelvben, ilyenkor a fordító mintegy mentegetőzésül jelzi, hogy szó szerint idézi valakinek a mondását, kizsólását. Íme néhány ilyen szerb állandósult szókapcsolat és magyar megfelelője:

Magarac je magarac makar imao i zlatan pokrovac. = A szamár aranytakaróval is szamár marad.

Bolje ti se nogom omaknuti nego jezikom. = Jobb, ha a lábad botlik meg, mint ha a nyelved.

Gde ko nikne, tu i obikne. = Ki hol terem, ott szokik meg.

Gde nema parca, nema ni suca. = Ahol nincs peres fél, nincs bíró sem.

Grad se pleni, a baba se češlja. = A városban fosztogatnak, a szüle pedig fésülködik.

Nije dobro led ni u marami kroz vinograd proneti. = Nem jó a jeget még kendőben sem átvinni a szőlőskerten.

Nije kučka okotila vuka. = Nem szuka fiadzotta a farkast.

Ofucao se kao papudžijski mačak. = Kopott, mint a papucsosmester macskája.

Omiče se kao masna kobasica. = Csúszik, mint a zsíros kolbász.

Pusto mleko i psi loču. = A gazdátlan tejet a kutyák is lefetyelik.

Što je kuma donela, to je i ovidala. = Amit hozott a komaasszony, azt el is fogyasztotta.

Sve mu se to vrti po glavi kao prirasloj devojci udaja. = Állandóan az motoszka a fejében, mint eladó lánynak a férjhez menés.

Vidi moja oka gde se peče koka. = Látom én, hol sül a csirke.

Žena se uzda u plač a lupež u laž. = Az asszony a könnyekben bíz, a tolvaj a hazugságban.

Más szavakkal való fordítás

Gyakoribb az az eset, hogy az állandósult szókapcsolatnak a célnyelven olyan jelentésbeli megfelelője használatos, amely egy vagy több olyan szót tartalmaz, amely nincs meg a forrásnyelvi változatban:

A lónak négy lába van, mégis megbotlik. = I guska će katkad na ledu posrnuti.

Ádámról, Éváról kezdi. = Počinje od Kulina bana.

Ahány ház, annyi szokás. = Kakva zemlja, takvi običaji.

Amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten. = Kakav pozdrav onaki i odzdrav; Kakva šala, takva odšalica.

Az ember kitér a hitéből! = To je da se čovek poturči!

Bámul, mint (a) borjú az új kapura. = Pilji kao štrk u jaje; pilji ko ače u žižak.

Egyszerű, mint a pofon. = Prost kao (beli) pasulj.

Falra borsót hány. = Pucati u vetar.

Feltalálta a spanyolviaszt. = Pronašao je barut.

Fűt-fát ígér. = Obećati med i mleko.

Huszonnyolcra vesz vkít. = Dati kome pet za devet (megcsal).

Izeg-mozog, mint a sajtukac. = Vrpolti se kao da ima pundrava (hegyes farkú bégilisztá; gyermekféreg).

Jól felvágták a nyelvét. = Odrešili su mu jezik.

Keserű, mint az epe. = Gorak kao pelen (üröm).

Kizökken a kerékvágásból. = Ispasti iz šina.

Kocsiban az ötödik kerék. = Biti deveti u plugu.

Küldözget Ponciustól Pilátusig. = Šalje me od popa do kovača (ide-oda küldözget).

Lányomnak mondom, menyem is értsen belőle. = Majka čerku kara, snaši prigovara.

Megfojtaná egy kanál vízben. = Popio bi ga u čaši vode.

Ne legyél minden lében kanál! = Ne budi svakom loncu poklopac!

Nem ér egy lyukas mogyorót sem. = Ne vredi ni pišljiva boba.

Nem fér meg két dudás egy csárdában / Illetlen két molnár egy malomban (rég). = Dva pelivana (kötéltáncos) na jednom konopu/užetu ne mogu igrati.

Nem lehet egy tűt sem leejteni. = Ni jaje ne bi palo na zemlju.

Nem zsák, párnahéj. = Nije šija nego vrat.

Olyan az orra, mint az uborka. = Nos mu je kao patlidžan.

Reszket, mint a nyárfalevél. = Drhti kao prut.

Rossz bőrben van. = Biti u rdavu perju.

Száraz, mint a puskaapor. = Suv kao pršuta (sódar, szárított sonka).

Tejben-vajban fürdik. = Živi kao bubreg u loju.

Tücsköt-bogarat összehord. = Lupa kao puto lotru (veri, mint béklyó, nyűg a kocsiodalt, szekéroidalt).

Várja, hogy a sült galamb a szájába repüljön. = Čeka da mu pečene ševe padnu u usta.

Várja, mint zsidók a Messiást. = Čeka kao ozebao sunce.

Szerkezetváltásos fordítás

Az is megtörténhet fordításkor, hogy a szerkezeten kell módosítani ahhoz, hogy a megfelelő jelentés a célnyelvben is kifejezésre jusson: „Egy meghatározott mondatrészt egy másikkal adunk vissza, anélkül, hogy ezáltal a közlés értelmét megváltoztatnánk” (TARNÓCZI 1972; 65). Ennek a műveletnek transzponálás a neve. „A transzponálás olyan alaki jellegű művelet, amelynek során a célnyelvi szöveget a célnyelv rendszerének megfelelően úgy alakítjuk, hogy az alapszöveg hírtartalma, az abban kifejeződő közlési szándék és az általa elérendő hatás ne módosuljon” (TARNÓCZI 1972; 65). Itt tulajdonképpen „a kiegészülés nyelvenként eltérő lehetőségeiről”, valamint „a bővítmények [...] ugyancsak eltérő megjelenési formáról” van szó (TARNÓCZI 1972; 65). „A nyelv alakiséga fölött mindig a tartalom dominál” – mondja Tarnóczi (1972; 66). „Igen sok olyan idegen szerkezettel találkozhatunk a magyar szövegekben, amelyek nem magyarázhatók egyszerűen áthallással. A német ember ugyan *versteht etwas darunter*, de a magyar *ért valamit valamin*. A transzponálás lehet szótári (lexikális) vagy közlésbeli (szintaktikus) a. *chambre a choucer* = háló (szoba) ≠ lefekvésre való szoba b. *gut zum Druck* = nyomható; ≠ jó a nyomáshoz” (TARNÓCZI 1972; 67).

Ami franciául *l'homme qui rit*, az magyarul nem az ember, aki nevet, hanem a nevető ember (szerb példával: *dečak koji sedi* = ülő fiú). A francia jelzői mellékmondat transzponálással melléknévi igenévi jelző lesz a magyarban. A transzponálás a célnyelvi igeidőknek és igemódoknak az alapszövegtől eltérő megváltoztatása, a jelzőnek határozóval, a határozónak jelzővel való helyettesítése, sőt az állítmány megcserélése is lehet (TARNÓCZI 1972; 68).

A transzponálást a nyelvrendszerek eltérései indokolják, a modulálást pedig a különböző nyelvközösségek valóságszemléletének eltérő volta teszi szükségessé (TARNÓCZI 1972; 69). A modulálás kifejezetten tartalmi művelet. „A kiinduló nyelvi szöveg szerzője saját nyelvközösségének tagjaihoz szól, amit mond, azt közös valóságszemléletüknek megfelelően adja elő. Amikor tehát a kiinduló nyelvről a célnyelvre váltunk át, ugyanazt a hírtartalmat és közlési

szándékot a célnyelvi nyelvközösség valóságsszemléletének megfelelően kell kifejeznünk, hogy a hatás a két szöveg olvasóira lehetőleg azonos legyen” (TARNÓCZI 1972; 69). Így a francia *clé anglaise* ('angolkulcs') a magyarban éppenséggel *franciakulcs* lesz. „Sokkal gyakoribb és a fordító szempontjából problematikusabb a szintaktikus moduláció, amely jórészt tetszőleges. Lényege, hogy ugyanazon a nyelvközösségen és nyelvrendszeren belül bárki a kifejezési lehetőségek sokrétű tarkasága között válogathat” (TARNÓCZI 1972; 69). Ilyen például az *amivel* bevezetett mellékmondat kiterjedt használata vagy az alárendelő szerkesztésmód elhagyása és mellérendelővel való helyettesítése.

Az állandósult szókapcsolatok transzponálása során a szónak szókapcsolat felel meg, a lexémából frazéma lesz:

A jó hírnév többet ér az aranynál. = Bolji je dobar glas nego zlatan pas.
Aranyhegyeket ígér. = Obećati zlatne kule.
Huszonnyolcra vesz valakit ('becsap'). = Dati kome pet za devet.
Ígérj okos, vakulj/örülj bolond! = Obećanje ludom radovanje.
Isten nyugosztalja! = Bog da mu dušu prosti! (Isten bocsásson meg lelkének!)

Olyan, mint a szalmaláng. = On je kao plehana peč.

Olykor a szókapcsolatnak szó felel meg, a frazémából lexéma lesz fordításkor:

Amilyen a mester, olyan a munkája. = Po delima se majstor pozna je.
Bottal ütheti a nyomát. = Nestao je (bez traga).
Ez nem Csáki szalmája. = Nije to pustopaš ('szabad, közös legelő').
Madarat tolláról, embert barátjáról. = S kim si, onakav si.
Ráhúzzák vkire a vizes lepedőt. = Hladne obloge.

Adaptációs fordítás

Az adott jelentést olykor csupán különleges szóval vagy szókapcsolattal lehet visszaadni. Ez az adaptálás. Az adaptálás során „...az alapszöveg egyes lefordítható vagy lefordíthatatlan részeit a célnyelvi szövegben valami hasonlóval helyettesítjük, ami fogalmilag közel áll a célnyelvi olvasókhoz!” (TARNÓCZI 1972; 72.)

Számos példát adhatunk a magyarról szerbre való fordítás adaptálási lehetőségeire:

A lónak négy lába van, mégis megbotlik. = Može pogrešiti i pop u molitvi ('a pap is megtévedhet imádság közben').

A szamár szamár marad, ha Bécsbe viszik is. = Metla pošla, metla došla.

Ahány ház, annyi szokás. = Tuda zemlja, tudi običaji.

Akinek a kása megégette a száját, az aludttestet is megfújja. = Koga je vruća voda oprlila, i od mlake se boji.

Balkeresztet vethetsz rá. = Piši (kući) propalo (je).

Bekapta, mint kutya a legyet. = Ofukao kao Vlah pitu ('felfalta, mint oláh a lepényt').

Csöndes tóban lakik a béka. = Potajni ugljen najgore ožeže.

Dunába/tengerbe vizet hord. = Kopati bunar uz potok (hiábavalóságot cselekszik).

Egészséges, mint a makk. = Zdrav kao od brega odvaljen.

Egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz. = Sastala se laža i polaža.

Él, mint Marci Hevesen. = Sedeti kao pčela u punoj košnici; živi kao bubreg u loju.

Elhnedülte azt már a szent Dávid! = Piši (kući) propalo (je)!

Felkopik tőle az álla. = Neće se on od toga omastiti.

Holnapután, kiskedden, borjúnyúzó pénteken. = O Đurdinu petku ('sohanapján').

Ígéret szép szó, ha megtartják, úgy jó. = Bolje je ne obreći nego reč ne držati.

Jó éjszakát kell mondani, nem kell az álmot rontani. = U ognjište posvadište, u odrište pomirište.

Jó kezdet fél siker. = Po jutru se dan poznaje.

Kákán is csomót keres. = Traži dlaku u jajetu.

Kerületi, mint macska a forró kását. = Obilazi kao kiša oko Kragujevca.

Késedelem veszedelem. = Ko docna ustaje, obojaka mu nestaje ('a későn kelőnek eltűnik a kapcája').

Két malomban örölnék. = Jedan u klinac, drugi u ploču udara.

Kiszúrja a szemét vmivel. = Dati kome pogače za proju.

Kölcsönkenyér visszajár. = Kakva šala, takva odšalica; Pamti pa vrati!

Kutya a kutyát nem bántja. = Kuvar i podrumar uvek se dobro razumeju ('a szakács és a pincér mindig jól megérti egymást').

Le is út, fel is út. = Širok je svet.

Lesz/jön még a kutyára dér. = Doći će i njemu crni petak; pitaću te sutra (drugi put) za zdravlje.

Más háza előtt seper. = Potkiva svojim pločama tuđe konje.

Meg sem mer mukkanni. = (Ne sme) ni zuba obeliti.

Megissza ő még a fekete levest. = Doći će i njemu crni petak.

Megmossa valakinek a fejét. = Očitati kome bukvicu/vakelu.

Minden további nélkül. = A on ni pet ni šest.

Nagy a bánatom! = Baš mi puca prsluk!
Neki már befellegzett! = On je odsvirao svoje!
Nem sokat teketóriázott. = A on ni pet ni šest.
Nem sül ki a szemed?! = Crn ti obraz!
Pap se beszél/prédikál kétszer. = Pronesoše ga na čabreniku.
Szitával mer vizet. = Presipati iz šupljeg u prazno.
Természetté válik a szokás. = Što dikla vikla to i obikla.
Tévedni emberi dolog. = Može pogrešiti i pop u molitvi.
Úgy bánik vele, mint a hímes tojással. = Oviјati koga pamukom.

Olykor ugyanazt az idiómát adaptálással is és modulálással is kifejezhetjük a másik nyelven. Tarnóczi szerint „a germanizmusokat, gallicizmusokat, anglicizmusokat csak modulálás, végső esetben adaptálás segítségével lehet magyarra fordítani (TARNÓCZI 1972; 71). Azt az angol fordulatot például, hogy *a kiömlött tej fölött sír/kiabál* Ország László *a megtörtént bajon kesereg* alakban modulálja, Kossa János viszont inkább az adaptálást választja: *eső után köpönyeg* (KOSSA 1965; 48–49).

Magyarázó fordítás

Amikor a célnyelvben nincsen megfelelő jelentésű lexéma vagy frazéma, akkor magyarázni kell az állandósult szókapcsolatot. O. Nagy Gábor szerint a szólások jelentését egy szóval is kifejezhetjük, a közmondások értelmezéséhez viszont több fogalom összekapcsolására van szükség (O. NAGY 1988; 10). Íme néhány példa:

Felült Lackó a nyakára. = Zbog vrućine neće da radi i odmara se.
Hencidától Boncidáig folyt a sárga lé. = Bilo je veliko veselje.
Több is veszett Mohácsnál. = Imali smo i veći gubitak od ovog.

További példák szerb állandósult szókapcsolat magyarra fordítására:

(Ne sme) ni zuba obeliti. = Ki sem meri nyitni a száját.
Derati opanke oko koga. = Kerülget valakit.
Gizdavoј nevi ne možeš ovrļj oko glave obmotati. = Nem lehet kedvét lelni/találni.
Gledati kome kroz prste. = Elnéz vkinek vmit.
Kuvati pređu na obdanicu. = Befejezi a munkát napszálltáig.
Možeš da mi pljuneš pod prozor. = Nem tehetsz ellenem semmit.

Neće se on od toga omastiti. = Nem kap belőle.

Nije šija nego vrat. = Egykutya.

Obrlatio kao ajgir čoru ('rávette, mint csődör a félszemű kancát'). = Megrohanta; ostromolni kezdte.

Očitati kome bukvicu/vakelu. = Alaposan megleckéztet.

Pomolac (előhúzott ajándék) babi teoce vraća. = Kis ajándékokkal anyóka könnyen talál alkalmi pásztorokat (akik segítenek neki összeterelni a borjakat).

Prokopsao kao turski car na Senti. = Nem sikerült neki.

Proterati kera. = Kiduhajkodikja magát.

Proveo se ko bos po tmju. = Pórul járt; rátett.

Proveo se ko Janko na Kosovu. = Pórul járt; rátett.

Tu se ne zna ni ko pije ni ko plaća. = Nagy a zűrzavar; bábeli zavar; valószínűs cigányvásár.

Változatos fordítási lehetőségek

Bizonyos esetekben a fordítónak választási lehetőség áll a rendelkezésére, ugyanazt az állandósult szókapcsolatot többféleképp is tolmácsolhatja. Például a 'jó dolga van, könnyen, vidáman él' jelentésű *él, mint Marci Hevesen* szerb nyelven lehet *sedeti kao pčela u punoj košnici*, illetve *živeti kao bubreg u loju*; az 'úgy viselkedünk másokkal, ahogyan mások bánnak velünk' vagy 'úgy viselkednek velünk, ahogyan mi bánunk másokkal' jelentésű *amilyen az adjon-isten, olyan a fogadjisten* szerb megfelelője nemcsak a *kakav pozdrav onaki i odzdrav*, hanem a *kakva šala, takva odšalica* is lehet; a *bámul, mint (a) borjú az új kapura* értelmét a szerb *pilji kao štrk u jaje* is, és a *pilji ko ače u žizak* is kifejezheti (mindkettő más szavakkal való fordítást képvisel); a 'majd megjár-rod!' v. 'megjárja még!' jelentésű *lesz/jön még a kutyára dér* proverbium szerbül az adaptációs fordításoknak egész sorozatával helyettesíthető: *doći će i njemu crni petak; videti svog boga; otići pasjom prtinom; pitaću te sutra (drugi put) za zdravlje*. A szerbről magyarra való fordítás során a *dva pelivana* ('kötéltáncos') *na jednom konopu/užetu ne mogu igrati* állandósult szókapcsolat megfelelője egyrészt a *nem fér meg két dudás egy csárdában*, másrészt az *illetlen két molnár egy malomban* (azzal, hogy ez utóbbi réginek számít).

Néha az állandósult szókapcsolatot nemcsak egy módon ültetheti át a célnyelvre a fordító, hanem választhat a módok közül. Az *ez nem Csáki szalmája* állandósult szókapcsolat szerkezetváltásos fordítással *nije to pustopaš*, más szavakkal való fordítással pedig *nije to Alajbegova slama*. A lónak négy lába van, mégis megbotlik más szavakkal való fordítással *i guska će katkad*

na ledu posrnuti, adaptációs fordítással *može pogrešiti i pop u molitvi* ('a pap is megtévedhet imádság közben'). A 'teljesen felelőtlenül minden jót megígér' jelentést a magyarban a *fűt-fát ígér* szólás is és az *aranyhegyeket ígér* szólás is kifejezi, az előbbi más szavakkal való fordítással *obećati med i mleko* szerbül, az utóbbi szerkezetváltásos fordítással *obećati zlatne kule*.

Nyelvspecifikus jelenségek

A fordító munkáját megkönnyíthetik az egyes nyelveken kínálkozó megoldási lehetőségek, például a más nyelvre lefordíthatatlannak tűnő *Több is veszett Mohácsnál* szólást a spanyolok adaptálják: *Más se perdió en Cuba* ('több is veszett Kubában'). Az *Él, mint Marci Hevesen* a spanyolban és a franciában adaptálódik ('él, mint egy isten'), a németben ki is egészül: *wie Gott in Frankreich leben* ('él, mint isten Franciaországban' – vö. Reáliák).

Egyes mozzanatok nehézséget jelenthetnek a fordító számára. Például az a jelenség, hogy némely állandósult szókapcsolatnak az egyik nyelvben tagadó formája van, míg a másikban az állító forma járja. Magyarul azt mondjuk: *Nem a ruha teszi az embert*. A németeknél: *Kleider machen Leute*. = A ruha teszi az embert (vö. Reáliák). Magyarul: *Akinek nem inge, ne vegye magára!* Hollandul pedig: *Wie de schoen past, trekke hem aan* ('Aki vétkesnek érzi magát, értsen a szóból', 'Akinek inge, vegye magára!') (MOLLAY 2000; 95).

Irodalom

ALBERT Sándor (2003): Fordítás és filozófia. Tinta Könyvkiadó, Budapest

BALÁZS Géza (1997): Állandósult szókapcsolatok. 107–110. Magyar nyelv és irodalom. Pannon Enciklopédia, Dunakanyar 2000 Kiadó, Budapest

BALÁZS Géza: A magyar frazémák szövegtipológiája (Előadásként elhangzott a VII. Magyar Nyelvtudományi Kongresszuson, 2004. augusztus 31-én). <<http://www.nytud.hu/NMNyK/eloadas/balazsgeza.rtf>> (2013. 08. 20.)

BÁRDOSI Vilmos szerk. (2013): Reáliák – A lexikológiától a frazeológiáig – Értelmezések és fordítási kérdések. Tinta Könyvkiadó, Budapest

BENŐ Attila (2011): A dolgok másik neve. Ariadné Könyvek, Kolozsvár

BLOOMFIELD, Leonard (1955): Language, George Allen & Unwin Ltd, London

HADROVICS László (1995): Magyar frazeológia. Akadémiai, Budapest

JENEY Éva–JÓZAN Ildikó–HAJDU Péter szerk. (2007): Kettős megvilágításban. Fordításelméleti írások Szent Jeromostól a 20. század végéig. Balassi Kiadó, Budapest

- KAŠIĆ, Jovan–PETROVIĆ, Vladislava–VAJDA József–PAPP György–LÁNCZ Irén (1983): Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika. Filozofski fakultet–Zavod za izdavanje udžbenika, Novi Sad
- KOLLÁR Krisztián (2003): Heltai Gáspár és Pesti Gábor fabulafordításainak frazeológiai vizsgálata. = Fazekas Csaba (szerk.): A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara tudományos diákköri közleményei 2. Miskolc
- KOSSA János (1965): Így írunk mi II. Forum, Újvidék
- KOVÁCS Kálmán szerk. (1968–1975): Szerbhorvát–magyar szótár I–III. Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék
- Lefordíthatatlan szavak toplistája <<http://www.alon.hu/node/1125>> (2004. 06. 23.)
- Miért hánynak a lovak a patika előtt?
<<http://www.nyest.hu/hirek/szoval-miert-is-hanynak-a-lovak-a-patika-elott>> (2013. 08. 20.)
- MOLLAY Erzsébet (2000): Németalföldi–magyar közmondásszótár bevezető tanulmányokkal. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Néderlandisztikai Központ, Budapest
- O. NAGY Gábor (1966): Magyar szólások és közmondások. Gondolat Kiadó, Budapest
- O. NAGY Gábor (1988): Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete. Gondolat Kiadó, Budapest (4. kiadás)
- NEUBERT, Albrecht–SHREVE, Gregory M. (1992): Translation as Text. Kent State University, Kent, Ohio
- Reáliák – a lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések. A Modern Filológiai Társaság éves konferenciája. ELTE BTK, Gólyavár, 2012. június 20-án és 21-én <<http://www.filologia.hu/kiadvanyok/realiak-a-lexikologiatol-a-frazeologiaig.-ertelmezések-es-fordítási-kerdesek.html>> (2013. 08. 20.)
- SOHÁR Anikó: Hová tűnt az érték és a hagyomány? A műfordítás helyzete a rendszerváltás után <<http://lfg.hu/47891/vegyes/dr-sohar-aniko-hova-tunt-az-ertek-es-a-hagyomany/>> (2013. 08. 20.)
- SOHÁR Anikó: Miként gondolkozunk a fordításról – és ennek folyamánai
<<http://fantasy.kimte.hu/content/dr-soh%C3%A1r-anik%C3%B3-mik%C3%A9nt-gondolkozunk-ford%C3%ADt%C3%A1sr%C3%B3l-%E2%80%93-%C3%A9s-ennek-folyom%C3%A1nyai?page=0%2C4&destination=node%2F96>> (2013. 12. 10.)
- SOMLYÓ György: A fordítás paradoxonai <http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/SOMLYO/somlyo00926/somlyo00987_o/somlyo00987_o.html> (2013. 08. 20.)
- TARNÓCZI Lóránt (1972): Fordítástechnika (műszaki-gazdasági fordítások idegen nyelvből magyarra). OMKDK, Budapest
- VAJDA József–BURZAN, Mirjana (1984): Magyar–szerbhorvát frazeológiai szótár. Bölcsészettudományi Kar–Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék

TRANSLATABILITY OF SET PHRASES

Translatability is a relative category; generally speaking, it is not possible to give a perfect translation, only a close translation to the original text. It is exceptionally difficult to save things that are specific to a certain language or culture in translation. These features are often expressed by set phrases. It is rather rare that a set phrase has its exact equivalent both in form and content in the target language. The given content can either be expressed in different words or in different structure. In certain cases there is need for adaptation. In the case of some set phrases the translator can choose from among several varieties in the target language. Certain specific set phrases can be translated only word for word; in this case the translator can give an explanation if he thinks it necessary. Several other things can assist or hinder a translator's work.

Keywords: translatability, set phrases, Serbian, Hungarian, matching.

PREVODLJIVOST PROVERBA

Prevodljivost je relativna kategorija, teško je napraviti savršen prevod. Pomoću prevoda možemo samo da se približimo originalu. Naročito je teško da se sačuva ono što je karakteristično za neki jezik, za neku kulturu. To često dolazi do izražaja u obliku proverbija. Proverbiji relativno retko imaju svoj tačan ekvivalent u ciljnom jeziku i po obliku i po sadržaju. Događa se i to da se određeni sadržaj izražava drugim rečima ili u različitoj strukturi. U nekim slučajevima potrebna je adaptacija. Ponekad prevodilac može da bira između različitih varijanti proverbija u ciljnom jeziku. Specijalne proverbije ponekad je moguće prevoditi samo doslovno a prevodilac takav prevod može da dopuni objašnjenjem, ako to smatra potrebnim. Rad prevodilaca mogu da otežavaju ili da olakšavaju i drugi činioci.

Ključne reči: prevodljivost, proverb, srpski jezik, mađarski jezik, pronalaženje odgovarajućeg prevoda.

LAKI BOGLÁRKA

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Nyelv- és Irodalomtudományi Doktori Iskola
bogica@stcable.net

PACSÉR NÉVADÁSI SZOKÁSAI A BETELEPÍTÉSTŐL NAPJAINKIG

Naming Customs in Pacsér from the Time of Settlement
to the Present-day

Običaji davanja imena u Pačiru od naseljavanja
do današnjih dana

Dolgozatomban Pacsér keresztnévadási szokásaival foglalkozom. A névadási szokásokat a falu 18. század végi betelepítésétől a napjainkig terjedő időszakaszban tanulmányozom a református és a római katolikus keresztelési anyakönyvek alapján. Megfigyelem, melyek a leggyakoribb keresztnévek, milyen eltéréseket tapasztalunk a református és a katolikus névadási szokásokat illetően a férfi- és női nevek tekintetében. Arra is kitérek, hogyan alakult a szülők és keresztszülők nevének öröklődése e több mint kétszáz évet felölelő időszakban. *Kulcsszavak:* névdivat, keresztnév, női név, férfinév, Pacsér, református, katolikus.

Bevezetés

Az onomasztika egyik legkutatottabb területe a keresztnévek. Könyvek és tanulmányok sokasága foglalkozott már azzal, hogyan alakult a különböző korokban a névdivat, mi befolyásolta a névválasztást, milyen névadási szokások jellemzőek egy-egy régióra, korra stb. A határon túli magyar vidékek, köztük a Vajdaság is, nincsenek teljességében feltérképezve. Jelen dolgozat, melyben egy zömmel református észak-bácskai település, Pacsér névadási szokásait és névdivatját tanulmányozom, e hiány pótlásához szeretne hozzájárulni.

A név és ezáltal a névadás is fontos szerepet játszott – és játszik ma is – minden népcsoport életében. De vajon a több száz évvel ezelőtt élő embereket milyen szándék vezérelte, amikor nevet adtak újszülött gyermekeiknek? A családi névhagyomány követése vagy az újítás szándéka? Vajon egy-egy irodalmi alak, a kor híres emberei vagy a városban és a távoli vidékeken élő rokonok egyedinek számító, különleges nevei befolyásolták-e a névválasztást? Vajon szerepet játszott-e a névadományozásban az adott név eredete és jelentése? Figyelembe vették-e azt, hogy a keresztnév illik-e a vezetéknevhez? Ezekre a kérdésekre ma már nemigen kaphatunk választ, a száraz adatokat közlő anyakönyvi bejegyzésekből mindez csak részben derül ki. Mégis, számtalan értékes információt rejtenek a kíváncsi kutató számára e több évtizeddel, esetleg több évszázaddal ezelőtt bejegyzett keresztnevék.

Mivel névtani kutatásomban a vallási szempont is szerepet játszik, a következőkben – mindössze néhány mondat erejéig – kitérek Pacsér és betelepítésének történetére, arra, mikor és hogyan telepedtek Pacsérra a református vallású magyarok, illetve mikor jött létre a katolikus vallási közösség a településen.

A mai Pacsérnak mind az északi, mind a déli végén vannak középkori településnyomok. Az északon fekvő templomrom, a déli pedig kimondottan településnyomokból áll (SZEKERES 1983; 42). Pacsér neve azonban meglehetősen későn jelenik meg az okiratokban. 1409-ben egy határjárással kapcsolatosan említik, majd Mátyás király 1462. február 16-i adománylevelében tűnik fel, amikor Pacsért is édesanyjának adományozza több más környékbeli faluval egyetemben. A török hódoltság a falu életére rányomta bélyegét. A török uralom alól való felszabadulás után Pacsér kincstári birtok lett. A 18. század második felében zajló bácskai telepítések során (II. József vallási türelmet hirdető intézkedéseinek köszönhetően) Pacsérra, a „kincstár legnagyobb bácskai pusztájára”, 1786 tavaszán több mint 200 református vallású nagykunsági magyar család települt át, zömmel Kisújszállásról, magával hozva vezeték- és keresztnevüket. Pacsért egyébként még ma is a Vajdaság egyik református településeként tartják számon. A faluba az 1800-as évek elején telepedtek magyar katolikus családok, amikor a kincstár eladta a pacséri kamarai birtokot több vármegyei uraságnak. Ezek az uraságok és cselédjeik katolikus vallásúak voltak.

A névadási szokásokat a falu 18. század végi betelepítésétől a napjainkig terjedő időszakaszban tanulmányozom a református és a római katolikus keresztelési anyakönyvek alapján. E több mint kétszáz évet felölelő időszakot öt periódusra osztottam. Az idetelepülés utáni első református anyakönyvi bejegyzésekhez nem tudtam hozzáférni, mivel azok elvesztek az idők folyamán, így az azt követő 1797-es és 1798-as anyakönyvek bejegyzéseit vettem alapul

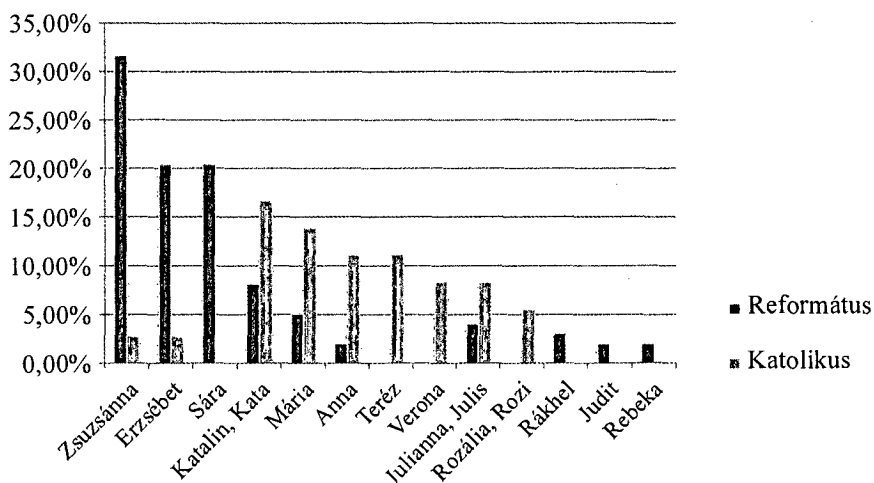
a kutatáshoz, mivel valószínűsíthető, hogy 1786 és 1797 között nem történt jelentős változás a névadási szokásokat illetően. Az első katolikus anyakönyvi bejegyzések 1825-től datálódnak. Az első periódusban tehát az 1797. és 1798. évi református és az 1825. és 1826. évi katolikus anyakönyvi bejegyzéseket vizsgálom, a második periódus az 1850-es és 1851-es, a harmadik periódus az 1900-as és 1901-es, a negyedik periódus pedig az 1950-es és 1951-es évek bejegyzett keresztnéveit tartalmazza, míg az ötödik periódusban a 2000-től 2012-ig terjedő időszak névanyagát dolgozom fel. Napjaink névdivatjának kutatásához nagyobb időintervallumot kell alapul vennem, ugyanis az egy-egy évben születő gyermekek száma erre az időszakra már drasztikusan lecsökkent. Kutatásaim során megfigyelem, milyen eltéréseket tapasztalunk egy-egy időszakban a református és a katolikus névdivatot illetően a férfi- és női nevek tekintetében, melyek voltak a leggyakoribb nevek a településen vizsgált periódusokban, valamint arra is kitérek, hogyan alakult a szülők és keresztszülők nevének öröklődése. Egy perióduson belül, a nő- és férfinévek esetében is, először közlöm a református és katolikus keresztnéveket, valamint előfordulási gyakoriságukat az adott vallási közösségben (a név után zárójelben jelzem, hány személy viseli az adott nevet, a gyakoribb nevek esetében százalékos kimutatást is alkalmaztam). A faluban közkezdveltebb nevek esetében grafikon segítségével szemléltetem, mennyire gyakori egy-egy név a református és a katolikus felekezetben, végül pedig a két vallási közösség bejegyzéseinek összesítése alapján közlöm a korszak leggyakoribb neveit.

Névdivat és névadási szokások Pacséron

I. periódus (1797–1798 és 1825–1826)

A női nevek tanulmányozása során kitűnik, hogy a református vallásúak a 18. század végén a 98 újszülött lány számára mindössze 13 név közül választottak. Ennek következtében egy-egy keresztnév megterheltsége igen nagy, pl. a Zsuzsanna 31,63%-kal (31), az Erzsébet 20,4%-kal (20), valamint a Sára szintén 20,4%-kal (20) szerepel, ami azt jelenti, hogy az 1700-as évek végén a református lánygyermek 71%-a e három név valamelyikét viselte. Ezeket követi a Katalin (8,16% – 8), Mária (5,1% – 5) és Julianna (4,08% – 4). Ritkábban előforduló, de reformátusokra jellemző nevek a Rákhel (3,06% – 3), a Judit (2,04% – 2) és a Rebeka (2,04% – 2). További, ritkán előforduló nevek: Anna (2), Borbála (1), Éva (1) és Lília (1). Két esetben találok olyan bejegyzéssel, ahol az egyén két keresztnévet viselt (Zsuzsanna Sára és Sára Erzsébet).

A katolikus anyakönyvi bejegyzésekben 16 név szerepelt, amelyek 36 személy között oszlottak meg. Megállapítható, hogy a katolikus vallásúak körében egy-egy név megterheltsége kisebb a református felekezethez képest. Az 1825-ös és 1826-os években a katolikusok legkedveltebb női nevei a Katalin, illetve Kata (16,67% – 6), Mária (13,89% – 5), Anna (11,11% – 4) és Teréz (11,11% – 4). Szintén a katolikusokra jellemző a Verona (8,33% – 3) és a Rozália (Rozi; 5,55% – 2). További nevek: Julianna (Julis; 3), Ágnes (1), Alojzia (1), Borbála (1), Erzsébet (1), Éva (1), Krisztina (1), Magdolna (1), Viktória (1) és Zsuzsánna (1).

1. ábra. A gyakoribb női nevek vallási felekezeten belüli elterjedtsége (1797–1798 és 1825–1826)

A kor egyik jellegzetessége, hogy egyes női neveknek a becézett alakját is anyakönyvezték, vagyis egy névnek egyidejűleg két változata is élt, az eredeti és a becézett alakja, pl. Katalin – Kata, Rozália – Rozi, Julianna – Julis stb.

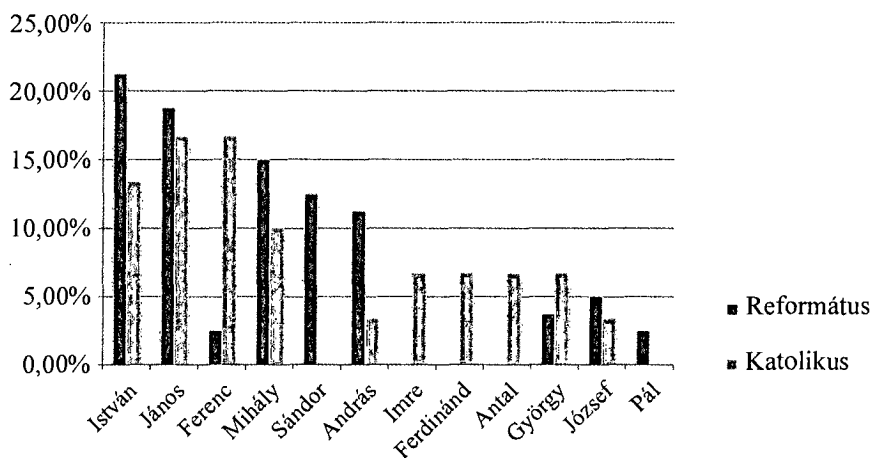
A református és a katolikus bejegyzéseket összesítve a 10 leggyakoribb női név ebben az időszakban:

Sorszám	Női név	%	Hány személy viseli?
1.	Zsuzsánna	23,88	32
2–3.	Erzsébet	15,67	21
	Sára	14,92	20
4.	Katalin, Kata	10,45	14

5.	Mária	7,46	10
6.	Julianna, Julis	5,22	7
7.	Anna	4,48	6
8	Teréz	2,99	4
9–10.	Rákhel	2,24	3
	Verona	2,24	3

A férfinevek vizsgálata során azt látjuk, hogy a reformátusoknál 80 személy összesen 15 különböző nevet viselt. Az első öt név igen megterhelt: az István 21,25%-kal (17), a János 18,75%-kal (15), a Mihály 15%-kal (12), a Sándor 12,5%-kal (10; e név csak a reformátusokra jellemző) és az András 11,25%-kal (9; túlnyomórészt szintén a reformátusokra jellemző) jelentkezik. Ez azt jelenti, hogy a református fiúgyermek kb. 88%-a ennek az öt névnek az egyikét viselte. További nevek: József (4), György (3), Ferenc (2), Pál (2), Gergely (1), Illyés (1), Lajos (1), László (1), Péter (1), Sámuel (1).

A katolikusoknál a 13 férfinév 30 személy között oszlott meg, tehát a nevek megterheltsége valamelyest itt is arányosabb. A katolikusok körében a leggyakoribb a János (16,67% – 5) és a Ferenc (16,67% – 5), valamint az István (13,34% – 4). További nevek: Mihály (3), Antal (2), Ferdinánd (2), György (2), Imre (2), András (1), József (1), Lázár (1), Máté (1), Simon (1).

2. ábra. A gyakoribb férfinevek vallási felekezeten belüli elterjedtsége (1797–1798 és 1825–1826)

A református és katolikus bejegyzéseket összesítve a legközkedveltebb férfinévek:

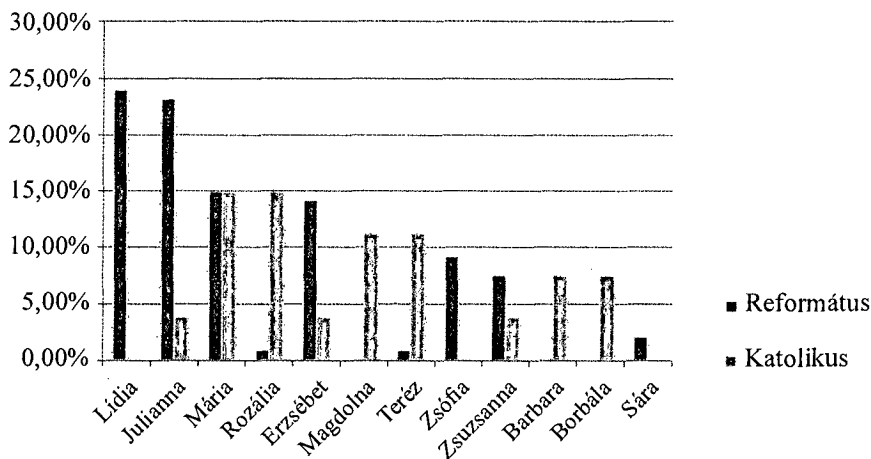
Sorszám	Férfinév	%	Hány személy viseli?
1.	István	19,10	21
2.	János	18,18	20
3.	Mihály	13,63	15
4–5.	András	9,09	10
	Sándor	9,09	10
6.	Ferenc	6,36	7
7–8.	György	4,55	5
	József	4,55	5
9–11.	Antal	1,82	2
	Imre	1,82	2
	Pál	1,82	2

II. periódus (1850–1851)

Az 1850-es és 1851-es adatok elemzése során a reformátusok körében ismét 13 különféle nőnevet találunk, amelyek 121 személy között oszlottak meg. A születésszám növekedett, viszont továbbra is ugyanannyi női név jelentkezik, mint az első periódusban. A névdivat azonban változott. Megjelent a Lília (23,97% – 29), amelyet kizárólag a református felekezet tagjai adományoztak gyermekeiknek, és amely azonnal a legközkedveltebb női névvé lépett elő ebben az időszakban, de alig marad el mögötte a Julianna (23,14% – 28), amely szintén a református lakosság körében elterjedt. Ezt követi a Mária (14,88% – 18; amely szinte egyenlő arányban jelentkezik mindkét vallási felekezetben), majd az Erzsébet (14,05% – 17). Egyre több képviselője lesz a Zsófiának (9,09% – 11) is, amely az első periódus nevei között még nem szerepelt, és amelyet sokáig református névként tartottak számon. További nevek: Zsuzsanna (9), Sára (3), Éva (1), Judit (1), Katalin (1), Rozália (1), Teréz (1), Viktória (1).

A katolikusoknál 27 személy 15 féle nevet viselt. E felekezetben is kb. ugyanannyi női név jelenik meg, mint az előző periódusban, de a névdivat itt is változott. A katolikusoknál a legtöbb kislány a Mária (14,81% – 4) és a Rozália

(14,81% – 4) nevet kapta, majd a Magdolna (11,11% – 3) és a Teréz (11,11% – 3) következik a divatos nevek listáján. A katolikusokra jellemző név a már említett Magdolna, valamint a Borbála (7,41% – 2) és a Barbara (7,41% – 2), de túlnyomórészt e vallási felekezet részesíti előnyben a Rozália és Teréz neveket is. Ritkán előforduló nevek: Antónia (1), Emília (1), Erzsébet (1), Éva (1), Hermina (1), Julianna (1), Krisztina (1), Viktória (1), Zsuzsanna (1).

3. ábra. A gyakoribb női nevek vallási felekezeten belüli elterjedtsége (1850–1851)

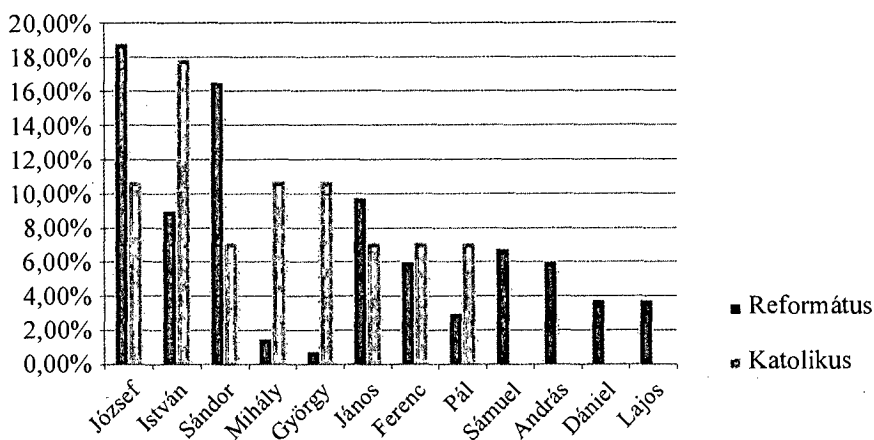
A református és katolikus neveket összesítve a 19. század derekán a leggyakoribb női nevek listáját a Julianna és a Lídia vezette. Az első periódusban divatosnak számító Zsuzsanna és Erzsébet veszített népszerűségéből, a Sára pedig a divatos nevek listájának utolsó helyére szorult vissza.

Sorszám	Női név	%	Hány személy viseli?
1–2.	Julianna	19,59	29
	Lídia	19,59	29
3.	Mária	14,86	22
4.	Erzsébet	12,16	18
5.	Zsófia	7,43	11
6.	Zsuzsanna	6,76	10

7.	Rozália	3,38	5
8.	Teréz	2,70	4
9–10.	Magdolna	2,03	3
	Sára	2,03	3

Az 1850-es és 1851-es református anyakönyvi bejegyzések tanulmányozása során 23 férfinévvel találunk, amelyeket összesen 133 személy viselt. Legmegterheltebb a József (18,80% – 25), Sándor (16,55% – 22), valamint a János (9,77% – 13) és az István (9,02% – 12). Egyre közkedveltebbé válik a Sámuel (6,77% – 9), amelyet református névnek tekintünk, de szintén a reformátusokra jellemző az András (8), Dániel (5), Lajos (5) és a Bálint, amelyet azonban még csak egy személy viselt ebben az időszakban. További nevek: Ferenc (8), Pál (4), Gábor (3), Márton (3), Péter (3), Antal (2), Károly (2), Mihály (2), Dezső (1), Gergely (1), György (1), Imre (1), László (1), Mátyás (1).

A katolikusoknál 28 személy 13 különböző nevet viselt. A legdivatosabb név e felekezet tagjai között az István (17,86% – 5), majd a József, Mihály és György (egyenként 10,71%-kal – 3). További nevek: Ferenc (2), Imre (2), János (2), Pál (2), Sándor (2), Antal (1), Márk (1), Márton (1), Péter (1).

4. ábra. A gyakoribb férfinévek vallási felekezeten belüli elterjedtsége (1850–1851)

Több név esetében csak a népszerűségi index csökkent vagy növekedett az előző periódushoz képest, de új nevek is megjelentek a legnépszerűbb nevek listáján, pl. a Sámuel és a Dániel.

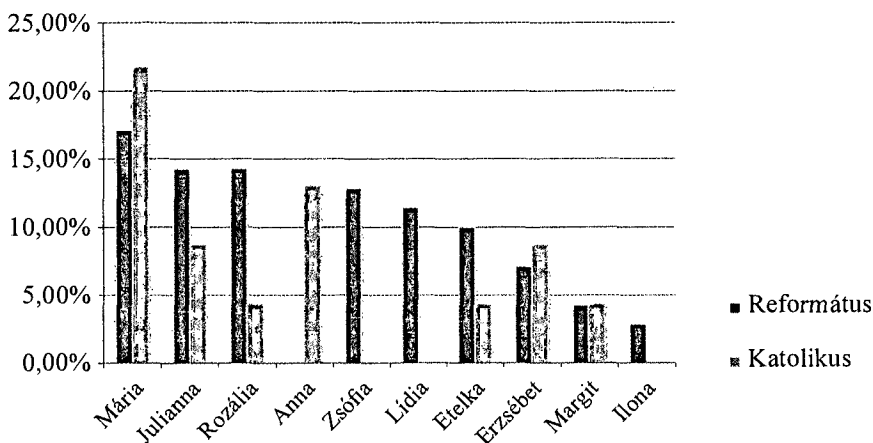
Sorszám	Férfinév	%	Hány személy viseli?
1.	József	17,39	28
2.	Sándor	14,90	24
3.	István	10,56	17
4.	János	9,32	15
5.	Ferenc	6,21	10
6.	Sámuel	5,59	9
7.	András	4,97	8
8.	Pál	3,72	6
9–11.	Dániel	3,10	5
	Lajos	3,10	5
	Mihály	3,10	5

III. periódus (1900–1901)

Az 1900-as és 1901-es adatok szerint a reformátusoknál 70 lány 14 néven osztozott, egy személy viselt kettős keresztnévet (Erika Krisztina). A névadók száz év elteltével még mindig csak 14 név közül válogattak. A legdivatosabb női nevek listáját a Mária (17,14% – 12) vezeti, ezt követi a Julianna (14,28% – 10) és a Rozália (14,28% – 10), majd a Zsófia (12,85% – 9), Lídia (11,42% – 8) és Etelka (10% – 7). E három utóbbi a reformátusokra jellemző nevek. További keresztnévek: Erzsébet (5), Margit (3), Ilona (2), Emma (1), Erika (1), Judit (1), Krisztina (1), Terézia (1).

A katolikusoknál a 15 név 23 személy között oszlott meg. A legközkedveltebb – mint ahogyan a reformátusoknál is – a Mária (21,74% – 5), majd az Anna (13,04% – 3). További nevek: Erzsébet (8,69% – 2), Julianna (8,69% – 2), Amália (1), Anasztázia (1), Borbála (1), Cecille (1), Etel (1), Éva (1), Ibolyka (1), Lujza (1), Margit (1), Rozália (1), Vilma (1).

A Mária a századelő legközkedveltebb női nevévé lépett elő, de megnőtt a Rozália és az Etelka népszerűsége is, míg a Lídia elveszítette vezető pozícióját.

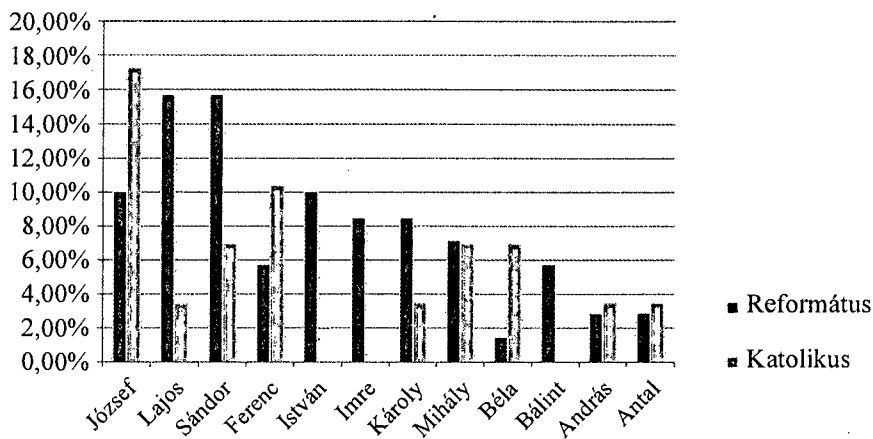

5. ábra. A gyakoribb női nevek vallási felekezeten belüli elterjedtsége (1900–1901)

Sorszám	Női név	%	Hány személy viseli?
1.	Mária	16,12	15
2.	Julianna	12,09	12
3.	Rozália	11,82	11
4.	Zsófia	9,68	9
5–6.	Etelka	8,60	8
	Lídia	8,60	8
7.	Erzsébet	7,52	7
8.	Margit	4,30	4
9.	Anna	3,22	3
10.	Ilona	2,15	2

A reformátusoknál a 19 fiúnevet 70 személy viselte, ebből két egyén viselt két keresztnévet (István József és Jenő Ottó). A legtöbb fiú a Lajos (15,71% – 11), Sándor (15,71% – 11), József (10% – 7), István (10% – 7), Imre (8,45% – 6) Károly (8,45% – 6) és Mihály (7,14% – 5) nevet kapta. További nevek: Bálint (4), amely gyakoribbá vált az előző periódushoz képest, Ferenc (4), András (2), Antal (2), Béla (1), Benjámin (1), Dávid (1), Gábor (1), Géza (1), János (1), Jenő (1), Ottó (1).

A katolikusoknál, annak ellenére, hogy e két év alatt mindössze 29 személyt kereszteltek meg, szintén 19 nevet találunk a keresztelési anyakönyvben. Leggyakoribbak a József (17,24% – 5) és a Ferenc (10,34% – 3). További nevek: Béla (2), Gyula (2), Mihály (2), Sándor (2), Ádám (1), András (1), Antal (1), Dénes (1), Elek (1), Ernő (1), István (1), János (1), Károly (1), Lajos (1), Lázár (1), Pál (1), Simon (1).

6. ábra. A gyakoribb férfinévek vallási felekezeten belüli elterjedtsége (1900–1901)

A századelő legközkedveltebb férfinéve a Sándor, de igen népszerűvé vált a Lajos is. Megjelenik a listán a Károly név, viszont pl. a János és a Sámuel adományozása visszaszorult.

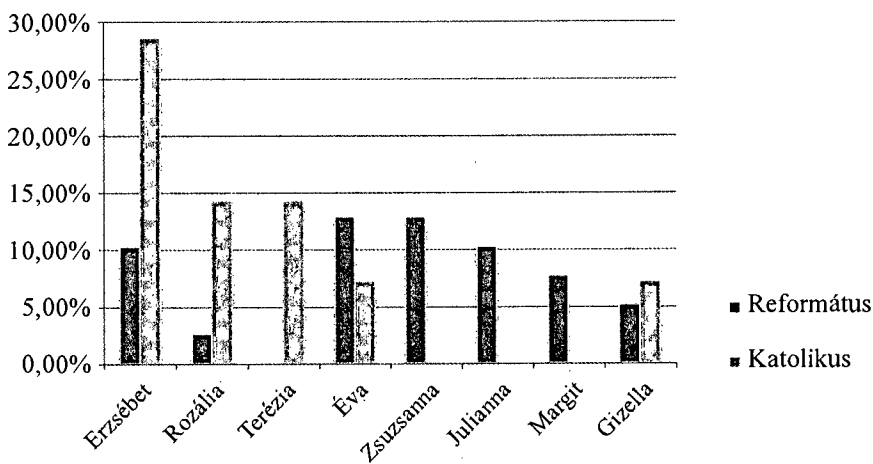
Sorszám	Férfinév	%	Hány személy viseli?
1.	Sándor	13,13	13
2–3.	József	12,12	12
	Lajos	12,12	12
4.	István	8,08	8
5–7.	Ferenc	7,07	7
	Károly	7,07	7
	Mihály	7,07	7
8.	Imre	6,06	6

9.	Bálint	4,04	4
10–11.	András	3,03	3
	Antal	3,03	3

IV. periódus (1950–1951)

1950-ben és 1951-ben a reformátusoknál 39 lány összesen 22 féle nevet viselt, azzal a megjegyzéssel, hogy hét személynek kettős keresztnévet adományoztak szülei (Lidia Erzsébet, Julianna Rózsa, Magdolna Izabella, Julianna Éva, Erzsébet Etelka, Éva Ilona, Éva Margit). A gyakoribb női nevek a reformátusoknál: Éva (12,82% – 5), Zsuzsanna (12,82% – 5), Erzsébet (10,26% – 4), Julianna (10,26% – 4). További nőnevek: Margit (3), Aranka (2), Eszter (2), Etelka (2), Gizella (2), Ilona (2), Mária (2), Rózsa (2), Elvira (1), Hajnalka (1), Ibolya (1), Izabella (1), Katalin (1), Klára (1), Lídia (1), Magdolna (1), Rozália (1), Valéria (1).

A katolikusoknál a 12 nevet 14 személy viseli, ebből három személy kettős keresztnév viselője (Erzsébet Borbála, Gabriella Teréz, Rozália Erzsébet). Legközkedveltebb női név a katolikusoknál az Erzsébet (28,57% – 4), majd a Rozália (14,28% – 2) és a Terézia (14,28% – 2). Ritkább nevek: Borbála (1), Erika (1), Éva (1), Gabriella (1), Gizella (1), Ibolya (1), Irén (1), Katarina (1), Magdolna (1).

7. ábra. A gyakoribb női nevek vallási felekezeten belüli elterjedtsége (1950–1951)

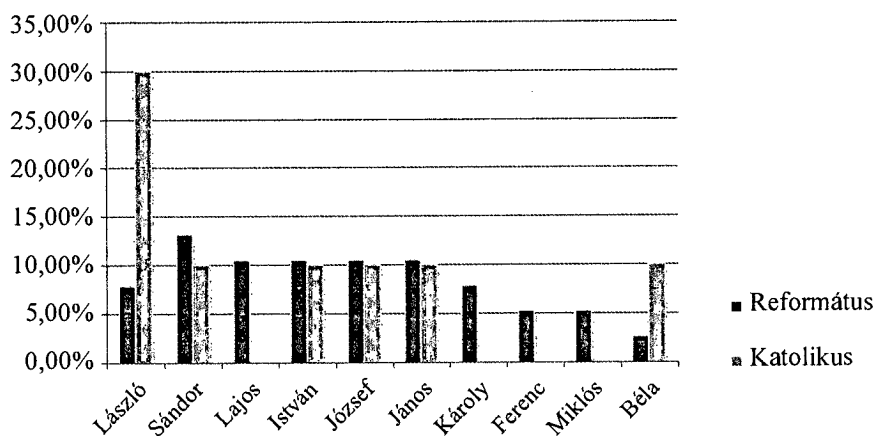
Az eddigiekhez képest egy-egy név megterheltsége tovább csökkent, vagyis kevesebb az azonos nevű egyén, ami azt is jelenti, hogy egyre többfajta név volt használatban. A leggyakoribb női név a múlt század közepén az Éva volt, de ismét közkedvelté vált a Zsuzsanna, valamint új névként szerepel a divatos nevek listáján a Gizella.

Sorszám	Női név	%	Hány személy viseli?
1.	Éva	11,32	6
2–3.	Erzsébet	9,43	5
	Zsuzsanna	9,43	5
4–5.	Julianna	7,55	4
	Margit	7,55	4
6–7.	Gizella	5,66	3
	Rozália	5,66	3

A férfinevek esetében a reformátusoknál 38 személy 19 néven osztozott, ebből három kettős név (István Gyula, Lajos Károly, János György). A múlt század derekán leginkább a Sándor (13,16% – 5), Lajos (10,53% – 4), István (10,53% – 4), József (10,53% – 4) és János (10,53% – 4) neveket adták a református fiúgyermeknek. További nevek: Károly (3), László (3), Ferenc (2), Miklós (2), Bálint (1), Béla (1), Dénes (1), Gusztáv (1), Imre (1), Kálmán (1), Tibor (1).

A katolikusoknál mindössze 11 fiút kereszteltek e két év alatt. Az anyakönyvi bejegyzésekben összesen 10 keresztnévet találunk, ebből kettő kettős keresztnév (Mátyás Sándor és Pál István). Leggyakoribb a László (30% – 3), a következő neveket pedig csak egy-egy személy viseli: Béla, Gyula, István, János, József, Mátyás, Mihály, Pál, Sándor.

Megállapítható, hogy a férfinevek megterheltsége is csökkenő tendenciát mutat az előző periódusokhoz képest (kivételt képez a katolikus vallásúak körében a László név).

8. ábra. A gyakoribb férfinevek vallási felekezeten belüli elterjedtsége (1950–1951)

A múlt század fordulóján a Sándor továbbra is az egyik leggyakoribb férfinev volt, de eddig nem szereplő nevek is megtalálhatóak a listán, mint a László, amely a másik leggyakoribb névvé lépett elő, valamint a Miklós és a Béla.

Sorszám	Férfinév	%	Hány személy viseli?
1–2.	László	12,50	6
	Sándor	12,50	6
3–5.	István	10,42	5
	János	10,42	5
	József	10,42	5
6.	Lajos	8,33	4
7.	Károly	6,25	3
8–10.	Béla	4,17	2
	Ferenc	4,17	2
	Miklós	4,17	2

Megfigyelhető, hogy a 20. század közepe táján mind a férfi-, mind a női nevek tekintetében divattá vált a kettős keresztnév adományozása.

V. periódus (2000–2012)

Az V. periódus adatai napjaink névdivatját tükrözik. Ebben a periódusban 12 év neveit elemeztem, mivel az évenkénti születések és keresztelések száma mára már drasztikusan csökkent. Míg pl. az 1850-es években évente kb. 150 magyar gyermek született, ma már csak 10–15. Ebben az időszakban tehát egyre kevesebben születnek, viszont egyre több név tűnik fel.

A női nevek esetében a reformátusoknál a 65 néven 70 lány osztozik, ebből két személy kettős nevet visel (Emese Virág és Caroline Aranka). A katolikusoknál a 12 nevet 12 személy viseli. A nevek megterheltsége napjainkban még inkább csökkent. Vallástól függetlenül mindössze három név esetében fordul elő, hogy a 12 éves időperiódusban három személy ugyanazt a nevet viseli (Dóra, Laura és Nikolett). A táblázatban az egynél többször előforduló neveket tüntettem fel:

Sorszám	Női név	%	Hány személy viseli?
1–3.	Dóra	3,66	3
	Laura	3,66	3
	Nikolett	3,66	3
4–14.	Adrien, Adrienné	2,44	2
	Csilla	2,44	2
	Dorina	2,44	2
	Emese	2,44	2
	Fanni	2,44	2
	Gabriella	2,44	2
	Kitty, Kitti	2,44	2
	Melinda	2,44	2
	Réka	2,44	2
	Szabina	2,44	2
	Tamara	2,44	2

A nevek nagyobb hányadát azonban mindössze egyetlen személy viseli (így nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket a nevek vallási megoszlásáról sem), pl.: Ágnes, Andreina, Aretta, Beatrix, Bella, Bettina, Csenge, Dejna, Emília, Eszter, Flávia, Franciska, Gréta, Henrietta, Ivett, Katalin, Kincső, Kornélia, Lea, Leona, Lilla, Noémi, Manda, Martina, Mia, Natália, Petra, Tímea, Viktória, Viola, Vivien, Zsófia stb.

A reformátusoknál 72 fiú összesen 57 nevet visel, egy személy kettős keresztnév viselője (Alex Maximilian). A katolikusoknál a 14 nevet 13 személy viseli, ebből szintén két személy visel kettős nevet. A férfinévek esetében is sokkal nagyobb a szóródás, mint az eddig vizsgált periódusokban, és szintén jellemző a minél ritkább, különlegesebb nevek adása. A fiúgyermekek körében azonban előfordul, hogy egy-egy nevet több személynek is adományoztak, pl. hat fiúgyermek viseli a Bence nevet. A táblázatban az egynél többször előforduló neveket közlöm:

Sorszám	Férfinév	%	Hány személy viseli?
1.	Bence	7,06	6
2.	Dániel	5,88	5
3.	Márk	4,71	4
4–5.	Árpád	3,53	3
	Kornél	3,53	3
6–17.	Alex	2,36	2
	Attila	2,36	2
	Balázs	2,36	2
	Dominik	2,36	2
	Filip	2,36	2
	Gergely	2,36	2
	Kornél	2,36	2
	Kristóf	2,36	2
	Lóránt	2,36	2
	Zoltán	2,36	2
	Zsolt	2,36	2
	Zsombor	2,36	2

A többi névnek azonban csak egy viselője akad, pl. Ábel, Arnold, Balázs, Botond, Csaba, Dávid, Denisz, Erhard, Erik, Flórián, Gábor, Gergő, Hunor, László, Levente, Patrik, Szebasztián, Vencel, Zalán, Zétény.

Az utóbbi években a nyugati kultúra terjedésével idegen hangzású és írásmódú nevek is megjelentek, pl. Jenifer, Kyra, vagy Denisz, Alex Maximilian stb. Az idegen nevek mellett régen divatos nevek is újra előkerülnek, pl. Lea, Zsófia, Dániel, Gergely stb. A nevek tehát állandóan ki vannak téve a névdivat hullámlásának, egy-egy név gyakran teljesen eltűnik, mások pedig új erőre kapnak, és rövidebb vagy hosszabb időre ismét közkedveltekké válnak.

Az adatokat összegezve azt látjuk, hogy napjainkban már talán kevésbé beszélhetünk arról, hogy melyek a legnépszerűbb nevek a pacséri magyar lakosság körében, főként a nőneveket illetően. A legnagyobb szerepet ebben valószínűleg az egyedítés szándéka játssza, vagyis a szülők azon törekvése, hogy gyermeküknek minél szebb, érdekesebb és ritkább nevet adjanak, vagyis minél egyedibb nevet viseljen az újszülött, ami feltehetőleg magában hordozza annak vágyát is, hogy a gyermek minél különlegesebb, egyedibb személyiséggé váljon.

*

Mivel az anyakönyvek csak száraz adatokat közölnek, megpróbáltam utánajárni, milyen névadási hagyományokra emlékeznek az idősebb, illetve a középkorosztálybeli pacséri lakosok. Kérdéseim megválaszolásához tíz adatközlő személyt választottam.

Az idősebb és a középkorosztály is emlékszik arra, hogy léteztek a faluban református és katolikus nevek egészen a közelmúltig. A katolikus lakosság a keresztnéveket nemcsak a Bibliából vette át, hanem a szentek legendáiból is. A reformátusok viszont inkább az ószövetségi részből merítették a keresztnéveket. Pl. református névnek tekintették a településen a Zsuzsanna, Sára, Judit, Rákhel, Rebeka, Zsófia, illetve Sámuel neveket, ezenkívül a nem vallási eredetűek közül a Lídia, Etelka, valamint a Lajos, Bálint stb. neveket. Katolikus névnek minősült a Borbála, Cecília, Teréz, valamint a Mátyás, Antal, György stb. Ezek a jellemzők a mai modern névdivatban teljesen eltűntek, már csak a szájhagyományban élnek.

A névanyag tanulmányozása során mind a női, mind a férfinevek esetében találkoztunk olyan nevekkel, amelyek kezdetben csak az egyik vallási közösséget jellemezték, majd idővel az eredeti közösségben visszaszorult a használatuk, a másik felekezetben viszont gyakorivá váltak. (Pl. kezdetben a reformátusoknál jelentkező Erzsébet lassan visszaszorult, de idővel elterjedt a katolikusoknál;

vagy az eredetileg a katolikusoknál divatos Rozália később kedvelté vált a reformátusok körében.) Ez arról tanúskodik, hogy a vallási közösségek az idő múlásával egyre nyitottabbak lettek, és gyakoribbá váltak a vegyes házasságok is.

Az adatközlők szerint hagyománya volt annak a szokásnak, hogy az elsőszülött gyermekek az édesapa, illetve az édesanya nevét örökítették tovább. Divat volt a nagyanyák, illetve a nagyapák, valamint a keresztszülők nevének adományozása is.

Az édesanyák és keresztyánák nevének öröklődése periódusonként az alábbi táblázatokban látható:

Édesanya				
Periódus	Református		Katolikus	
1797–1798 és 1825–1826	23	23,46%	4	11,11%
1850–1851	21	17,35%	0	0%
1900–1901	5	7,14%	5	21,73%
1950–1951	13	33,33%	3	21,42%
2000–2012	4	5,71%	0	0%

Keresztanya				
Periódus	Református		Katolikus	
1797–1798 és 1825–1826	14	14,28%	0	0%
1850–1851	14	11,57%	7	25,92%
1900–1901	4	5,71%	0	0%
1950–1951	7	17,94%	0	0%
2000–2012	0	0%	0	0%

A református családoknál elsősorban a 18. század végén, a 19. század, valamint a 20. század közepe táján jelentkezik az a szokás, hogy a lánygyermekek örökölték édesanyjuk, illetve keresztyánjuk nevét. A katolikusokra ez kevésbé jellemző, a keresztyanya nevének átörökítése pedig csak az 1850-es évek körül volt divat.

Az apák és keresztapák nevének átörökítését periódusonként a következő táblázatok szemléltetik:

Édesapa				
Periódus	Református		Katolikus	
1797–1798 és 1825–1826	26	32,5%	8	26,67%
1850–1851	40	30,07%	4	14,28%
1900–1901	10	14,28%	4	13,79%
1950–1951	13	34,21%	1	9,09%
2000–2012	7	9,72%	1	7,69%

Keresztapa				
Periódus	Református		Katolikus	
1797–1798 és 1825–1826	10	12,5%	0	0%
1850–1851	11	8,27%	3	10,71%
1900–1901	7	10,00%	0	0%
1950–1951	3	7,89%	0	0%
2000–2012	1	1,39%	0	0%

A patriarchális társadalom maradványaként valamivel gyakoribb volt az édesapa nevének továbbörökítése, mint az édesanyáé. Az édesapa nevének adományozása azonban ismét a református családoknál elterjedtebb.

Az adatközlők elmondása szerint arra is akadt példa, hogy az elsőszülött fiú esetleges halála után a következő fiú újszülött kapta az édesapa nevét a célból, hogy a névhagyomány továbbra is fennmaradjon.

A névöröklési hagyomány következtében a korábbi időszakokban nagy volt a névtorlódás a családokon belül. A grafikonok és az adatközlők elmondása alapján is kitűnik, hogy a mai névadási szokásokban nincs vagy csak nagyon kevés szerepe van a hagyományoknak, a keresztnévek kiválasztásánál a minél különlegesebb, érdekesebb nevek dominálnak.

Összegzés

Hogy a 18. és 19. századi lassú társadalmi átalakulások még alig mozdítottak valamit a falu zárt közösségi életén, azt a névdivatban is nyomon követhetjük

az első három periódusban, hisz a választott nevek köre igen szűk. Változások akkor történtek a falu életében, amikor megépült a 19. század végén és a 20. század első éveiben a vasút és a kövesút, amelyek révén elérhető közelségbe kerültek a városok és más falvak, és érezhetőek lettek a dinamikus változások. A falu lakosai közül sokan a városban kerestek munkát, elszegődtek cselédnek, szolgálónak, és így érintkezésbe kerültek a városi polgárokkal – ezáltal az információk is gyorsabban jutottak el a közösséghez. Ez érezhetővé vált az élet minden területén, az eddigi hagyományok kezdtek lassan fellazulni. A falu mind jobban megnyílt a világ felé, erőteljesebb lett az áramlás kifelé és befelé is. Nem ritka eset, hogy egy-egy fiú vagy lány más településbeli személlyel kötött házasságot. Ekkor már egyre újabb és újabb, más vidékekről beáramló nevek is kezdtek meghonosodni. Ez a folyamat a 20. század második felében teljesen felgyorsult az intenzív ipari és társadalmi fejlődés következtében. A 60-as, 70-es években a régi hagyományok teljes egészében háttérbe szorultak. Napjainkban a különböző technikai vívmányok térhódításának köszönhetően még inkább felgyorsult az információáramlás, amelynek hatása a névválasztás terén is megmutatkozik.

A névdivat alakulásával kapcsolatban szembetűnő, hogy annak ellenére, hogy sokáig aránylag szűk volt az adományozott nevek köre, a névdivat mégis változott. Egyes nevek szinte állandóan közkedveltek voltak, vagy jelen voltak a falu életében, míg mások időről időre eltűntek, majd újra divatba jöttek, ismét mások pedig mára már teljesen kivesztek. A nőnevek közül pl. az Erzsébet és a Julianna általában a népszerű nevek közé tartozott, de a Mária is közkedvelt volt a 20. század első feléig. A férfinevek közül egészen a közelmúltig megőrizte népszerűségét a Sándor, a József és az István. A 19. század második feléig igen divatos Zsuzsanna a 20. század elejére elveszítette népszerűségét, a század közepén azonban ismét divatba jött. Ugyanezt figyelhetjük meg a János név esetében is. A betelepítés időszaka után oly divatos Sára viszont a 19. század közepétől folyamatosan visszaszorult, és szinte teljesen eltűnt. Napjainkban a minél egyedibb, ritkább keresztnemek divatját éljük, ahol két tendenciát figyelhetünk meg: az egyik az idegen csengésű nevek választása (amely azonban nem mondható túlságosan gyakorinak), a másik pedig a régi vagy régiesnek tűnő nevek adományozása. A nevek vallásbeli megoszlása mára már teljesen eltűnt.

Kutatásom nem ölelte fel a teljes névanyagot, csak bizonyos periódusokat. Ahhoz, hogy Pacsér névdivatjának alakulásáról, valamint egy-egy név életéről árnyaltabb, pontosabb képet tudjunk kialakítani, további kutatások szükségesek.

Források

Keresztelési Anyakönyvek. Pacséri Református Egyházi Hivatal.

Keresztelési Anyakönyvek. Szent Kereszt Felmagasztaló Plébánia, Pacsér.

Irodalom

HAJDÚ Mihály (2003): Általános és magyar névtan. Osiris Kiadó, Bp.

PÉNOVÁTZ Antal (1988): Pačir–Pacsér. Bácsstopolya

SZEKERES László (1983): Középkori települések Északkelet-Bácskában. Forum Könyvkiadó, Újvidék

TAKÁCS László (1942): Százötvenöt év. A pacséri református egyház története 1786–1941. Bp.

NAMING CUSTOMS IN PACSÉR FROM THE TIME OF SETTLEMENT TO THE PRESENT-DAY

In my paper I deal with the customs of Christian/first name giving in Pacsér. I researched the name giving tradition basing it on both the Reformed and Roman Catholic Parish Church Registers from the time of the settlement at the end of the 18th century up to the present-day. I documented the most frequent Christian names and the differences between the Protestant and Catholic name giving customs both in male and female names. I also touched upon how the names of the parents and godparents were inherited covering this period of over two hundred years.

Keywords: name-giving fashion, Christian name, female name, male name, Pacsér, reformed/Presbyterian, Catholic.

OBIČAJI DAVANJA IMENA U PAČIRU OD NASELJAVANJA DO DANAŠNJIH DANA

Običaji davanja imena istraženi su za period od naseljavanja sela, tj. od kraja 18. veka do današnjih dana, a na osnovu podataka dobijenih iz crkvenih matičnih knjiga krštenih, reformatorskih i rimokatoličkih. Došlo se do saznanja o najčešćim muškim i ženskim imenima, o razlikama između običaja davanja imena kod reformista i kod katolika, a proučeno je i kako su imena nasleđivana od roditelja i kumova u ovom periodu koji obuhvata više od dvesta godina.

Ključne reči: običaj davanja imena, ime, žensko ime, muško ime, Pačir, reformista, katolik.

HARKAI VASS ÉVA

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
harkaieva@stcable.net

A PARTI NAGY-SZÖVEGEK
„LEHETSÉGES VILÁGA(I)”

“Possible World(s)” in the Texts Written by Lajos Parti Nagy

„Mogući svetovi“ u tekstovima Lajoša Parti Nađa

Parti Nagy Lajos *Mi történt avagy sem* című kispróza-kötetének szövegeiben olyan „lehet-séges” világokat konstruál, amelyek egy fenyegető, agresszióval teli, elnyomásra hajlamos jelenvaló világ groteszk, ironikus, abszurd leképezései. Ez akkor is így van, ha a jelenvaló világ logikai viszonyait a fikciót képező álom irracionalitása mozdítja ki helyükből és borzolja fel, s annak ellenére is, hogy ennek a sötét, tragikus, agresszióval teli világnak a fikcionalása humoros, parodisztikus és groteszk hatást kiváltó nyelvi kondíciók, nyelvjá-tékok által megy végbe.

Kulcsszavak: lehetséges világok, jelenvaló világok, fikció, szövegvilág, Parti Nagy Lajos, álom, nyelvi és fizikai agresszió, szociolektus, ironia, groteszk, abszurd.

Parti Nagy Lajos *Mi történt avagy sem* című legújabb kötetének novelláit szemlélve indokoltan merül fel Tandori Dezső és Borbély Szilárd neve.¹ Tandori Dezső a nyelvvel és a műfajokkal való kísérletezés, a nyelvjáték, a nyelvben rejlő lehetőségek végsőkéig (a tűréshatárig, mondhatnám, de akár a tűréshatáron

¹ Parti Nagy Lajos legújabb kötetének és előbbi műveinek párhuzamba állítását Tandori Dezső szövegeivel és Borbély Szilárd regényével részben a Lehetséges világok címet viselő konferen-cia programja motiválta, mely konferencián Doboss Gyula Tandori-művekkel, Patócs László pedig Borbély Szilárd *Nincstelenek* című regényével foglalkozott.

túl is) menő kiaknázása kapcsán, Borbély Szilárdé pedig – épp kettejük új kötetének vonatkozásában – a szociális tematika és a szociolektusok attitűdjének okán. Míg azonban Borbély Szilárd *Nincstelenek* című regénye, bár nem önéletrajzi regény, felveti az önéletrajziség kérdését, Parti Nagy Lajos *Mi történt avagy sem* című új novelláskötetének történetei, többek között a közvetettség eljárásának alkalmazása által is, kerülnek az önéletrajziségon alapuló szövegalkotást. Ez általában is elmondható a Parti Nagy-szövegekre vonatkozóan – gondoljunk akár lírájára, a lírikusként felvett szerepekre, Dumpf Endrére, a fikció szerint *A dublini vegyszeres füzetet* író „Virágos Mihály”-ra, akár a szintén a fikció szerint a Sárbogárdi Jolán által írott regényre, *A test angyalára* (1997). De a *Hősöm tere* (2000) című regényének agresszív galambvilága vagy a *Fülkefor és vidéke* (2012) „magyar meséi”, valamint kisprózája is a fikcionalitás írói gesztusát hangsúlyozzák. A „galambregény” épp a szövegvilágot belakó állat(fő) hősök által, a *Fülkefor...* pedig a szövegnek a mese műfajába – strukturális, narratív, modális és nyelvi mintáiba – való beleíródása által játssza át a(z aktuális politikai) történeteket a fikció „lehetséges” világába.

A *Mi történt avagy sem* novelláinak szorosabb kontextusát az azonos műfajú szövegeket egybegyűjtő elbeszéléskötetek – *A hullámzó Balaton* (1994), valamint *A fagyott kutya lába* (2006) című kötetek – elbeszéléseiben jelölhetjük ki. Az új és a két régebbi kispróza-kötet szerkezeti koncepciójának homogenitására utal, hogy Parti Nagy mindhárom kötet tartalommutatójában ugyanazzal az írói eljárással él, amikor egy-egy elbeszéléscím alá régebbi korok stíljére emlékeztető módon rövid, vázlatos összefoglalásokat illeszt. A *Mi történt avagy sem* szövegvilága egyszerre mutat hasonlóságot a két előző elbeszéléskötet szövegvilágával, s szintetizálja egy lehetséges világ részleteit a kötetben belül. E legújabb elbeszéléskötet annyiban mutat fel homogénebb szövegvilágot, hogy kezdő és zárószövege ugyanannak a történetnek kétféle kimenetelét, két, egymástól eltérő változatát jeleníti meg.² A kötet elején és végén majdnem szó szerint megismételt történet kétféle zárása, két változata mintegy keretbe foglalja az új kötet elbeszéléseit.

Ha Bodner és Breitinger nyomán abból indulunk ki, hogy a lehetséges világok meg nem valósult jelenvaló világok, amelyek keretén belül a teremtő fantázia egy látszatvalóság létrehozására irányul (l. SZABÓ 2010; 125–126), illetve Bernáth Árpád nyomán abból, hogy a lehetséges világ fogalma alatt olyan *poétikailag* lehetséges világot értünk, amely a szövegvilágon keresztül érhető el (SZABÓ 2010; 131), Parti Nagy legújabb elbeszéléskötetének címe nyomatékosan hívja

² L. a kötet első, Az irónia határai című, valamint utolsó, Az irónia további határai című elbeszélést.

fel magára a figyelmet. *Mi történt avagy sem*: vagyis megtörtént vagy nem, de megtörténhetett volna, parafrázálhatjuk Arisztotelészt – vagy nem történhetett volna meg. Parti Nagy ebben a kötetében nagy vonalakban kétféle szövegvilágot vonultat fel. Az elbeszélések egyik köre olyan történetsémára épül, amely a valós (reális) világban is megtörténhet vagy megtörténhetett volna, a másik pedig olyanra, amely nem. A történetek ez utóbbi csoportját leggyakrabban az álom logikája alakítja, s emeli a „valós” világ síkja fölé. Lubomír Doležel a narratív fikcionális világok megalkotása során a szelekció által kiválasztott elemek renddé formálásának kérdéskörét érintve beszél természeti vagy természetfeletti világról, ez utóbbihoz sorolva az ún. alethikus idegen közvetítő világokat, mint amilyen például az álom is (SZABÓ 2010; 112).³ A kötetbe sorolt „fantasztikusán képtelen” (TAKÁCS 2006) Parti Nagy-szövegek között gyakoriak azok, amelyek az álom logikájára épülnek, amiről az elbeszélő a szövegindításban szó szerint is említést tesz, mintegy az álom keretébe fogva a történetet. „A szemcsés, ugrándozó, fekete-fehér álomban J. Tibike, kilencéves állami gondozott a Tömpemizséri Szamuely Tibor Nevelőotthon fenyőfa-ünnepségén a község és az intézet teljes vezetősége előtt helyéről felszökken, köröz egyet a magasban, csillagszórójával a csúcsdíz ötágú csillagát meglegyinti, majd a volt bálterem – a vastag cigarettafüst miatt óvatlanul kinyitott – ablakán nyom nélkül kirepül” (PARTI NAGY 2013; 34) – áll az *Apukális viszonyok* című elbeszélés második bekezdésében. A szárnymotívum a *Tréning, tréna drág* című elbeszélésben is előfordul, amely az írói fikció szerint az „Ez a Divat”-nak íródott Budapestre, körkérdésre adott válaszként. A rossz helyesírás birtokában levő dilettáns elbeszélő, felesége példáját követve nem, de a feleséget felváltó fodrásznő sem nevesíti a szárnyacsonkot, illetve név helyett mindhárman fedőnévvel utalnak rá: „Ez az enyém viszonylagosan kicsi szárny, repülni nem tudok véle, legutóbb hagytam ha akar nőni, más fél évig, mialat nem nyőtt nekem nagyobra, mint egy kinyitott »Népszabadság«, viszont ép kezdte kinyomni az összes kabátomat enyhe puposságig menően. [...] Ha megnőtt a szárnyam, visszanyesettem az asszonnyal, rajta kívül nem tudott róla senki, meg nem is látta senki, tüdőszűrőre, és hasonlókra nem járok, ezzel le van a gond. Nem zavar semmibe. Az asszony nem is nevezte a nevén [...], azt mondta, húzd föl atlétád, leápolom a másvalamidet. [...] Amíg én élek az a fodrász nő kitart, és hallgatni fog. Ő is csak azt mondja rá, »másvalami«. Megtanulta. Én se hívom különösebben.

³ Vö. Thomas G. Pavel megjegyzésével, miszerint „mindennapi világunk is tartalmaz olyan lehetetlen entitásokat, mint az emberi psziché, a vágyak, az álmok és a szimbólumok” (PAVEL 1997; 453).

A másvalamim és kész. Mindenkinnek van, de többségnek csak mirigybe, mer nincs kifejlődvel” (PARTI NAGY 2013; 88, 89, 91).

A *Jászol-esztrád* története videófelvételre épül, ahogyan ennek az elbeszélésnek az ikerszövegét képező, *A Trabantuai-öböl* című is félig filmre, félig álomra. Pontosabban: álmoból, álmokból készült filmre. „Ahol időzünk, ahol nyári életünk nagyja és sűrűje eltelik, az grandiózus és furcsa hely, legalábbis így van lefilmezve. Befejezetlenül végleges, mondja K., illetve mondom én, aki összevágom itt az ő álmából és az enyémből kettőnk möbius-filmszalagját” (PARTI NAGY 2013; 201). A virtualitást, ami egyben a valóság síkjáról való elmozdulás, az elbeszélés zárata is jelzi, mintegy keretbe fogva a szöveget: „Legalábbis a filmen [így van], ami már futna is vissza önmagába, mikor elszakad. A hosszú, fényes csattogására ébredek, én is, K. is” (PARTI NAGY 2013; 209). A *Jászol-esztrád* a kötetnek sorrendben második, *A Trabantuai-öböl* pedig az utolsó előtti elbeszélése. De az álom motívuma jelenik meg a már említett kezdő és záró, zárataiban eltérő két ikerelbeszélésben is: „Illetőm valóságosnak tűnik, noha egy hajnali álom foszladékaiból kecmereg elő” (PARTI NAGY 2013; 5). Illetve: „Noha egy hajnali álom foszladékaiból kecmereg elő, emberem nem tűnik fikciónak” (PARTI NAGY 2013; 210). Az első és második, valamint az utolsó és utolsó előtti elbeszélések ily szoros dialogikus viszonya arra vall, hogy Parti Nagy valóban kötetkompozícióban gondolkodott. Az elbeszéléskötet homogenitását az elbeszélések szövegeiben felfedhető egyéb egybehangzások (például ismétlődő személy- és helységnevek) is alátámasztják.

Az előbbieken idézett két mondatban figyelemre méltó a „valóságosnak tűnik”, illetve a „nem tűnik fikciónak” kijelentés, hiszen a két említett novellában az álom csupán (kezdő) motívum, keret, az álmon belüli történet pedig egészen valószerű, s a kötet azon történetei közül való, amelyekben a verbális tevékenység (a nyelvi agresszió) sérülést, illetve halált okozó tettegességgé (fizikai agresszióvá) fajul. Mint Sántha József írja a kötet kapcsán *Szavak mint tettek* című kritikájában: „A Parti Nagy Lajos-novellák hőseiben agresszióként állnak ki a szavak, mintha önálló testrészek lennének.” A novellák pontos szituációt jelenítenek meg, egy-egy elbeszélés „egy mini dráma – írja Sántha –, ahol a szereplők verbalitása aktualizálódik tette. Ahol a szó felfakad, ott már halál eshet, legalábbis súlyos testi sértés” (SÁNTHA 2013). Ilyen a kötet már említett kezdő és záró elbeszélése, továbbá a *Törpebérlet*, a Kosztolányi-novellát még agresszívabb elbeszéléssé újraíró és a Kosztolányiéval azonos című *Fürdés, A vaksors szarva*, az *Érintett*, a *Lehuska szerelmei*, a *Várjáték* stb.

A világ textuális megragadásának azzal a módozatával állunk itt szemben, amelyet Doležel egyrészt a világalkotó elemek szelekciójaként, másrészt a

kiválasztott elemeket renddé formáló formációként (történetsémákként) bont le, az első szövegalakító eljárás keretébe sorolva az események, cselekvések, interakciók, konfliktusok sorát és módozatait, az interperszonális viszonyok hálóját, az interakciókat (a kommunikációt, a testi konfliktusokat) mint a többszemélyes világ dinamikájának alapvető forrásait, a szociális reprezentációkat stb., a másodikéba pedig a normák, történetminták (l. pl. normaszegés, büntetés stb.), a pozitív és negatív értékek sorát, a titkok felfedését, a megtévesztést, becsapást stb. A világalkotó elemek szelekciója, valamint a kiválasztott elemeket renddé formáló történetsémák által a Parti Nagy-féle szövegvilágon belül többnyire egy negatívumok által uralt és leírható lehetséges világ konstruálódik, csupa agresszivitásra hajlamos hősökkel. Mindeközben pedig az elbeszélő jellegzetes pozíciója is kirajzolódik – azé az elbeszélőé, aki nem ítélkezik, a történetekhez nem fűz kommentárt, s tanulságot sem von le belőlük. A kötet elbeszéléseinek újabb egybehangzását revelálja a szerzői elbeszélő azon pozíciója, hogy ő a történetek meghallgatója, neki mesélnek kocsmában, vendéglőben, cukrászdában, villamoson a történetek szereplői. Az elbeszélések szövegének elején keretszerűen, szó szerint feltüntetett *elmesélés* (l. *Az irónia határai*, *Az irónia további határai*, *A kis Adonis*), *elmondás* (*A vaksors szárva*), *megszólítás* (*Egy asztali látogató*), a szerző-elbeszélőhöz való *odalépés* (*Zászlófüst*), a *mondás* (*A Trabantuai-öböl*) jelzik a szerző-elbeszélő és a történetek hős-elbeszélői közötti (egyirányú) verbális kapcsolatot, aminek eredménye egyik oldalon a figyelés és passzív hallgatás, a másikon a monológyszerű beszéd. A hős-elbeszélők által közreadott történetekből pedig egy fenyegető, agresszióval teli, elnyomásra irányuló szövegvilág bontakozik ki. A *Mi történt avagy sem* ilyen értelemben is kapcsolódik *A hullámozó Balaton* és *A fagyott kutya lába* című elbeszéléskötetek szövegvilágához, ahogyan ezek ironikus, groteszk, abszurd, tragikomikus, irracionális vonatkozásaihoz is. A negatív minőségek és tragikus részletek, egy sötét, tragikus világ ellenében pedig ott látjuk a Parti Nagy-lírára, -prózára és -drámára egyaránt jellemző nyelvi kondíciókat: a humoros, parodisztikus, groteszk hatást kiváltó személy- és helynévadásban (Majmók Dianna, Ricilbetisz Hubertné, Csöpép, a több szövegben is ismétlődő Törpemizsér helységnév stb.), a szociolektusokban, a groteszk és torzított szólásokban és hasonlatokban (l.: „Naná, hogy lehet, ökör nevet magában”, 198; „A felesége viszont csak ült ott, mint a szívlapát”, 189; „A nő kínjában és szégyenében mosolygott, mint az ütőszög”, 190), anekdotákban és szállójégekben („a humorban nem ismernek tréfát, ahogy Wass Albert mondja”, 196), jelzős szerkezetekben („fogszürke táj”), leírásokban, sőt az írói önreflexiókban is – egy keserédes, tragikomikus szövegvilág lenyomataiként, „a lehetséges világ szemantikájának a fikció világává való átalakítása”-ként (PAVEL 1997; 451).

Forrás

PARTI NAGY Lajos (2013): *Mi történt avagy sem*. Magvető, Bp.

Irodalom

- CSÚRY Károly (1987a): Egy vers jelentéstana (Juhász Ferenc: Babonák napja, csütörtök: amikor a legnehezebb). = Cs. K.: *Lehetséges világok. Tanulmányok az irodalmi műértelmezés témaköréből*. Tankönyvkiadó, Bp., 331–403.
- CSÚRY Károly (1987b): Irodalomtudomány, tudományelmélet, modellalkotás (Előszó helyett). = Cs. K.: *Lehetséges világok. Tanulmányok az irodalmi műértelmezés témaköréből*. Tankönyvkiadó, Bp., 7–40.
- GALAMB Zoltán (2013): Parti Nagy Lajos: *Mi történt avagy sem*. *ekultura.hu*, november 5. <<http://ekultura.hu/olvasnivalo/ajanlok/cikk/2013-11-05+12%3A00%3A00/parti-nagy-lajos-mi-tortent-avagy-sem>> (2012. 11. 12.)
- GOODMANN, Nelson (1997): Szavak, művek, világok. *Helikon*, 4. (A lehetséges világok poétikája), 394–400.
- PAVEL G., Thomas (1997): Kiszögellő világok. *Helikon*, 4. (A lehetséges világok poétikája), 448–473.
- SÁNTHA József (2013): Szavak mint tettek (Parti Nagy Lajos: *Mi történt avagy sem*). *Revizor*, október 27. <<http://www.revizoronline.com/hu/cikk/4761/parti-nagy-lajos-mi-tortent-avagy-sem/>> (2012. 11. 12.)
- SZABÓ Erzsébet (2010): A lehetséges világok elmélete a narratológiában. = Sz. E. szerk.: *Új elméletek a narratológiában. Studia Poetica. Supplementum III. lingua Hungarica editum*. Jate Press, Szeged, 97–164. <http://www.academia.edu/1328678/A_lehetseges_vilagok_elmelete_a_narratologiaban_Narratology_and_Possible_Worlds_Theory_> (2012. 11. 12.)
- TAKÁCS Ferenc (2006): Szép(p)Róza (Parti Nagy Lajos: *A fagyott kutya lába*). *Népszabadság*, november 11. L. még: <<http://parti-nagy.irolap.hu/hu/takacs-ferenc-szepproza>> (2012. 11. 12.)

“POSSIBLE WORLD(S)” IN THE TEXTS WRITTEN BY LAJOS PARTI NAGY

In the texts of Lajos Parti Nagy's volume of small prose *Mi történt avagy sem* he constructs such “possible” worlds which are grotesque, ironic and absurd depictions of the present world full of threats, aggression and prone to oppression. It is the case even when the logical relations of the present world are ousted from their places and ruffled by the irrationality of the dream which makes up the fiction, and also, despite the

fact that the fictionalization of this dark and tragic world full of aggression is achieved through linguistic conditions which produce humorous, parodic and grotesque effects.

Keywords: possible worlds, present worlds, fiction, textual world, Lajos Parti Nagy, dream, linguistic and physical aggression, sociolect, irony, grotesque, absurd.

„MOGUĆI SVET(OVI)” U TEKSTOVIMA LAJOŠA PARTI NAĐA

Lajoš Parti Nađ u svojim tekstovima u zbirci *Mi történt avagy sem* konstruiše „moguće svetove“, groteskne, ironične, apsurdne prikaze jednog postojećeg sveta punog pretnji, agresije i ugnjetavanja. O sličnim pojavama se radi i kada su logičke relacije postojećeg sveta pomerene ili zamršene iracionalnošću sna, nasuprot čemu se, posredstvom humorističnih, parodijskih i grotesknih jezičkih kondicija, odigrava fikcionalizacija istog tog mračnog, sumornog i agresivnog sveta.

Ključne reči: mogući svetovi, postojeći svetovi, fikcija, tekstualni svet, Lajoš Parti Nađ, san, jezička i fizička agresija, sociolekti, ironija, groteska, apsurd.

A kézirat beérkezésének időpontja: 2014. 02. 15.

Közlésre elfogadva: 2014. 03. 20.

FARAGÓ KORNÉLIA

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
cornea@eunet.rs

LEHETŐSÉGVERZIÓK LÁNG ZSOLT TÖRTÉNETEIBEN

Possibility-variants in the Stories by Zsolt Láng

Verzije mogućih svetova u prozi Žolta Langa

A *Szerelemváros* című kötet történetei a lehetőséssel folytatott narratív játékból építkeznek. A tanulmány a *lehetséges világok* előállításának és referenciális elbizonytalanításának változatait elemzi. Ezekben az elbeszélésekben az előérzet, az előrelátás síkján valósulnak meg, vagy az álom és a képzelgéses világépítés keretében jönnek létre lehetséges világok. A szövegek névpoétikai szinten a világokon át érvényesülő azonosság kérdéseit is szóba hozzák. Úgy épülnek fel a történetek, hogy izgalmas viszony konstituálódik a ténylegesen létező külső világ, a történet tényleges világa és a szereplői képzetek lehetséges világa között, sokszor az irodalmi fikció valóságillúziójának a felszámolásával. Az elbeszélések közül több is a férfi–nő viszonyban, a szerelemben megképződő Másik által kifejezett lehetséges világok problémáját veti fel. E kizáró karakterű, ismeretlen világok feltárási viszonylatait a deleuze-i gondolatrendszerben értelmezi a tanulmány.

Kulcsszavak: alternatív világok, ambivalencia, hipotetikus eljárások, lehetséges világok, névpoétika.

A *Szerelemváros* történetei a lehetőséssel folytatott narratív játékból építkeznek. Láng Zsoltot alapvetően a lehetőségteremtés problematikája izgatja, az, hogy az irodalmi mű valósága a maga lehetséges viszonyai között, milyen további lehetőségfélék sokértelmű gazdagságából szerveződhet. A sokértelmű gazdagság kitételt használatom, mert a lehetségesek egymást értelmező háló-

zatossága is bonyolítja ezeket a világokat. A cél: a lehetőségteljes világokkal kibontani azt a minőséget, amely sokszor éppen a történet ténylegesen létező világháttérét jellemzi. Először is a hipotetikus eljárások változatossága nyomán, az előfeltevések és feltételelességek jól kidolgozott alakzatainak segítségével. De emellett sokfelé tájékozódik még a „szavak könnyed illeszkedésével” szerveződő, az esélylehetőségek közreműködésével irányított elbeszélés. A Láng Zsolt által létesített lehetséges világokban a szereplők révén számos „képzelt, álmodott, kívánt stb., függő részvilágok (subworlds)” bonyolítják a történetet, olyan módon, hogy a különböző nem-tudások és eldönthetetlenségek nyomán minél több olvasói alternatív részvilágot is bevonjanak (vö. MEDGYES 1997).

A kötet első története (*Macskamézbe ragadva*) névpoétikai megalapozottságú olvasási élményt kínál. A kötet borítóján lévő szerzői névvel azonosnak tünteti fel a szereplő nevét, akinek a feleségét is ezzel a férfinévvel jelöli, és létrehoz egy olyan mondatot, amely szinte már összemossa a két szereplőt. Eljárásbeli célja bevonni a valós világot, és egyben kialakítani a referenciákhoz való elbizonytalanítható viszonyt és kötődést. Mindezt oly módon, hogy a fiktív szerzői önreflexivitás változatos lehetőségei is kirajzolódjanak, és a nő többszörösen is e szerző olvasójaként lépjen funkcióba, s közben kiderüljön róla, hogy birtokolja az eljövendő idők kitöltődésének lehetséges módját, például az olyan *előrelátásokat*, amelyek alapján „[b]elelát az emberekbe. Meg az eseményekbe. Meg tudja érezni, mi történik a következő pillanatban” (LÁNG 2013; 8–9). A lehetőségek szintjén az előbbi kijelentések megkérdőjelezése is lejátszódik. „Ha valóban rendelkezik efféle képességgel, valószínűleg haza sem megy. Bár ki tudja? Szerette a férjét, nem vitás. De az is lehet, hogy nem szeretete” (LÁNG 2013; 9). A feleségét hazaváró féltékeny férfi („Maga elé képzelte a nőt, ahogy hátravetett fejjel remeg a teste, megfeszül, felnyög, szabadjára eresztve a hangját”, LÁNG 2013; 10) képzelgéses világépítése a diegetikus síkok változtatásával formált elbeszélés nyomán bontakozik ki, párhuzamosan a hazafelé tartó asszony élményeivel. A párhuzamosság eszköze, az ellenpontozás vonásával megerősítve, tulajdonképpen a kérdésességek és ténylegességek felvetésének és elhárításának kettősségét vezeti végig az elbeszélésen. Mindeközben izgalmas viszony jön létre a ténylegesen létező külső (szövegen kívüli) világ, a történet tényleges világa és a szereplői képzetek lehetséges világa között, sokszor az irodalmi fikció valóságillúziójának a felszámolásával. Ezen univerzumok távolsága az egyes szövegekben egészen különböző. A történetek többsége változatos formában aknázza ki ezt a hármas összefüggést, a külső referenciák által megragadható rétegekkel és a referencialításokat felszámoló, elbizonytalanító vonatkozásokkal fenntartott bensőséges viszony keretében. Az

érdekes az, hogy olykor nem is kerül sor ezekre az elbizonytalanításokra, az olvasó viszont képtelen a kétkedések felfüggesztésére, legalábbis mindaddig, míg alapvető kétfelvi szövegszerű cáfolatot nem nyernek.

Az előrelátásban megfogalmazódó várhatóságjelentés az elbeszélésvilág több helyén is funkcióba kerül, az *Ejtsd: szinematografér* című szövegben például „látni lát, úgy érti, meglátja a következő pillanatot, futballozni is ezért futballozott olyan jól, ha kapuba állt, nem lehetett neki gólt rúgni” (LÁNG 2013; 32), vagy a pingpong (*Pingpong avagy az együttírás*) szépségét ecsetelő mondatokban: „Az agy hirtelen bepillant a jövőbe, előre tudja, hova érkezik a labda. És ezt az előrelátást a fül indítja be” (LÁNG 2013; 53). Ez utóbbi történetben felvillannak a „lehetetlen lehetőség” jelentései is, az együtt cselekvés, történetesen az együtt írás vonatkozásában. Van olyan szöveghely is a kötetben, ahol a lélekkel egyazon helyen sajognak a lehetséges, ám beteljesületlen lehetőségek.

Az előrelátás képessége olyan élménykomplexumokat is megvalósít, amelyben a figura jelenét az elképzelt jövő tölti ki. A lehetséges és lehetetlen határain létesülő narratívákat az új fénytörésben mutatkozó valóságelemek teszik dinamikusá. Korábbi utalásomat a névadási funkciók jelentőségére most azzal a megjegyzéssel erősíteném, hogy ez a szöveg is bevezet egy névpoétikai játékot. A Jókai Mór névvel veti fel a „világokon át érvényes azonosság” (KRIPKE, 1997; 412) kérdését, olyan szereplőt állítva be, aki nem azokkal a tulajdonságokkal rendelkezik, amelyekkel az e névvel anyakönyvezett „valós” személy bírt egykoron. Az csak bonyolítja a nevek különös, temporális játékát, hogy ez a Jókai „külsőleg Mikszáth Kálmánhoz hasonlít, természete azonban Kemény Zsigmondé” (LÁNG 2013; 53).

Sok helyütt a feltételes mondatokban elképzelt helyzetek, az „azt hiszi” bevezetésű hitvilágok, a „de jó is volna” jelölésű óhajok, a múltbéli titokvilágok vagy éppen a jövőtervek és a vágyak szintjén megjelenő lehetőségek összefonódó jelentései szervezik a történeteket. Az egyik történet egyenesen a *Vágy* címet viseli. A vágy útvonalát az álom jelöli ki. De az elbeszélés a megálmodott útvonal „valós” bejárhatóságáról szól, arról, hogy a két világ hasonlóságai szinte egybeesik, „pont, mint álomban”, ismétli a szöveg. És az is megtörténik, hogy az elbeszélés előre lepörgeti a lehetséges eseményeket, az egyik hosszabb narratív részletet a következő kijelentés zárja: „Még nem tartanak itt. Ez csak a képzelet” (LÁNG 2013; 101). Más szövegekben a képzeleti világ megvalósítására való törekvések nehezített feltételei jelennek meg központi szövegformálói minőségben.

Legtöbbször azonban a legegyszerűbb benyomások és az előérzetek kerülnek világszervező funkcióba. A *Potyautas* című történetből idézem: „Utólag is

pontosan emlékszem, hogy mikor, melyik közbülső állomáson döbbsen belém a fura előérzetem, hogy ez most egy másféle utazás lesz” (LÁNG 2013; 48). És valóban, ezen utazás alkalmával egy olyan találkozás jön létre, amely a benyomások szintjén valóságosan nem létezővé teszi és áthelyezi a beszélőt a másik álmának világképzetébe. Miközben a másik álma, illetve az álom egyáltalán, „olyan vért, amin nem törhet át semmi” (LÁNG 2013; 51). Az elbeszélő mégis mentális eredetűnek éli meg önmagát, azzal, hogy elképzelt életideje nem a saját, hanem a másik álmának időtartamával esik egybe: „Az volt a benyomásom, hogy nem létezem a valóságban, csak álombeli szereplő vagyok, és most rátaláltam arra, aki engem álmodik. És ha felébred, nyomban szertefoszlom” (LÁNG 2013; 50). Eddigi olvasástapasztalatainkban főként a saját álom kapcsán került megállapításra, hogy amikor kilépünk belőle, „nem vagyunk többé semmi sem”, és hogy úgy kell keresni a magunk tegnapi énjét, mint egy elveszett tárgyat (DELEUZE 2002; 127).

A szüzesség elvesztése című szöveg figurái egy saját álom jelentésemlékének síkján alkotják meg a maguk belső világlehetőségeit: „egyikünk egy távoli országról kezdett mesélni, ahol soha nem járt ugyan, de álmodott vele, fájdalmas részletességgel, mintha korábban lakosa lett volna” (LÁNG 2013; 29). *A Hófehérke és a hét* című történet pedig a reális világból való kiszakadás klasszikus mesei lehetőségeként fogja fel az álmot: „kézen fogja őt és elreptíti, messzi-messzi egy hatalmas virágkehelybe, ahol nektár csepeg a hajára, és ahol madrigálokat énekelnek a méhek” (LÁNG 2013; 157). A távoli világok a komparatív viszonylatok szövegjeleinek értelmezési érvényesítésére szólítanak fel.

Láng Zsolt a különböző idők horizontstruktúrájában megjelenő világok szintjén is megkonstruálja lehetségesességszófélekájának változatait. A *Vágy* című szöveg szereplője a múlt történéseire várna magyarázatot, de ehelyett a saját jövőjével találkozik, és látnia kell magát, ahogyan egyszer majd meghal. De nemcsak a jövő különös érzéleteire kell itt gondolni, mint említettem, hanem azokra a helyzetekre is, amelyekben a múlt titkainak lehetségesességei működnek, és „a felriasztott múlt erjedni kezd, forr a korrumpált idő, száz alakban is mindig ugyanaz akar színre lépni” (LÁNG 2013; 40). Az elbeszélés egyik figurájában „van valami taszító: túl mélyen el van benne ásva az idő” (LÁNG 2013; 38). Ebben az időben viszont *valós ismeretlenekből* összeálló lehetséges világok vannak eltemetve, ötvenhatban elvesztette az apját, „sokáig azt hitték disszidált, de nem akadtak a nyomára” (LÁNG 2013; 38). A valóságváltozatok lehetségesessége az egyedüli tudati variáció, hiszen az elbeszélő úgy tudja, hogy ennek a figurának semmi képzelőereje nincs. „Amikor nyomoz, fogalmakkal operál, nem képekkel. Pláne nem költői metaforákkal” (LÁNG 2013; 39).

Mindemellett kell számba venni a szereplők előtt kinyíló, művészeti nyelveken hozzáférhető, szinte elbeszélhetetlen világok megjelenését is, filmen, rajzban, de írásban is. A filmes módon alakuló lehetséges világ forgatásán egy éles gránát megöli a történet tényleges világának egy színész szereplőjét, a beépített szerző ekkor „határozza el, hogy megírja ezt a történetet. Mert szeretne visszatérni oda, ahonnan újraindulva, minden másképp történhetne” (LÁNG 2013; 46). Újrarendezés útján egy más lehetséges tényállást felállítani: ez az írás célja. Fellépni az irreverzibilis jelentések ellen. Következésképpen az egész konstrukció, illetve a visszapergetési eljárás az új történetlehetőségek felütési pontját keresi, mintha az idő visszafordíthatóságát remélné. Az egész világszerkezet kimondva is egy lehetségszerűen létező, egy alternatív jellegű világ cselekményalkotási esélyeinek a megteremtését szolgálja. Az eredeti helyzet visszaállításának lehetőségessége más narratív viszonylatban is előfordul, de annyiban hasonló módon, hogy ebben az esetben is életet menthetne. Egy öngyilkos szándékkal mélybe ugró ember látványa váltja ki a kijelentést: „Ha megfejténém, miért tette, vissza lehetne csinálni, így hiszem” (LÁNG 2013; 155).

Gilles Deleuze a lehetséges világok összefüggésében a szerelemben megfogalmazódó viszonyok kifejezésgazdagságáról, az egymás számára hagyományosan idegennek számító nemek elkülönöződő világlehetőségeiről beszél: „A szeretett lény jelként, »lélekként« jelenik meg: egy számunkra ismeretlen *lehetséges világot* fejez ki. A szeretett lény magában rejt, fogságban tart egy világot, amely megfejtésre, tehát értelmezésre vár. Ráadásul világok sokaságáról van szó, a szerelem sokoldalúsága nem csupán a szeretett lény sokféleségét jelenti, hanem a lelkek vagy világok sokféleségét is – minden egyes lényen belül. Szeretni annyit jelent, mint kísérletet tenni a szeretett lényben rejlő ismeretlen világok *kibontására, feltárására*” (DELEUZE 2002; 12–13). A férfi–nő viszonylatok ilyen összefüggéseiről külön is említést kell tenni, mert ezek nyitják meg a Láng-történetek legfontosabb interpretációs tereit. A már említett *Potyautas* című elbeszélés férfiszereplője egy alvó nőt figyel a vonaton. Az *Utóiratban*, a női perspektíva megjelenítésével bontakoztatja ki valamelyest a szöveg a férfi számára elérhetetlen lehetséges világ önképét: „Nézett engem, bűvölt engem, ki akart fürkészni, *meg akart érteni*” (LÁNG 2013; 51). A látható személyen belül rejlő másik világ lehetőségességét a *Lukrécia* című szöveg is körvonalazza: „Az a gyanúm, hogy ha mellkasára tapasztanám a fületem, madarak csivitelését hallanám” (LÁNG 2013; 114).

Az elbeszélések a világok közötti ingadozást, a másik világába való átlépés kísérletét és az átlépések lehetetlenségét (vö. CSÚRI 1987) is felmutatják. „A szeretett lény jelét adja érdeklődésének; minthogy azonban érdeklődésének ez a jele egyszersmind olyan világokat fejez ki, amelynek nem vagyunk részei,

minden előny, amelyben részünk van, olyan *lehetséges világ* képét rajzolja fel, amelyben mások részesülhetnek vagy részesülnek is előnyben” (DELEUZE 2002; 14). Az *Ejtsd: szinematografér* című történet elbeszélői stratégiái éppen a Deleuze gondolkodásából kihámozható narrációs szemantika féltékenységi jelmegragadását bontják ki, állítják központi pozícióba: „a féltékenység már nemcsak a szeretett lényben foglalt *lehetséges világok* kibontását jelenti, [...] hanem annak a *megismerhetetlen világnak* a felfedezését is, amelyet maga a szeretett lény szempontja alkot...” (DELEUZE 2002; 139). Különösen azokat a jelentéseket kell olvasnunk, amelyek szerint a nőben rejlő szintén akusztikus megjelenítésű lehetséges világok a másikat kizáró élet világai. „A féltékenység a jelek sajátos örülete” – mondja Deleuze (2002; 138). Az elbeszélésből idézek: „Nemrég elmenekült egy nőtől, akit pedig évekig szeretett. Ha a fülét egészen odanyomta a testéhez, akkor a gyűrődésekben hangfoszlányokat, olykor ép mondatokat is talált, kikaparta onnan őket, mire kiderült, hogy a nő szerelmének színpompás tollazata meglehetősen poros. Porzott a nő, de ő évekig nem akart tudomást venni a hangokról. Látszólag minden szépséges volt és teljes, ámde a hangfoszlányokban egy másik élet borzalmas jeleneit hallott bele. Úgy érezte, a háta mögött megcsalják, kijátsszák” (LÁNG 2013; 37). A borzalmas jelenetek ismét a deleuze-i gondolatkörbe utalják az elbeszélést: „A szeretett nő összes jelét értelmezzük, de a fájdalmas nyomozás végén Gomorra jelébe ütközünk, mint az eredendő női valóság legmélyebb kifejezésébe” (DELEUZE 2002; 15). A lehetséges világoknak, de különösen a vétek és a bűnösség világának a feltárásához, a nyomozási, az értelmezési, a kutatási, a megfigyelési, a kibontási törekvések hermeneutikája kapcsolódik az elbeszélésekben. A felfedés, a kifürkészés mély, belső szükséglete. „Ha a szeretett lény *lehetséges világokat* foglal magában, akkor ki kell bontanunk, fel kell tárnunk ezeket a világokat” (DELEUZE 2002; 13). A szóban forgó történetekben a lehetséges világok képzetrendszere nehezen feltárható világokat jelöl. Éppen ezért a feltárás akár más világokhoz fűződő tapasztalatiságokat is felhasználhat. A *Szerelemváros (Kolozsvár)* című szöveg elbeszélője úgy tud közelebb kerülni a női figurához, hogy idegen fragmentumokból rakja össze, száz más arcot képzel arcának helyére. A férfi a Láng-történetek többségében a nő feltárulását várja, és elvétele vannak csak olyan mozzanatok, mint például a *Kavicsok* címűben a nő kavicsgyűjteményéből kibomlóan, amelyek ilyen értelmű sikerre is mutatnak: „Egészen váratlanul eléem tárult Szmra, olyan közlőre, ahogy soha nem láttam, és talán senki más sem”. De még ez a nagy élményi erejű („Minden kő egy történetet mesél el Szmráról. Micsoda történetek voltak azok! Csak ámuldoztam” – LÁNG 2013; 125) feltárulás is csak részleges, a gyűjtemény háromtucatnyi köve közül csupán hét szólal meg.

Kiadás

LÁNG Zsolt (2013): Szerelemváros (és más történetek). Kalligram Könyvkiadó, Pozsony

Irodalom

CSÚRI Károly (1987): Lehetséges világok. Tanulmányok az irodalmi műértelmezés témaköréből. Tankönyvkiadó, Budapest

CSÚRI Károly (1987a): Modellstruktúrák és lehetséges világok (Wolfgang Borchert: A konyhai falóra). = Uő: Lehetséges világok. Tanulmányok az irodalmi műértelmezés témaköréből. Tankönyvkiadó, Budapest, 265–330.

DELEUZE, Gilles (2002): Proust. Atlantisz, Budapest

KRIPKE, Saul A. (1997): Névadás és szükségszerűség. Helikon, 4.

MEDGYES Tamás (1997): A Style című folyóiratról. Helikon, 4.

POSSIBILITY-VARIANTS IN THE STORIES BY ZSOLT LÁNG

The stories in the volume *Szerelemváros* are developed through narrative games playing with possibilities. The study analyzes variants of creating *possible worlds* and making them referentially dubious. In these stories the possible worlds are realized on the level of premonition or anticipation, or else they are created within the frameworks of dreams or illusions. On the level of the poetics of naming, the texts also bring up issues of identity that prevail through these worlds. The stories are built in such a way that an exciting relationship is constituted between the truly existing outside world, the actual world of the story and the possible world of the characters' imaginations, and that often by relinquishing the illusion of reality of the literary fiction. Several of the stories tackle the issue of possible worlds expressed by the Other which assumes shape in the relationship between men and women: in love. The study interprets the revelation of these unknown worlds of exclusive characters within Deleuze's system of thought.

Keywords: alternative worlds, ambivalence, hypothetical methods, possible worlds, poetics of naming.

VERZIJE MOGUĆIH SVETOVA U PROZI ŽOLTA LANGA

Priče *Szerelemváros* nastaju posredstvom narativne igre sa mogućim. Ova studija analizira različite varijante narativnih konstrukcija i referencijalnih slabljenja mogućih svetova. U ovim pripovetkama mogući svetovi se stvaraju na osnovu predosećanja i predviđanja ili na nivou sna i imaginativnog stvaranja sveta. Priče se grade na taj

način što se stvara uzbudljiv odnos između faktički postojećeg spolnog sveta, sveta priča i mogućeg sveta imaginacije junaka. To se realizuje mnogo puta sa likvidacijom stvarnosne iluzije književne fikcije. Neke pripovetke postavljaju pitanje mogućeg sveta koji se konstituiše na osnovu manifestacija Drugog koji je stvoren u ljubavi. Ove relacije, nepoznate svetove koji su karakteristični po isključivosti, analiziraju se delezovskim sistemom mišljenja.

Ključne reči: alternativni svetovi, ambivalentnost, hipotetički postupci, mogući svetovi, poetika imena.

A kézirat beérkezésének időpontja: 2014. 03. 01.

Közlésre elfogadva: 2014. 03. 20.

TOLDI ÉVA

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
evatoldi@eunet.rs

LEHETSÉGES VILÁGOK DALOS GYÖRGY REGÉNYEIBEN¹

The Possible Worlds in György Dalos's Novels

Mogući svetovi u romanima Đerđa Daloša

Dalos György könyvei a fikcionális és faktuális diskurzus metszéspontján alakulnak. A dolgozat azt vizsgálja, hogy egy kifejezetten a faktualitásra és a referenciális olvasatra számító elbeszélői eljárásban hogyan jelennek meg a regény fikcionalitásán túlmutató lehetséges világok. Kiindulópontja Umberto Eco és Lubomír Doležel lehetséges világokról szóló elmélete, ám Dalos György regénypoétikája számos ponton találkozik Hayden White történeti tropológiájával is, melynek interpretációs lehetőségeit a dolgozat szintén hasznosítja, hogy feltárja *A közgazdász bukása* című regény narratív szintjeit és a lehetséges világok megjelenési alakzatait.

Kulcsszavak: lehetséges világok, narrativizálás, modern történelmi esemény, referencialitás, intertextualitás.

Dalos György prózapoétikájának első szövegeitől kezdve meghatározó jegye a szöveg referenciális működtetése. A recepció, amely különösen német

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú, a Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában (Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi) című projektumának keretében készült.

nyelvterületen jelentős, regényeit a magyar valóság ábrázolásaként olvassa.² Ezenkívül Dalos György olyan köztes műfajokban is alkot, amelyek jórészt hiányoznak a magyar irodalomból: például az Anna Ahmatova és Isaiah Berlin találkozásáról szóló *A vendég a jövőből* vagy a *Gorbacsov. Ember és hatalom* olyan biográfiák, amelyek a faktuális és fikcionális diskurzus metszéspontján helyezkednek el, a tényszerűség mellett nem kisebb szerep jut bennük a jellemalakító ábrázolásnak.

A referencialitás az antiutópiát előrevetítő 1985 című kötetének kapcsán is felmerül. Az antiutópia a lehetséges világok megalkotásának tipikus példája. Racionalitáson túli volta nem lenne kérdéses, ám az 1985 hiába az orwelli 1984 „továbbszótt” cselekménye, valóságvonatkozásait nem lehet megkerülni. Már csak azért sem, mert a könyv 1990-ben megjelent utóiratában olvasható, hogy a nyugati közönség egyszerűen nem volt hajlandó a könyvben felfedezni a közép-kelet-európai diktatúrát, hanem mindenképpen a nyugati demokrácia válságaként olvasta.

Utóbbi regényeiben – a *Balaton-brigád*ban, a *Puszipajtások*ban és magyarul a 2013. évi budapesti könyvhétre megjelent *A közgazdász bukásában* – már egyenesen a referencialitás provokálásáról van szó: mindegyikben van valamilyen metareferencialításra irányuló gesztus is, amely a „valóságábrázolás” felfüggesztését, sőt humorosságát emeli ki. A *Balaton-brigád*ban az elbeszélő fényképei is megjelennek a szövegben, ezzel az elvileg referenciális, a történet igazságértékét alátámasztani hivatott gesztussal kerül a faktualitás ironikus kontextusba. Ott látjuk a narrátor lányát, a kutyáját, sőt egy társaságban magát a narrátort is, a képen megjelölve, bekeretezve. A *Puszipajtások* végén pedig e-mail címeket találunk, „a regény főhőseinek ezekre a címekre írhatnak kedves Olvasóink” (DALOS 2004; [291]) megjegyzéssel.

Lubomír Doležel, amikor *Heterokozmosz. A fikció és a lehetséges világok* című könyvét megalkotja, annak a technikájáról beszél, ahogyan a narrátor bevezeti hősét az egyszemélyes világokba. Dalos György regényeiben rendre egy ezzel éppen ellentétes folyamat megy végbe: az elbeszélő a regény végére mintegy kivezeti a világból a hőseit. *A körülmételés* kisfiú narrátora, amikor nemet mond a körülmételés szertartásának végrehajtására, önként izolálja magát a környezetétől, a későbbi regények pedig a hősök bukásának történetét beszélik el, amely úgyszintén kifelé vezet a világból: a *Balaton-brigád* Stasi-ügynökét a narrátor a regény végén egyszerűen magára hagyja, még beszélgetőtársa,

² De tulajdonképpen hasonló olvasatot érvényesít a legújabb magyar kritika is, amikor *A közgazdász bukásáról* megállapítja: „annyira magyar az egész” (VADAS 2013; 103).

daxli kutyája is elpusztul, és csak sejtjük, hogy életének további alakulása nyomorultabb lesz, mint valaha. *A közgazdász bukása*nak hőse pedig a végső megsemmisülésre vár: az erkölcsi bukás küszöbén látjuk az utolsó oldalakon.

Nem nagy, heroikus bukástörténetek ezek, hanem hétköznapi megsemmisülések. *A közgazdász bukása* arról szól, hogy dr. Kolozs Dániel, a Mauthausent megjáró orvos, aki a holokauszt túlélőjeként többé nem gyakorolhatta hivatását, hanem liftkezelő lett, 2001 októberében, életének 95. esztendejében elhunyt. Fia, Kolozs Gábor, állás nélküli közgazdász, apját annak végakarata szerint, felesége mellett, a szülőhelyén, Kassán helyezi örök nyugalomra, ám a temetés után nem jelenti be halálát, nem mondja le az apjának – vagy ahogy ő nevezi, a Faternak – járó háromszáz svájci frankot kitevő jóvátételi díjat, hanem továbbra is, joggatlanul, felveszi, sőt a zsidó hitközség ingyenebédjére is számot tart. Egy napon azonban eljő az apa századik születésnapja, s budapesti lakása előtt megjelenik a svájci alapítvány képviselője egy tévéstáb kíséretében, valamint a követség, hogy köszöntse a legidősebb túlélőt.

És ugyan nem történelmi regényt olvasunk, a regény számos vonatkozásban dialógust tart fenn a történelmi narratívával. Lukács György történelmi regényről írott tanulmányában arról ír, hogy az igazi regény alakjai ne legyenek ismert történelmi személyiségek, és lehetőleg semmiben sem legyenek rendkívüliek. Legyenek minden tekintetben átlagos figurák. A regényvilág megfelel ennek az elvárásnak, sőt, erre a hősré is vonatkoztató Karl-Markus Gauß megállapítása, miszerint a regényszereplők átlagossága már-már monstruózus (GAUß 2006). A hőst végig a végveszély közeledtének langymeleg érzete veszi körül, tudatában van cselekedetei horderejének, sejtí ugyan a véget, világképének része azonban az a meggyőződés is, hogy a körülmények rabja, nem cselekedett helytelenül, nem tehetett másként, s ha már a társadalom kétes erkölcsi elveken nyugszik, miért kellene az egyénnek tökéletesebbnek lennie. A regény világszemléletébe beletartozik az a meggyőződés, hogy a diktatórikus rendszerek nem működhetnének az ún. normális, hétköznapi ember közreműködése nélkül (SPIEGEL 2006).

A közgazdász bukása cselekményvezetésének linearitását csupán az bontja meg, hogy a temetés leírása után a narrátor az emlékező szerepét veszi fel, visszahátrál az időben, a főhős gimnazistakoráig, onnantól viszont ismét csak folyamatosan, egyenesvonalúan beszél el a cselekményt. A történetet időszegmentumokra bontja, amelyek jórészt megfeleltethetők a kor jelentős történelmi eseményeinek. A második rész 1967-ig tart, s ekkorra tehető Kolozs legényéletének vége. A harmadik alatt egyetlen számot találunk: 1968, a történelmi dátum nem igényel bővebb magyarázatot, viszont egybeesik Kolozs

meghiúsult nászútjával. A negyedik 1977–78-ban játszódik, a magyarországi szamizdatmozgalom, az értelmiségi szervezkedések ideje, amikor Kolozst kirúgják egyetemi állásából, az ötödik 1990 és 1994 eseményeit beszéli el, a rendszerváltozás éveit, ekkor ismét álláshoz jut, felsejlik előtte az újrakezdés lehetősége és egy biztos jövő. A hatodik rész az 1995 és 2006 közötti időszakot öleli fel, amikor az addigi párttanácsadó – a választási vereség után – végleg utcára kerül. A hetedik 2006-ban játszódik, sorra buknak le a 3/3-as ügynökök, és Kolozs is új megvilágításban látja addigi környezetét, a nyolcadik viszont már csak egy rövid és a főhős számára fontos időintervallumot, a 2006. október 24-e és november 4-e közötti időszakot mondja el, amikor még módja lenne rá, hogy elkerülje saját lelepleződését, a körülmények azonban ismét közbeszólnak, s meghíúsítják kiútkeresését. Beszédes dátumok ezek is: az 1956-os forradalom október 23-án tör ki, és november 4-én, a szovjet csapatok bevonulásával verik le. Azt nyomatékosítják: a főhős a történelmi események – vagy ahogyan a regényben olvassuk – a sors kiszolgáltatottja.

Amikor gimnazistakorában a narrátor, Puskin rajongója, elhiszi, hogy moszkvai tanulmányokat kell folytatnia, méghozzá közgazdászként, még fiatal és naiv, ép erkölcsi érzékkel, amellyel éppen hogy csak meg tudja különböztetni a felnőttek hazugságait a saját szemével tapasztalt valóságtól. Majd hazatérve erkölcsi érzéke tiltakozik ellene, hogy egyetemi tanári állását gyakorolva szinte a semmiért vegye fel a fizetését, s ez az erkölcsi érzék vezeti odáig, hogy a Szabad Európa Rádió kezébe kerül a gazdasági reformokról készült dolgozata, amiért ki is rúgják az állásából. Majd a rendszerváltozás után, amikor kormánytisztviselőként jól fizető szinekúraállást tölt be, már nem gyötrik erkölcsi dilemmák, megérdemli-e járandóságát. Az újabb kormányváltás után megöszvegyült apjához költözik, s mivel „közel négyszáz” próbálkozás után sem kap állást, az ő nyugdíjából és jóvátételi segélyéből él, s ekkor már egyetlen cél lebeg a szeme előtt: hogy elérje az öregségi nyugdíj határát, ami biztosítaná, hogy szegényesen, éppen hogy csak fenntartsa magát. A megélhetési gondok mellett az erkölcsi dilemma igencsak elhalványul.

Ennek ismeretében kétségtelen, hogy a regényben a történelem is szerepet játszik. Olyan értelemben, amelynek eredőit Hayden White-nak a modern történelmi eseményről szóló elméletében kell keresnünk, aki tovább árnyalja azt az egyszerűnek vélt gondolatot, miszerint a történelem a múltról szól. Ő vezeti be a modern történelmi esemény fogalmát is, amely olyan jelenkori történés, amely a jelentésképzés, a különböző diskurzusokba rendezés folyamatában ragadható meg. A „modern” diskurzusok fontos eleme, hogy több érzékre hatnak, s különösen a médiának van benne nagy szerepe. A narrativizálás csakis a jelen

perspektívájából végezhető el, éppen ezért sérülékeny is, könnyen felülírható: „mindig az a modern, ami éppen előtérbe kerül. Ami ma modern, mindjárt nem lesz az, ha néhány újabb esemény bekövetkezik” (KISANTAL–KROMMER 2005; 269).

Ezért jelenthet az értelmező számára kihívást annak vizsgálata, hogy egy állandóan faktualitásra hivatkozó és referenciális olvasatra számító diskurzusba hogyan épülnek be a regény fikcionalitásán túlmutató, lehetséges világok.

Umberto Eco még 1978-ban fogalmazta meg tézisé, miszerint a lehetséges világoknak három típusa van:

„1. a szerző által elképzelt és megalkotott lehetséges világ, mely a fabula minden állapotát tartalmazza

2. a fabula szereplői által képzelt, álmodott, kívánt stb. függő részvilágok (subwords)

3. azok az alternatív részvilágok, melyeket a fabula elágazásainál az olvasó elképzeli, kíván vagy elutasít, hisz és amelyeket a fabula később alátámaszt vagy semmissé tesz” (idézi MEDGYES 1997; 494).

Dalos György *A közgazdász bukása* című regényében mindhárom típus elemei megtalálhatók.

Az első típust ismerjük fel abban az elbeszélői eljárásban, miszerint „akár csak a historiográfiai metafikció esetében, a tények önelvű logikával” rendelkeznek, „részleteiben visszakereshetők, de egészében véve az elbeszélt történet logikájához [...] igazodnak” (SZABÓ T. 2007; 74). Nem is lenne szerencsés számon kérni rajta a megtörtént dolgok iránti maximális hűséget. „Az a nézőpont tehát, amelyből a szöveg elbeszélője rátekint a dolgokra, egyszerre alulnézet és a dolgok nagyobb vetületére rávilágító [...] perspektíva” (SZABÓ T. 2007; 74), ez működteti a regény lehetséges világát.

A „képzelt, álmodott, kívánt stb. függő részvilágok” is megjelennek a regényben, annak ellenére, hogy a főhős, Kolozs nem a vágyakozások és az érzelmek embere. Számára a szív csupán egy szerv, amellyel lelkifurdalást lehet ébresztetni, például amikor nem szófogadó, édesanyja, a Muter azt kérdi tőle: „Neked mindegy az apád szíve?” A szív az EKG-leleteken és a körzeti orvosi rendelőben nyeri el valódi funkcióját. Az apa fennköltén megnevezett „szív-attakja” pedig olyan lehetséges, majdani állapot, amelynek bekövetkeztét a fiú „szeretetlen magatartása” miatt biztosra lehet venni. Az érzelem nem boldogságot vált ki, még az anyánál sem, pedig beszélő neve szinte predesztinálja erre – Glücklich Magda –, hanem pszichoszomatikus reakciót, betegséget.

A regény egy folyamatot ábrázol, mégsem ennek, az erkölcsi züllésnek a bonyolult lelki összetevőire, Kolozs érzéseire összpontosít. S hogy ez így van, indokolja is: maga Kolozs a „lelki életét sohasem tekintette olyan tárgynak, amellyel neki valamely okból speciálisan foglalkoznia kellene, hanem mindenkori helyzete részének fogta fel” (DALOS 2013; 49), és az is előfordulhat, hogy emiatt nem jelenik meg soha teljes néven, hanem mindig csak a vezetéknevén emlegetik.

Két ilyen elképzelt, álmodott, lehetséges világot azonban megkonstruál a regény. Az egyik az apa halál utáni, ki nem mondott, a Doležel elméletére rimelő, motivált jelenléte a szövegben: a jóvátételi pénz felvétele és a lelepleződés a hősnek a lehetséges világban való tájékozódóképességéről tanúskodik. Vagyis elveszíti ítélőképességét, és erős késztetést érez, hogy egy másik értékrendben találja meg identitását, úgy cselekedjen, ami ellentmond a racionalitásnak, mintegy „átlép” egy másik, képzeletbeli világba. Egybemosódik az apa munkatáborból való szabadulásának ténye a fiú okirat-hamisítási ügyével, hogy felmentse tette alól. Kolozhhoz halott apja szól: „– Túl kell élned, fiam! [...] Ahogyan én is megértem Mauthausenben azt a pillanatot, amikor az első amerikai katona belépett a láger kapuján. Pedig azt hittem, örökké vagy halálomig tart a szenvedés. Te viszont már ma tisztában vagy vele, hogy 2007. január elsején jön el felszabadulásod napja, akkor kapod meg a nyugdíjadat. Használd addig a pénzemet, Gábor, nem szép dolog, tudom, de szükség kényszer bont” (DALOS 2013; 60).

A lehetséges világok arról adnak számot, hogy „a dolgok hogyan is lehetnének egy lehetséges állapotban” (Alvin Plantingát idézi PAVEL 1997; 454). Kolozs, amíg pénzéből futja, üzemelteti számítógépét. Legkedveltebb foglalatossága, hogy a világhálón, tehát egy virtuális világban utazásokat tervez magának: „2002. március 10. vasárnap, reggel 6 óra: indulás Ferihegy 2-ről Johannesburgba (amszterdami átszállással), március 11. 22 óra, érkezés a hotel Intercontinentalba. Március 12. reggel 10 óra: indulás az Apartheid Múzeumba. [...] Március 16. 14 óra: Afrikai Nemzeti Képtár. Március 17. reggeltől délután 16 óráig szabad vásárlás. [...] Március 18. 15.40: érkezés Ferihegy 2-re...” (DALOS 2013; 40).

A fiktív utazás teljesen izolálja a külvilágtól, egész évre szóló terv készül: „A dél-afrikai utat hasonlóan megkonstruált kirándulások követték: áprilisra iktatta be a Niagara-vízesést, májusban Pavarottit készült meghallgatni az Eiffel-torony tövében. [...] Év végén merre jár is majd 2002 decemberében? Hát persze, Máltán, ott szilveszterezik, sajnos, egy lármás turistacsoporttal. Egyszerővel bőven merített az utazási irodák internetes kínálatából, s gondja volt

rá, hogy kényelmesen és jutányos áron jusson a nemzetközi turizmus gyöngyöreihez. Igen, jutányosan! Az ember ne szórja a pénzt, de ne is garaszkodjék, ha megszolgált pihenéséről van szó” (DALOS 2013; 41).

A képzeletbeli utazás és takarékoság a virtuális világban játszódik le, azt is mondhatjuk, hogy különböző valóságszinteken.

Lubomír Doležel a lehetséges világról szóló elméletében eljut a posztmodern intertextualitás-felfogásig, mondván, hogy transz-narratív eljárások is a lehetséges világ, sőt a hibrid világ részei lehetnek. Dalos György regényében a narratív szintek egymáshoz való viszonya mint két vagy több narrációs aktus egymásba ékelődése jelenik meg. Nem véletlen, hogy Mikszáth Kálmán neve kétszer is előfordul a regényben. Kolozs Gábornak kedvenc olvasmánya volt Mikszáth, „aki oly vitriolosan gúnyolódott a kiegyezés utáni Magyarország parlamenti csetepatéin – a párhuzamok a mával egyenesen elképesztőek voltak” (DALOS 2013; 173).

A regény a társadalom működésének jellegét oly módon érzékelteti, ami összefüggésbe hozható Mikszáth országgyűlési karcolatának elbeszélő eljárásával. Azok ugyanis „nem ténszerű beszámolók abban az értelemben, hogy belőlük nem derül ki maradéktalanul és adalékszerűen a magyar országgyűlés működése az adott napon, ülésen, elsősorban *nem informálni* kívánnak, hanem *víziót adnak* a parlament működéséről, a döntések mechanizmusáról” (a kiemelések tőlem – T. É.; SZABÓ T. 2007; 73).

Kolozs ráadásul párhuzamot lát a saját élete és a 19. századi íróé között. „Az ötvenes évek eleji kiadás utószavában [...] meglepődve olvasta Mikszáth családi bonyodalma, amelyeket az utószó írója a korai kommunista éra jellegzetes zsargonjában adott elő: »Mikszáth 1873-ban köt házasságot. Mi sem jellemzőbb a kiegyezés utáni feudálkapitalista Magyarország írónyomára, mint hogy Mikszáth ifjú feleségével Budapestre költözve nem tudott megélni. Úgy érezte, nincs joga tönkretenni szeretett hitvesét. Elvált tőle, azt hazudva, hogy mást szeret. Időközben Mikszáth népszerű lett a kritikai realizmus jegyében írott, az elmaradottságot ostromozó műveivel. Már sikeres íróként ismét megkérte az asszony kezét. 1882-ben tartották az újabb esküvőt, a házasságból három fiúgyermek született«” (DALOS 2013; 173).

Szakasztott ezt az életmodellt követi a főhős is, aki – mihelyt jól fizető állást kap – ismét első feleségével veszi fel a kapcsolatot. És a narrátor is a mikszáthi mintát követi, amikor ironikusan leírja a társadalmi körülményeket, ily módon rekonstruálva a társadalmi hátteret, amely nélkül főhősének élete is teljességgel érthetetlen lenne.

Különleges jelentésséget kap a térbeli kimozdítottság is: a kassai eredet, majd a mauthauseni élmények lecsapódásai a mindennapi életben, amelynek része a szüleitől örökölt zsidó identitás is, amivel összefüggésbe hozható, hogy „minden intimebb érzelemtől való szorongásának ez a különös, tragikus életsors lehetett a nyitja” (DALOS 2013; 49), amelyet apja élt át. De saját kimozdítottsága is: a szovjetunióbeli egyetemi évek, melyeknek eredetileg a karrierteremtést kellett volna szolgálniuk, ráadásul egy tervgazdálkodást tanulmányozó közgazdászdiplomával, majd az állandó térhiány, a lakáshiány, mely ugyancsak a helyviszonyok tragikumát idézi fel: Kolozs apja élete végéig az egykori pesti zsidó gettóban lakik, nem kap másutt lakást.

Márpedig a lakásmizéria minden bajok forrása. Kolozs egyetemi éve alatt ezért nem tud kapcsolatokat teremteni, „egyetlen földrész esett még távolabbra, majdnem égitestnyire tőle: a nők világa” (DALOS 2013; 97). Később házasságának fölbomlását is az indítja el, hogy nem tud a szülőktől független életet kezdeni. Pártkarrierjének idején ideiglenesen bérel egy lakást, ahol viszont úgyszintén csak ideiglenes kapcsolatokat képes létesíteni. A jövő számára „lakhatatlan”.

A szövegtérbe ezen a ponton lép be egy másik elbeszélés: Mándy Iván *Lány az uszodából* című novellájának említése és tartalmának leírása: „egy fiú megismerkedik az uszodában egy lánnyal és felhívja magához, hogy kettesben maradjon vele, de előbb sétálni küldi öreg szüleit, akikkel együtt lakik [...], s azok nem tudván, meddig kell távol lenniük, újra és újra bekopognak, és egyszerűen lehetetlenné teszik a fiatalok intim együttlétét” (DALOS 2013; 95).

A narráció terébe beékelődik Mándy Iván novellája, megjelenik a szó nélkül sétálni induló anya és a lázadozó apa alakja, a fiú ingerültsége, mert sehogy sem tud túllépni a fejében kavargó gondolatokon, a szüleihez fűződő érzelmeiken és a lányhoz való viszonyán. Saját ingerültsége mindkettőt tönkreteszi. A narrációba ráadásképpen a háttérinformációk is beépülnek. Hogy a novellát Kolozs kölcsönkapja a barátjától, azzal a megjegyzéssel, hogy nagy botrányt kavart, habár a szerzője teljesen apolitikus. Antihumánusnak és a népi rendszer rágalmozásának bizonyul. A szó szerinti idézetnél tágabb kapcsolat alakul ki a két szöveg között, mint ami szövegszerűen létesül.

A történet türelemmel végigvitt, feszültséget végig fenntartó, aprólékosan kidolgozott cselekményében jut hely egy-egy beékelte narratív szituációnak, nem várt fordulatnak. Ilyen a regény végén – amikor a százéves forduló híre már bekerül az újságokba – az egykori sikeres, Párizsban dolgozó barát megjelenése is, aki ragaszkodik hozzá, hogy bocsánatot kérjen az apától, önmaga vallja be, hogy maga is 3/3-as ügynök volt. Vallomása átírja a regény történetét, új

dimenziót kölcsönöz egy-egy cselekménymozzanatnak, áthelyezi a fontosságát pólusokat. Az ügynök elbeszélése átrendezi, átírja, elmozdítja az addig elmondott élet koordinátáit, azaz egy lehetséges, konstruált életet mutat meg. Szembesíti a főhőst a saját életének a mások által kimozdított, radikálisan más világával. A történetírás Hayden White-i elgondolása – miszerint a történeti narratíva a szépirodalomhoz hasonlóan nem tesz különbséget tényleges és lehetséges között – Dalos György regényeire is vonatkoztatható. „Ebből következik, hogy az egész narratíva nem csupán annak a rögzítése, hogy »mi történt«”, hanem annak leírása is, hogy a történet „hogyan módosul az egyik állapotból a másikba történő átmenet közben”, a perspektívaváltás hogyan építi fel a szövegközi teret. Hogy hogyan megy végbe az események csoportjainak fokozatos újraírása úgy, hogy először lebont egy struktúrát, hogy azután igazolhassa „egy másik modalitásban történő újrakódolását a végén” (WHITE 1997; 99–100).

A közigazdász bukása azonban nem történetírás, nem is történelmileckefelmondás. A 2006-os demonstráció leírása ugyanolyan életszerű, mint a hetvenes évekbeli értelmiségi buli hangulata. Egész világa „lehetséges világ”, melyben maradéktalanul egybehangzik a szöveg referenciális jellege és fikcionalitása.

Kiadások

- DALOS György (1990a): *A körülmetélés*. Magvető, Budapest
DALOS György (1990b): 1985. *Új Génius*, Budapest
DALOS György (2004): *Puszipajtások*. Ab Ovo, Budapest
DALOS György (2005): *Balaton-brigád*. Ab Ovo, Budapest
DALOS György (2013): *A közigazdász bukása*. Kalligram, Pozsony

Irodalom

- DOLEŽEL, Lubomir (2008): *Heterokosmica*. Fikcija i magući svetovi. Službeni glasnik, Beograd
GAUß, Karl-Markus (2006): Spitzel und Dackel. Böse: György Dalos' Erzählung „Balaton Brigade”.
Süddeutsche Zeitung. <http://www.buecher.de/shop/buecher/balaton-brigade/dalos-gyorgy/products_products/detail/prod_id/20772238/> (2013. 07. 12.)
KISANTAL Tamás–KROMMER Balázs (2005): „...humanista vagyok, és szerintem a humaniőrak lényegében az olvasásról szólnak”. Beszélgetés Hayden White történeüsszel. *Aetas*, 1–2. 259–269.

- LUKÁCS György (1977): *A történelmi regény*. Magvető Kiadó, Budapest
- MEDGYES Tamás (1997): A Style című folyóiratról. Helikon, 4. 489–496.
- PAVEL, Thomas G. (1997): Kiszögellő világok. Fordította Medgyes Tamás. Helikon, 4. 449–473.
- SPIEGEL, Hubert (2006): Das wahre Gesicht des Joseph Klempner. Ein Stasi-Offizier als Opfer der Stasi? Eine provozierende Erzählung von György Dalos. Frankfurter Allgemeine Zeitung. <http://www.buecher.de/shop/buecher/balaton-brigade/dalos-gyorgy/products_products/detail/prod_id/20772238/> (2013. 07. 12.)
- SZABÓ T. Levente (2007): Mikszáth, a kételkedő modern. Történelmi és társadalmi reprezentációk Mikszáth Kálmán prózapoétikájában. L'Harmattan–Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest
- VADAS János (2013): Nem VÉLETLEN az ÉLET. Kalligram, 12. 102–104.
- WHITE, Hayden (1997): *A történelem terhe*. Osiris, Budapest

THE POSSIBLE WORLDS IN GYÖRGY DALOS'S NOVELS

György Dalos's novels develop around the crossroads between fictional and factual. The study examines how the possible worlds which extend beyond the fictionality of the novel emerge in a narrative procedure which explicitly anticipates factual and referential reading. Its starting point is Umberto Eco and Lubomír Doležel's theory of possible worlds, but György Dalos's poetics of the novel also often meets Hayden White's historical tropology, whose interpretive possibilities the study also exploits in order to detect the narrative layers and the unfolding formations of possible worlds.

Keywords: possible worlds, narrativization, modern historical event, referentiality.

MOGUĆI SVETОВI U ROMANIMA ĐERĐA DALOŠA

Knjige Đerđa Daloša nastaju na tački gde se ukrštaju diskursi fikcionalnog i faktualnog. U radu se razmatra na koji način se pojavljuju mogućí svetovi, koji prevazilaze fikcionalnost romana, u pripovedačkom procesu koji izričito računa na faktualno i referencijalno čitanje. On polazi od teorije Umberta Eka i Lubomira Doležela o mogućim svetovima, ali poetika romana Đerđa Daloša ipak ima puno dodirnih tačaka i sa istoriografskom tropologijom Hejdene Vajta, čije interpretacijske mogućnosti se koriste i u radu, da bismo otkrili nivoje naracije i pojavne forme mogućih svetova u romanu *A közgazdász bukása*.

Кljučне речи: mogućí svetовi, narativizacija, savremeni istorijski događaj, referencijalnost, intertekstualnost.

SÁGI VARGA Kinga

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Újvidék
Nyelv- és Irodalomtudományi Doktori Iskola
kingav85@gmail.com

EMLÉKVILÁGOK JUHÁSZ ERZSÉBET
GYÖNGYHALÁSZOK CÍMŰ CIKLUSÁBAN

Worlds of Recollections in the Cycle Gyöngyhalászok
by Erzsébet Juhász

Svetovi uspomena u ciklusu novela Gyöngyhalászok
autorke Eržebet Juhas

A dolgozat Juhász Erzsébet *Gyöngyhalászok* című novellaciklusában tárja fel a szövegekben megkonstruálódó emlékvilágok lehetségesvilág-struktúráit. A ciklus darabjai emléképeket járnak körül, amelyek során kibontásra kerül egy-egy mikrovilág. Az egység az emlékezés és kitalálás teremtő kettősségére épít, így a szövegterek az irrealitás szintjén funkcionálnak. Az egyes darabokban metaforaként értelmezhető gyöngyhalászok kifejezést a szövegek egymásutánja allegóriává, a létértelem, az „igazság” állandó keresésének gondolatalakzatává teszi, míg a Nakonxipán- és az Attován-jelenség – beépített lehetséges világokként – részben emblémaként funkcionáló egységek, részben a „gyöngyhalászok” motívum elmélyítései. A motívum- és emblémastruktúra, valamint a metaforikus tartalom meghatározta novellaciklusban az emlékezés, a felidézés aktusa hangsúlyosan megkonstruált kommunikációs folyamatként is definiálható. A tapasztalati és a gondolati világ mozzanatainak át- és újraértelmezésével képződik meg a *Gyöngyhalászok* nosztalgia alakította térideje. *Kulcsszavak:* emlékvilágok, fikció, nosztalgia, lehetséges világ, motivikus-emblematikus kapcsolatok, novellaciklus.

A lehetséges világok elméleti koncepciói közül a poétikai-fikciós gondolkodás tűnik relevánsnak Juhász Erzsébet *Gyöngyhalászok*, a kötettel azonos című ciklusának értelmezése során, hiszen szövegei motivikus-emblematikus

kapcsolatok mentén felépülő narratív emlékvilágok. Le kell mondanunk arról – ahogyan Bernáth Árpád fogalmaz –, „hogy a szövegtől függetlenül létező tény-állásokat vegyük figyelembe annak megállapítására, hogy a szövegek állításai igazak-e. Egy szöveg valamennyi állítása igaz, amely ellentmondásmentesen vonatkoztatható az általa létrehozott szövegvilágra” (BERNÁTH 1998; 46).

A juhászi szépirói életmű egészében identikus szövegvilágok bontakoznak ki. A szubjektumok ambivalens figurák, akik olyan specifikus, multietnikus territóriumban élnek, ahol állandó érzés a gyökértelenség. A lét üressége és értelmetlensége, a halál biztos tudata arra kényszeríti e szubjektumokat, hogy a képzeletük világában építsék fel saját univerzumukat. Juhász Erzsébet prózái hangulatokból, asszociációkból formálódnak, és erős fikcionalizáltság jellemző rájuk. Amire a narrátor emlékezni vél, a képzelőerő játéka. Abból kiindulva, hogy az irodalom eleve fikcionalizált, feltehető a kérdés, hogy szükséges-e kiemelni e jelenséget a vizsgált opus kapcsán. A válasz igen. Ahogy Thomas Pavel is különbséget tesz a fikció külső és belső megközelítése között (PAVEL 1997; 448), Juhász Erzsébet textusaiban is el kell különíteni a kettőt, a szöveg szembeállítását a valós világgal és a leképezett fikcionalitást. Vannak olyan szövegek a vizsgált életműben, amelyek nem érthetők meg csupán az alapján, hogy szépirodalmi létük okán kitalációként kezeljük. Az 1984-es megjelenésű *Gyöngyhalászok* című kötet textusai, amelyek műfajmegjelölésük szerint elbeszélések, valójában az elbeszélés és novella határmezsgyéjén helyezkednek el. A harmadik egység, a *Gyöngyhalászok* című pedig – a közös narratív szál szövegeken átívelő kontinuitása, valamint a motívumok ismétlődésének megléte miatt – metafikciós szinten funkcionáló novellaciklussá szerveződik. Mivel a juhászi opus valamennyi kisepikai művében elsősorban egy elvont tartalom, amely „nem betű szerinti síkon funkcionál” – nevezhetjük metaforikus szerkezetnek is –, képezi az értelmezhetőség domináns síkját, a köré font történetmozzanatok ennek kifejtésére szolgálnak. Emlékvilágok ezek, amelyek nemcsak az emlékezés generálta irrealitás miatt lehetséges világok, az emlékezés hagyományos láttatásmódjával helyezkednek szembe. A folyamatos kétely és a realitást elbizonytalanító technikák, amelyek a szövegekből előtűnnek, nem az emlékezés relatív, lényegét tekintve hamis voltára utalnak, hanem a metafikció síkjára terelik az értelmezést. Nem az emlékezés gesztusa kerül hangsúlyos pozícióba, hanem a narrációban történő kitalálás, az emlékezés megírtsága, utólagos megkonstruálása és ennek szöveg szintű felfedése. Az emlékezői folyamat „annak idején”-jei (ál)élménymozzanatok köré fonódnak, azokat formálják történetekké, létrehozva így önállóan funkcionáló mikrovilágokat, hogy aztán összeállva a ciklus egységes makrovilága is kialakulhasson.

Juhász Erzsébet egy későbbi írásában, az *Úttalan utaim* egyik esszénovellájában elméleti, fogalmi aspektusával is foglalkozik az efféle emlékezési folyamatnak, amit nosztalgiának nevez. A műélvezet kapcsán kiemeli, hogy mind a teremtő kitaláláshoz, mind annak befogadásához szükséges az „ihletett képzelet”, amely az emlékezést nosztalgiává alakítja. „A nosztalgia lényege tehát az irrealitás, visszavágyunk oda, ami sohasem volt, visszavágyjuk azt, ami soha meg nem történt” (JUHÁSZ 1998; 98). A *Gyöngyhalászkövek*ben pontosan erre, az emlékezés-kitalálás teremtő kettősségére épít, hogy a szövegterek az irrealitás szintjén funkcionáljanak. Az öndefiníáláshoz szükséges emlékezés nyújtotta biztonság – a metafikciós konstrukció folytán tehát – szertefoszlik. A narrátor végül már abban is kételkedik, hogy egyáltalán ő találja ki az emlékeket. „Olykor úgy tűnik nekem, Ibi, hogy nem is én álmodtam e fura eseményeket, csak vándoroltam álmomról álomra. [...] Egyedül apa álmodhatta ezt az egészet [...]. Az sincs azonban kizárva, Ibi, hogy Miklós álmodta [...]. Úton már javában azon a bizonyos szerelvényen – hogy melyikünk álmában is? tulajdonképpen egyre megy” (JUHÁSZ 1984; 88, 89, 91).

A novellák narratív szituációját az elbeszélői pozíció, a narrációs folyamat és az értelmezői modellek határozzák meg. A *Gyöngyhalászkövek* ciklusban a legszembetűnőbb közös szál a hasonlóan artikulálódó megszólítás. Az én-elbeszélő (Izabella) valamennyiben Ibihez intézi szavait, aki – mint a mozzanatos elszólásokból kiderül – ő maga, vagyis Izabella, és neki, illetve önmaga másik énjének családjuk egy-egy tagjáról, illetve közös emlékéiről tart monológokat. Például: „Érdekes, Ibi, hogy...” (JUHÁSZ 1984; 52); „Ne hidd azért, Ibi, hogy...” (JUHÁSZ 1984; 62); „Gondoltad volna, Ibi, valaha is...” (JUHÁSZ 1984; 63); „Hidd el, Ibi...” (JUHÁSZ 1984; 66); „Emlékszel még, Ibi, arra...” (JUHÁSZ 1984; 69); „Valljuk meg, Ibi...” (JUHÁSZ 1984; 77) stb. Az ismétlődő megszólítások egyfajta tengelyként funkcionálnak, egyszerre kötik össze a novellákat, ugyanakkor az emlékezés meghatározta szegmenseket is, amelyek fel-felbukkanva egy modellszerű lehetségesvilág-struktúrává állnak össze. Nem célja a narrátornak a múlt általi determináltság hangsúlyozása, hanem épp ellenkezőleg, a teljes szétesés, az identitásnélküliség állapotának a konstatálása történik. A *Keresztül-kasul* címűben a történet-szálak az elbeszélő személyében összefutnak, és csak látszólagos elkülönülésük válik nyilvánvalóvá, tehát egyazon tudat ketté- vagy többfelé hasadása történik, és teljesen bizonytalanná válik a narrátor identitása. A kötet *Gyöngyhalászkövek* című egységének novellái összefüggésben, ciklusba szerveződve jelentéstöbblettel rendelkeznek az egyes alkotásokhoz képest. A szövegek sorrendje felcserélhető, mindegyik elemezhető

önmagában is, kivéve az utolsót, amely nem mozdítható el a helyéről, hiszen abban kristályosodik ki az első négy elbeszélőjének pozicionálása, a motivikus-emblematikus struktúra, valamint a narratív tengely meghatározta világ, amely az egyes megképzett kis világokat egyben láttatja.

A ciklus darabjai emlékképeket járnak körül, amely során kibontásra kerül egy-egy mikrovilág. A szokásrendek alakította élményszituációk, az új szemléletekkel való megbékélhetetlenség kiváltotta feszültségek zárt világok létrejöttét eredményezik. Egy-egy név vagy maga a névtelenség mint jelenség, esetleg egy-egy félrehallott szó vagy nem létező helyszín – még magában a novella valóságában sem létezik – vagy a száguldó szerelvény is az egészen belül önállóan funkcionáló világnak tekinthető. A ciklus első írása, az *Egyadta csorba ragyogás* „csorba” jelzője utal arra, hogy valamiféle deviancia határozza majd meg a novella atmoszféráját. Minden egyes történetnek, amelyet a narrátor elbeszél, Neorcsics nagymama a központi, mozgó figurája. Az ő értékrendje által kijelölt út az egyedüli járható út, aki nem azon halad, és menekül egy másfajta, kitalált valóságba, a rossz megtestesítőjévé lép elő. Így válik ezen első szöveg Dörfler vagy Mörder Zsuzsája a botrány és a rossz megtestesítőjévé. Olyannyira középpontba kerülnek a nagyanya által megformált Dörfler Zsuzsa-i személyiségjegyek – tudniillik hogy egy „förtelmes nőszemély”, egy „közönséges kékharisnya” volt –, hogy e jegyek le is válnak a személyről, és maga a név gyűjtőnévvé lép elő, a romlottság gyűjtőnévévé. „Végül már a legszűkebb családi körben végbevitt szereplést is mélységes megvetéssel Dörfler, azaz Mörder Zsuzsának nevezték, majd szép lassacskán végérvényesen beszüntették, mint szégyenteljes, sőt kifejezetten ostoba hivatkozást holmiféle szedett-vedett szellemi és művész hóbortságokkal” (JUHÁSZ 1984; 62). Botránytörténet botránytörténetet követ, sok – ahogyan Neorcsics nagymama fogalmaz – „futóbolond” van egy rakáson. Minden mozzanat a Dörfler Zsuzsa-jelenségbe torkollik. Pedig ki is volt Dörfler Zsuzsa? Idézem: „Régi, alig-alig felidézhető ismerős a sok közül. Alig-alig felidézhető, mint egy régi futózápor egy forró éjszakán, talán nem is több, mint egy oktalan és gyönyörű bújóska egy képtelenül messzi sétaerdő latyakos ösvényein” (JUHÁSZ 1984; 62). A Neorcsics nagyanya által megkonstruált, a Dörfler Zsuzsa-jelenség alakította világgal szemben létrejön egy ellenvilág, a gyöngyhalászoké, ahová a narrátor apja és néhai nagyapja menekül. Nem más ez, mint a számukra szabadságot jelentő elvonulás, az ivás, a művészetszeretet, a nők nyújtotta örömről való álmodozás. Valójában azonban e gyöngyhalászás meghatározta világ – ahogyan az *Egyadta csorba ragyogás*ba beépített novella narrátora fogalmaz – egy letérő a „teljes csatatérelvétett” útról, ahol ő maga (vagyis az én-elbeszélő apja) vált

„egyadta csorba ragyogássá” egy számára idegen, mégis kényszerűen otthonnak nevezett világban.

A gyöngyhalászok motívuma nemcsak e szövegben jelenik meg. A ciklus kohéziójának meghatározó elemévé növi ki magát, minden darabban felbukkan. Motivikai ismétlésről van szó, amit maga a cikluscím már megelőlegez. A gyöngyhalászok metaforaként funkcionál az egyes darabokban, a szövegek egymásutánja azonban allegóriává, a létértelem, az „igazság” állandó keresésének gondolatalakzatává teszi. A novellaciklus csúcspontjára a ciklusegész szempontjából statikus pozícióban álló *Keresztül-kasul* című írásban hág. Az emlékezés általi gyöngyhalászás során az emlékképek intenzív feszültsége állandó az első négy írásban, majd az utolsóban ezen intenzitás – feloldás helyett – szétfolyik az álmokképpen, mintegy örökre jelenlévővé avatva a képzeletet, a Juhász-féle képzelt nosztalgiát. „Mint aki furcsa álomból ocsúdik épp eltűnődve a látottakon. Ejnye, no, micsoda alakok közé keveredtem álmomban az imént! Mintha fura álom lettünk volna mi mindannyian [...]. Vigasztalódj, Ibi, még ha valakinek az álmában is csupán, én merem remélni, hogy ama bizonyos számonkérhetetlen időben mi most is, változatlanul, ott csillogunk keresztül-kasul száguldó szerelvényünkön, gyerekkori igénytelen, ám mégis elbűvölő vásári kaleidoszkópunk titokzatos hengerében a csillámló sztaniolpapírkák, színes üvegszilánkok – megannyi hamisítatlan üvegyöngy –, most is, változatlanul, meg-megállítatván, majd továbbbsodorintatván, másként s másként látszódva ugyanannak életre szóló körforgásában” (JUHÁSZ 1984; 91).

Az egység legsikerültebb darabja a *Nakonxipánban hull a hó* című, amely részben Gulácsy-áthallás, pontosabban emblémaként funkcionáló egység, részben a gyöngyhalászok motívum metaforikus tartalmának elmélyítése, valamint e kettő párhuzamba állítása. E szöveg nemcsak Gulácsy Lajos festményének címét emeli át, hanem interpretációja is hasonlóan alakul. Juhász Erzsébet Kuluncsics Elemérjének, aki számára Nakonxipán valóságosan megélt, képzeletben lévő világ, a tökéletes béke, a lét zavartalan szegmenseként jelenik meg, szinte textualizációja a Gulácsy-olajfestménynek. De nem csak a festménynek. Maga a képzőművész életútja és a szöveg főhőse is hasonlóságot mutat. Elemér, aki Párizsban festészetet tanult (nem mellékes: Gulácsy is!) örök idegenként bolyong a hétköznapiakban. Ami fontos számára, Nakonxipánból származónak tekinti, és képtelen az elbeszélés valóságában megjelenített környezetéhez alkalmazkodni. „Ördög Ilona bizonyára mindent elkövetett, hogy Elemért háziasítsa. Hogy kitörölje belőle még az emlékét is Nakonxipánnak, ahol hull a hó. Mert ahogy megesik olykor az életben, Elemér a lelke legmélyén sehogy sem tudott megbékülni azzal, hogy az az Ördög Ilona – akit ő nakonxipánbéli

lánynak álmodott –, ez az Ördög Ilona a lehető legjobb háziasszonynak bizonyult” (65). Nakonxipán képezi tehát a szűk vicinális miliővel szemben azt a megközelíthetetlen univerzumot, amelyben az egész mindenség benne van, és csak a művész, valamint a környezet szemében tébolyult láthatja, álmodhatja. E tér válik a tudat „megérkezésének”, „megpihenésének” víziójává. Elemér számára Nakonxipánon túl, a realitásban szétesik, szétfolyik minden, zavaros bolyongásba fullad. A valóságot felülíró ábránd, a képzelet és maga a képzelődés folyamata nyújt otthonosságérzetet, amely a novella emlékvilágok alakította terében elérhetetlen a művész számára. Olyan térré válik, amely lehetőséget teremt a külsőségektől lecsupaszított kristálytisztá lényeghez való eljutásra. Gulácsynál a háború kitérése volt az a körülmény, amely vélhetően a festmény elvont és szimbolikusan működő világát motiválta, míg Elemér egy orosz alezredes halála hatására zárkózik végleg önnön képzeletébe.

Az egység „gyöngyhalászlai”, Neorcsics nagyapa (Miklós) és veje (az én-elbeszélő apja) a tébolyult „öregek”, akik a dohányzóasztalka mellett éjszakákon át beszélgetnek sorsokról, helyzetekről, művészetekről. Ők képezik a műben azt a mikroközösséget, akik az Elemér megkonstruálta Nakonxipánt képesek lennének befogadni vagy legalább elbeszélgetni róla. Számukra ezek az elvonulások jelentik a saját Nakonxipánjukat környezetükkel, Neorcsics nagyanya és lánya szokásrendek alakította közösségével szemben, akik leveleket írnak válaszvárás nélkül, a Gül Babába járnak minyont enni, mindennemű felszínes cselekedeteket végeznek, és mélységesen megvetnek mindent, ami számukra érthetetlen. „Neorcsics nagyanya természetesen nem kedvelte ezt az Elemért. Még ebben az imént említett korszakában sem tudta megbocsátani, hogy Elemér valamiféle Nakonxipánról beszélt apáéknak” (JUHÁSZ 1984; 65). Nakonxipán és a gyöngyhalászok világa valójában az a képzelet szülte territórium, amelyben létrejöhet a feloldódás, a megnyugvás. A realitás tökéletlensége ellenében a tökéletes tér. Olyan állapot ez, amely a teljességgel egyenlő, a lét egyfajta kiteljesedése történik meg általa.

Az emlékezés mindig valamilyen kommunikációs folyamatot feltételez. Akár egy tárgy, egy gondolat is elindíthatja az emlék utólagos megkonstruálását. Különböző alakzatok lépnek működésbe, amelyek a tapasztalat és a fogalmak összjátékából alakulnak ki. A *Déli verőfényben* című novella, amely egy amatőr fényképről felidézett, Banja Koviljača-i emlékekkel indul, a gyermeki világot tematizálja. A gyermekek alkotta kollektíva mindig sajátosságosan és a realitást jelentő normatívák ellenében determinálódik. A titkos találkozások, a közös történetgyártások, a képzelet szabadsága egy, a felnőttekkel szembeni, közös belső világot hoz létre. Azt az idilli univerzumot, amelyben a végesség

tudata még nem képezi a gondolkodás tárgyát. Juhász Erzsébet novellájában e gyermeki miliő egyetlen félrehallott szóban összpontosul. „El kell mondjам neked, Ibi, hogy régóta nincs az a történet vagy fénykép, ami annyira fel tudná idézni bennem annak a Banja Koviljača-i nyaralásnak az emlékét, mint (König) Icukának egy félrehallásból költött szava, az Attován” (JUHÁSZ 1984; 70). (Az Attován az „add tovább” félrehallott szava.) Az emlékkép jelenének tényleges helyszíne, Banja Koviljača gyermeki perspektívából megképződő variánsának képzeletbe történő áthelyezése eredményezi Attovánt, a kaland, a szabadság, a jó érzés világát, amely az elbeszélés időpontjában csupán elérhetetlen ábrándként artikulálódik. Képzelt és valós együttlétek, szüntelen játékok, amelyek a tiszta lényeg termékeny terepévé válhatnak, ám az évek során ez megváltozik, és csupán azok élhetik át újra, akik gyöngyhalászokká válnak. Akik felszállnak arra a bizonyos szerelvényre, amely Nakonxipánba halad, és minden megnyilvánulás a közösségtől való elzárkózás eszközévé válik.

A ciklus szövegein végigvonuló száguldó szerelvényen – az egység fiktív emlékezőstereinek és álomvilágának összekötő tengelye, amelyre a narrátor minduntalan felszállni vágyik – a gyöngyhalászok, a képzeletben megnyugvásra lelt szubjektumok utaznak. E szerelvény az élet metaforája, amely egyenesen halad a végső igazság felé, és csak az szállhat fel rá, aki a lényegi értelemre rátalál, vagyis felismeri önnön világba vetettségének és létének viszonylagosságát, felhagy a realitásban való gondolkodással, és az álom mezejére lép. A szerelvény, amelyen a narrátor álma során utazik, az emlékezés alkotta világ visszavágása, amely folyamat összekötheti az elbeszélés jelenét a múltjával, azzal a reménnyel, hogy ami a jelenben kiábrándító, az a múlt által elfogadhatóvá válik, hogy az idegenséget a vágyott önmeztalálás otthonosságérzése váltja fel. Ám hiába a vélt emlékek, hiába a hazatalálás reménye, minduntalan az a felismerés válik nyilvánvalóvá, hogy: „már életre szólóan csak hamis tanú lehets saját igazi pörödnél...” (JUHÁSZ 1984; 76).

Az „annak idejében” kifejezés a *Szívós és oktalan kis ujjgyakorlatok* című novella központi szervezőeleme. A halál kapujában tengődő Neorcsics nagymama és a hozzáöregedett lánya elbeszélte jelenét a múlt határozza meg. Az időben ugráló, meghatározatlan pontjaiba vissza-visszatérő emlékezés igazságának teljes bizonytalanságáról értesülünk. „Neorcsics nagymama sajátos partitúrát kreált mindabból, ami megtörtént, s ami megtörténhetett volna, mindabból, amit a leghőbb vágyaktól a legsötétebb balsejtelmekig a fejében valaha is megforgatott” (JUHÁSZ 1984; 78). Intenzív az idősíkok közötti váltások ritmusa, már-már tudathasadásos állapothoz hasonlatos, amikor a nagymama és az anya az elbeszélés jelenében történő beszélgetésből hirtelen átcsap egy korábbi időbe,

majd egy, a beszélgetést megelőző veszekedéshez tér vissza, és ismét egy emlék terébe és idejébe lép. E gyorsuló zeneműhöz hasonló, tudathasadásos állapot a *Keresztül-kasul* című novella utolsó soraiban – az álomkép tudatosítása nyújtotta biztonságban – szétfolyik, lelassul. Az események, a keresztül-kasul száguldás, a gondolatok feletti kontroll elvesztése, a személyiségvesztés a valóság, a létezés megfeneklését vetíti előre, már-már megnyugtató bizonyossággal történik a hiábavalóság konstatálása: „nem is lehetne történni már, csak lenni, esendő esetlenségben, lenni, s eltűnni majd nyomtalanul. Egyszer és mindenkorra megtörténhetetlenül” (JUHÁSZ 1984; 91).

Kiadás

JUHÁSZ Erzsébet (1984): Gyöngyhalászok. = Uő: Gyöngyhalászok. Forum, Újvidék, 51–91.

Irodalom

BACHELARD, Gaston (2011): A bensőséges végtelenség. = Uő: A tér poétikája Ford. Bereczki Péter. Kijarat Kiadó, Budapest, 163–184.

BERNÁTH Árpád (1997): A lehetséges világok poétikai elméletének szellemi gyökei. Helikon, 4. 377–393.

BERNÁTH Árpád (1998): Építőkövek a lehetséges világok poétikájához. = Uő: Építőkövek. Ictus Kiadó–JATE Irodalomelmélet Csoport, Szeged, 9–63.

BERNÁTH Árpád (1998): A motívum-struktúra és az embléma-struktúra kérdéséről. = Uő. Építőkövek. Ictus Kiadó–JATE Irodalomelmélet Csoport, Szeged, 79–106.

BERNÁTH Árpád (1998): Narratív szövegek irodalmi magyarázata. = Uő.: Építőkövek. Ictus Kiadó–JATE Irodalomelmélet Csoport, Szeged, 141–150.

BERNÁTH Árpád (1998): A lehetséges világok poétikai elméletének szellemi gyökerei. = Uő.: Építőkövek. Ictus Kiadó–JATE Irodalomelmélet Csoport, Szeged, 229–253.

BEZECZKY Gábor (2003): Az elbeszélésciklus poétikája. Literatura, 3. 185–198.

CSÚRI Károly (1987): Irodalomtudomány, tudományelmélet, modellalkotás. = Uő.: Lehetséges világok. Tankönyvkiadó, Budapest, 7–40.

FINTA Gábor (2009): Az elbeszélésciklus bűvöletében. Literatura, 2. 236–251.

HAJDU Péter (2003): Az elbeszélésciklusok elmélete. Literatura, 3. 163–184.

JUHÁSZ Erzsébet (1998): Műélvezet és nosztalgia. = Uő: Úttalan utaim. Forum, Újvidék

PAVEL, Thomas G. (1997): Kiszögellő világok. Ford. Medgyes Tamás. Helikon, 4. 448–473.

WORLDS OF RECOLLECTIONS IN THE CYCLE *GYÖNGYHALÁSZOK* BY ERZSÉBET JUHÁSZ

The paper reveals the structures of possible worlds in the world of recollections which emerge in Erzsébet Juhász' short story cycle *Gyöngyhalászkok*. The stories of the cycle are built around memories, and each of them opens up a micro-world. The unity is based on the creative duality of remembrance and fiction, and as such, the textual spaces function on the level of unreality. The expression pearl fisher man which can be interpreted as a metaphor in some of the stories, is turned by the succession of texts into allegory, a thought formation, in the continuous search for the *raison d'être*, "truth", while the *Nakonxipán* and *Attován* phenomena are partly units which function as emblems, or they partly strengthen the motif of pearl fishermen – as of an incorporated possible world. In the short story cycle defined by the structure of the motif and emblem, as well as the metaphorical content, recollection or acts of evocation can also be interpreted as emphatically drafted communication processes. The spacetime of Pearl Fishermen, shaped with nostalgia, is created through re-definition and reinterpretation of events in the worlds based on experience and fiction.

Keywords: worlds of recollections, fiction, nostalgia, possible world, motivic-emblematic-metaphoric relations, short story cycle.

SVETOVI USPOMENA U CIKLUSU NOVELA *GYÖNGYHALÁSZOK* AUTORKE ERŽEBET JUHAS

Rad prikazuje strukture mogućeg sveta u svetu uspomena, konstruisanog u tekstovima ciklusa novela *Gyöngyhalászkok* Eržebet Juhas. Delovi ciklusa opisuju slike iz prošlosti, otvarajući i po koji mikrosvet. Celina se bazira na kreativnoj dvojnosti sećanja i izmišljenog, tako da razine teksta funkcionišu na nivou nerealnosti. Izraz „lovac bisera“ (*gyöngyhalászkok*), koji se u pojedinim delovima može shvatiti kao metafora, poređenjem tekstova se pretvara u alegoriju, u misaonu formu neprestanog traženja suštine postojanja i „pravde“, dok su pojave „*Nakonxipán*“ i „*Attován*“ – kao ugrađeni mogući svetovi – delom pojedinačno funkcionalni simboli, delom produbljivanja motiva „lovaca bisera“. U ciklusu novela, karakterističnom po strukturi motiva i simbola, sećanja i akti prisećanja mogu se definisati kao komunikacioni procesi. Sa rekonstrukcijom i prekomponovanjem elemenata iskustvenog i misaonog sveta u „*Lovcima bisera*“ stvara se prostor vremena određen nostalgijom.

Gljučne reči: svetovi sećanja, fikcija, nostalgija, mogući svet, motivsko-simbolički odnosi, ciklus novela.

PATÓCS LÁSZLÓ

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Nyelv- és Irodalomtudományi Doktori Iskola
patocslaszlo@gmail.com

A PRÍM ATTRIBÚTUMAI –
ÉN-MINTÁZATOK BORBÉLY SZILÁRD
NINCSTELENEK CÍMŰ REGÉNYÉBEN

Attributes of the prime – self-patterns in
Szilárd Borbély's novel *Nincstelenek*

Atributi prim-brojeva i ego-slike u romanu
Silarda Borbelja *Nincstelenek*

A lehetséges világok poétikája felől közelítve Borbély Szilárd *Nincstelenek* című regényéhez, szembetűnő, hogy a szöveg világát olyan normatívarendszerek szervezik, amelyekben kiemelt jelentőséget kapnak a továbbadás és az elhallgatás mechanizmusai, ezeken keresztül pedig a kulturális és a kommunikatív emlékezet működésének szabályrendszerei. A történetmondás kulcsmozzanata nem más, mint az, hogy miről szabad és miről nem szabad beszélni, mit és kinek lehet elmondani, és miről kell kötelezően hallgatni. A szöveg a lehetséges önéletrajzi jelleget önnön fikciós voltának erősítésére használja: a személyiség megalkotott jellegének hangsúlyozása az egyik visszatérő motívum. Emellett a prismszámok gyakori szerepeltetése is a szöveg erősen fikcionalizált voltát helyezi előtérbe. Borbély Szilárd regényében az én különböző kulturális jeleken keresztül érti meg önmagát és a körülötte lévő világot. Az én-aspektusok lényegi jelentései a visszaemlékező elbeszélő és az emlékezés által létrejövő fiatalos narrátor szövegeinek váltakozásával alakítják ki a lehetséges világ koncepcióját, tágabb értelemben pedig a személyes tér egészét a változás és állandóság dichotómiája szervezi.

Kulcsszavak: lehetséges világok poétikája, emlékezet, önéletrajzság, fikcionalitás, elhallgatás.

A *Nincstelenek* című regény eddigi recepciótörténetében szinte egyetlen írás sem tudja megkerülni azt a tényt, hogy ez az irodalmi alkotás olyan

objektíválódás, amely valamilyen formában bizonyos világismeretet hordoz magában. A teljesség igénye nélkül kiemelhetnénk akár a világháborút mint közös háttértudásanyagot, az ezerkilencszázhatvanas–hetvenes évek szegénység- és elmaradottságnarratíváit, esetleg egy kis magyar falu szocializmusbeli léttörténetét, de a szinte még érezhető közelségben lévő zsidódeportálások emlékét is ide sorolhatjuk. Egyes értelmezők – s itt elsősorban Margócsy Istvánnak a 2000 című folyóiratban megjelent írására gondolok – felvetik, hogy a szóban forgó regény antropológiai és szociográfiai szempontból is a „milyen lehet az ember”, „milyen lehet a világ” jellegű kérdésekre adott válaszokkal szolgálhat. Több recepciós szöveg is felveti, hogy vajon miként értelmezhető/értelmezendő a gyermek elbeszélő és a felnőtt író lehetséges megfeleltethetése. A vizsgált regényben tucatnyi helyen is előfordulnak olyan szövegrészek, amelyek kisiklatják az önéletrajzi jelleget, illetve egy kritikai megfogalmazás szerint „nem lenne nehéz leleplezni az író, kimutatni, hogy az, amit a narrátor félig-meddig életrajzilag referenciálisként beszél el, valójában egy élettörténeten kívüli intertextuális közegben szólal meg” (SZÉNÁSI 2013). Bármiképp is hangozzék a válaszuk a „vajon a gyermek elbeszélő azonosítható-e a szöveget lejegyző íróval?” kérdésre – megkockáztatjuk, ez a megközelítés többek között az előbbi intertextuális aspektusok miatt sem visz előre –, azt leszögezhetjük, hogy a *Nincstelenek* ezen dimenziója – mint a műben fellelhető kontextusok összességéből kialakuló világnarratíva egyik síkja – biztosan visszahat majd az olvasók nagy részének valóságtapasztalatára.

A *Nincstelenek* világismeret-dimenzióit olyan normatívák szervezik, amelyek egyidejűleg megfeleltethetők a továbbadás és az elhallgatás mechanizmusainak is, s egyszerre hatnak a szövegvilágban a kulturális és a kommunikatív emlékezet működésére. Bármilyen rideg, kegyetlen, erőszak- és elfojtásalapú világ is a *Nincsteleneké*, ebben a térben is jelen van az assmanni értelemben vett „»szimbolikus értelemvilág«, amely közös tapasztalati, várakozási és cselekvési teret alakít ki, s ahol a kultúra konnektív struktúrája a tegnapot is hozzákapcsolja a mához, meghatározó élményeket és emlékeket formál és őriz meg, a tovahaladó jelen horizontján egy másik idő képeit és történeteit is magába zárja” (ASSMANN 2004; 21). Borbély Szilárd regényének egyik kulcsmozzanata éppen az a mód, ahogyan szabályozza a mindennapokat az előbb említett összekötő struktúra, amely a *Nincstelenek* terében korántsem elégti ki maradéktalanul a jelen és múlt idő közötti kapcsolatteremtés funkcióját. A történet valósághátterére vonatkozó információk jelentős része nem jelenik meg közvetlenül a szövegben, ezeket az olvasó tudata aktualizálja. A konnektív struktúrába szerveződő üzeneteket a szöveg belső összefüggései átértelmezik, hiszen

illeszkedniük kell az elbeszélte történet belső időviszonyaihoz, a műben jelen lévő, a történetészvítés és a narráció szabályaival meghatározott világképhez. A történetmondásban a „miről szabad és miről nem szabad beszélni” kettősége lesz a fontos, ugyanis ebben a világban dogmaszerűen kirajzolódik, mit és kinek lehet mondani, és miről kell kötelezően hallgatni: „Azt a szót, hogy zsidó, apám nem ejti ki. Csak amikor részeg. Egyébként soha. És ilyenkor is halkan, szinte sűgva. Érezni lehet a szavaiból, hogy a zsidó valami sötét titkot jelent. Valami félelmeteset. Amiről nem beszélünk. Valami szégyellnivalót” (BORBÉLY 2013; 183).

A regényben említési tilalom alá kerül minden olyan dolog, fogalom és esemény, amelynek kimondása ellentmond a fennálló társadalmi rendszer és szokásjog rögzített, de annál kizárólagosabb szabályainak, vagy amelynek említése az egyént kiszolgáltatottá tenné, leleplezett szituációba helyezné: „A múltól nem szabad beszélni. Az öregek úgy mondják, hogy az ántivilágról. Amiről hallgatunk, az nincs. A múltat végképp eltörölni... éneklük a kántor vezetésével, akár a temetéseken” (BORBÉLY 2013; 12). Noha a hallgatás, a beszédtilalom a regénynarratíva talán legfontosabb alakítója, mégis feltűnően sokszor szerepelnek a kimondás, az információközlés módjainak szövegbeli jelölői. Szinte minden oldalon találkozunk ilyen gesztusokkal: a „mondja”, a „sűgja”, a „dörmögi”, a „morognak”, a „szokta mondani”, a „sziszegi”, a „mondogatja”, a „sikítja” jellegű kimondásvariációk fontos horizontot képeznek a regényben. Amíg a szélesebb nyilvánosságban való megszólalásokat a hallgatás parancsa vezérli, addig a családtagok kommunikációjában, illetve a társadalmi kapcsolatok „intimebb”, közvetlenebb beszédsszituációiban igenis jelen van a kimondás, a továbbadás mozzanata. Utóbbi természetesen nem csökkenti az elhallgatások, a közösség számára lényeges történetekről szóló beszéd megkerülésének fontosságát. Sőt, a gyermek elbeszélő világértelmezésének ezen aspektusa – vagyis az, hogy az általa továbbmondott történeteknek, állandó kísérő formulája a mások beszédtevékenységére vonatkozó „mondta X vagy Y” – éppen az egyének a hatalmi viszonylatokkal szembeni kényszerű hallgatását emeli ki.

A „minden”, „mindig”, „mindannyian”, vagyis a teljességre, a kollektivitásra irányuló szavak egyszerre sejtetik a változtathatatlanságot, másrésről pedig az üres kollektivitást. „E világban nem a várakozás elszántsága uralkodik, hanem az időtlenség állandósága, ami garantálja a változtathatatlanságot” (MARGÓCSY 2013; 12). A főszereplő és az elbeszélő regényen belüli azonosságának kérdése kapcsán fontos szempont, hogy a személyiség megalkotott jellegének hangsúlyozása talán a szöveg legtöbbször visszatérő motívuma. A személyiség fogalmának

megközelítéséhez a változatlanóság és a változás jegyeinek egyfajta ötvözetével jöhet létre járható út. A személyiség olyan dimenziókkal bír, amelyek – ahogy azt Paul Ricoeur a narratív azonosságról írott tanulmányában taglalja – egyszerre tüntetik fel azt változtathatatlanak és változónak is: ez az antinómia pedig elkerülhetetlen és feloldhatatlan (RICOEUR 2001; 17). Elhallgatni azt jelenti: megmaradni, a világ létező keretei között tovább élni, óvatosságnak és megfontoltnak maradni: „A pártemberek gyerekei előtt hallgassatok. Ne is játszszaatok velük. Az a biztos. Hallgatnotok kell mindig. Nem beszélhetek senkivel. Nem játszhattok senkivel” (BORBÉLY 2013; 53). Nemcsak a világ egysége, ha tetszik, zártsága a figyelemre méltó, hanem az a szituáció, amelynek következtében a kilépés, tehát az alternatív szál vagy helyzet csak lehetőségként van jelen, de a markáns szabályrendszer, a változtathatatlanóság nem teszi lehetővé a megvalósulását. A gyermeki lét világa az átalakulás hiányának a közege is, itt a „tudtam, hogy erről nem szabad beszélni” (BORBÉLY 2013; 57) formula bír axiomatikus erővel, a hallgatás pedig a mindennapok legelemibb formulája lesz: „Megyünk és hallgatunk. Valahová mindig megyünk és közben hallgatunk. Számolom a lépteimet. Ritkán beszélünk. Sokat gyaloglunk” (BORBÉLY 2013; 68). Az átváltozás ezen a terepen időbe telik, s olyan hosszú intervallumot igénylő folyamatjelleggel bír, amelynek nincs helye a regény szövegében. Itt az elhallgatás állandósulásától kezdve az ismétlésszerkezeteken keresztül egészen az egy-egy esemény újbóli átmeséléséig minden a rögzítettséget, szinte az időn kívüli állandóságot hangsúlyozza. Ahogy Margócsy István mondja: „e világ olyan, amilyen, határai nem átléphetők – legfeljebb kimenekülni lehet belőle” (MARGÓCSY 2013; 8). Nem a szereplő transzformációja képezi tehát a történet lényegi síkját, ez csak azon szöveghelyek esetében fontos, ahol a gyermeki narrátor mögül mintegy kibújik, kibeszél a felnőtt történetmondó. A gyermeki én mint a tanulásra, nevelődésre predesztinált személyiségforma többszörösen is idegen: a felnőttek olykor kegyetlennek tűnő, már-már mechanikus cselekvéseiben alárendelt szerepet kap, gyakran egyszerűen nem minden esetben lát rá a történések mikéntjére, csupán tolmácsolja azt.

Az én-aspektusok lényegi jelentései a visszaemlékező és az emlékezés által létrejövő, fiatalos narrátor szólamainak váltakozásával rajzolódnak ki. Noha legalább két elbeszélő hangot tudunk megkülönböztetni a regényben, az uralkodó narrátori perspektívát a gyermeki szólam adja. Jól körülhatárolható dimenziókkal rendelkezik. Ennek az alapjegyeit maga a narráció milyensége, tehát a gyermeki hang fekvése határozza meg. E hangnak és a gyermeki nézőpontnak a regény egészére történő kiterjesztése a lehetséges világ meghatározó, lényegi konstituálója. Minden, amit erről a világváltozatról tudunk, a gyermeki

narrátor perspektívájából rajzolódik ki. Az elbeszélő mondatai arról tanúskodnak, hogy a társadalmi-szociális jelentéshordozó funkciók háttérbe szorulnak: a vallási és egyéb hovatartozási meghatározottságok szerepe kisebb, mert bizonyos értelemben esetlegesek; a pszichikai események, a személyiség állapotai nem minden esetben értelmezhetők pontosan; a hallgatás és a séta egymással rokon fogalmak, a narrátor pedig nagyobb hangsúllyal szerepelteti ezeket a mozzanatok az előbbieknél.

Az öntudat, a saját személyiség mibenlétére utaló mozzanatok legfontosabb aspektusa az, hogy az én nem közvetlenül, hanem közvetve, különböző kulturális jeleken keresztül érti meg önmagát és a körülötte lévő világot. A személyes tér kialakításában egyszerre vesz részt a változás és az állandóság. A gyermeki elbeszélő még nem képes megérteni a fogalmakat: „Én már tudom a második versszakot is, csak nem értem. Bendegúznak vére... Nem tudom, kicsoda Bendegúz” (BORBÉLY 2013; 20). A Bendegúznak vére, az Incifinci – vagyis a szövegben az internacionálé népnyelvi jelölője –, Petőfi, illetve a Messiás és Mesijás fogalmai azt tudatosítják a regény olvasójában, hogy az elbeszélő világának lényegi síkja az utánmondás, és az ismétlés verbális aktusaihoz köthetők. Az ismeretek hiánya, az értelmezés képessége a gyermekelbeszélőnél háttérbe szorul – ahol ilyenekkel találkozunk, ott valószínűleg a felnőtt narrátor szövegét olvassuk. A Messiás és Mesijás példája is jól bizonyítja ezt: a kisfiú csupán a falubeli cigányt ismeri. Viszont vannak interperszonális viszonylatok is, amiket fel tud ismerni – vélhetőleg itt már a felnőtt énjének tudásán keresztül értelmezi az eseményt: „De közben sír. **Tudom**, hogy ilyenkor magára gondol, meg erre a falura, amelyben lakunk. Nem haragszom rá, nem fáj. Megszoktam már” (BORBÉLY 2013; 18).

A párbeszédes részek „mondja”-i mint a verbalításra, a kimondottságra utaló visszatérő szövegjegyek az ismétlésszerkezetben betöltött lényegi aspektusuk mellett a világ megszerkesztettségének a mutatói is. Gyakran botlunk olyan mondatokba, amelyek egy másik tudathorizonttól átvett lényegi közlések újramondásaként foghatók fel. Az „egyszer”, „évekkel később”, „amikor már a másik házban laktunk” jellegű felvezetések mind arra mutatnak, hogy a *Nincstelenek* világának lényeges vonása a retrospekció. A narrátori szöveg lelepleződése talán az utolsó részek tükrében alakul át azzá, ami: a regény elejének stílárbravúrája (vagyis az iskolás fogalmazásszerű hangja) még nem veti fel az emlékezeti világértelmezést, azonban ahogy közeledünk a regény zárata felé, egyre többször és egyre világosabban találkozunk a felnőtt, visszaemlékező elbeszélő hangjával. A regény beszédmódbeli és nézőpontváltásai is a szöveg fikcionalitását domborítják ki.

Margócsy István kritikájában a lehúzó közeg alternatívájának lehetőségét említi: „Mivel semmiféle közösségi identitás-kötélék nem működik, mivel a világ a maga társadalmiságában nem más, mint a megtestesült hamisság, szinte kézenfekvőnek tűnik a transzcendencia sóvárgása: hátha egy másik világ kínálna valamely alternatívát” (MARGÓCSY 2013; 12). A gyermeki elbeszélő szólam oldalról oldalra egy absztrakt fogalomhoz, a prímszámok halmazához tér vissza, amely így a világ értelmezésének, a környezet egyik megközelítési módjának az alapjává válik. A narrátor minden viszonylatot a prím segítségével értelmez: például a családtagok egymáshoz viszonyított helyzetét is a prímeke fogalmával járja körül: „Ilyen magány van köztünk. Nem lehet részekre bontani” (BORBÉLY 2013; 9). Egyes olvasatok szerint a prímfogalomhoz való visszatérések oly gyakoriak, hogy rontanak a szövegen, viszont olvasatomban a művet olyan dimenzióval ruházzák fel, mely rámutat a prím és az elbeszélő lehetséges párhuzamaira, ezáltal pedig segíti a regény megközelítését. A prím fogalma nemcsak a rideg falusi környezet elbeszélésében hat idegenként, hanem a gyermeki narrátor stílusában is. Az elbeszélt fikcionális világban a prím lesz az a jel, amely a sivár, könyörtelen és erősen érzékelésorientált térben a kizökkentés, az ismétlődés alapját képezi.

A prímszámokhoz való vonzódás is magát a műalkotást, a szöveg erősen fikcionalizált voltát helyezi előtérbe, s talán épp ez a dimenzió viheti félre az önéletrajzi, illetőleg szociografikus megközelítéseket. A prímszám mint elvont matematikai fogalom éles kontrasztot teremt a hallgatásra, a magány alakzataira épülő könyörtelen világ és egy más szabályok által éltetett, a könyörtelenséget egyszerűsége, egyértelműsége cserélő dimenzió között. Két élesen elhatárolt közeg – egy absztraktabb, magasabb tudást, fogalmi ismereteket feltételező és egy kézzelfoghatóbb, az élettörténet horizontját létrehozó sík adja meg a két horizont kölcsönös függőségét. A prím mint két világ ütköztetésének szövegbeli terméke és a köztük megképződő feszültség a regény talán legérdekesebb horizontja. Azt is megkockáztatnám, hogy a prímszámok előtérbe helyezése és a prím funkció megjelenítése, szünet nélküli szerepeltetése a két narrátori szólam, a gyermeki, az emlékezés révén megképződő és a felnőtt, visszatekintő, az emlékező elbeszélő szövegbeli leképződéseként értelmezhető. A prím egygyel és önmagával osztható, vagyis olyan szám, amelynek osztásához, ha tetszik, matematikai értelmezéséhez, két lehetséges fogódzónk van. A *Nincstelenek* elbeszélői szerepköre is két osztóval, két determinánssal bír, az egyik a gyermeki narrációt létrehozó elbeszélt én, a másik pedig az azt megteremtő elbeszélő én, a szöveg mögül néhol kikacsintó egyén hangja. A közös síkot az az egyén alkotja, aki egyszerre részese ennek és annak a világdimenzióknak is. Egyfajta

szubjektumszétválásra utaló nyomokat jelenítve meg, a szöveg ezeken a pontokon mutatja a gyermeki és a felnőtt elbeszélő szólamainak egymásba olvadását.

A regény nem állítja önmagáról, hogy önéletírással volna dolgunk: a két elbeszélő élettörténete nem, vagy csak egy-egy pillanatra érintkezik, a szerző a felnőtt elbeszélő háttérben tartásával, majd a záró szakaszokban való előtérbe helyezésével mintha kiiktatta volna ezt a történeteszálát. Így erősíti az olvasóban azt az érzést, hogy a két megszólaló nemcsak hogy ugyanazon névvel – mint az azonosság ipse értelmében vett ömagaság-jelentésével – volna jelölhető, hanem hogy ez a név minden probléma nélkül azonos lehet a regényt megíró szerző nevével is. Egy lehetséges irodalmi világ így hathat vissza az olvasó tapasztalati világára, így értelmezheti a világunkat, még akkor is, ha a regényben az elbeszélőnek igazából nincs neve. A *Nincstelenek* cím rámutat a név hiányára is: a narrátor saját bevallása szerint fél a nevektől, az elbeszélő és az író azonosításának alapja így a fülszöveg, egy kisfiú fotója és a kézenfekvő, de szerintem csupán a fikciót erősítő lehetőség arra, hogy az író életrajza alapján gyermekkorának eseményeit a regény textuális világához hasonló környezetben helyezzük el.

Kiadás

BORBÉLY Szilárd (2013): *Nincstelenek*. Kalligram, Pozsony

Irodalom

ASSMANN, Jan (2004): A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest

MARGÓCSY István (2013): Borbély Szilárd / *Nincstelenek* – Már elment a Mesijás? 2000. 10. 3–16.

RICOEUR, Paul (2001): A narratív azonosság. Ford. Seregi Tamás. = László János–Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Kijárat Kiadó, Budapest, 15–26.

SZÉNÁSI Zoltán (2013): Kitalált emlékeim. Borbély Szilárd: *Nincstelenek*. Már elment a Mesijás? <<http://ujforras.hu/kitalalt-emlekeim-borbely-szilard-nincstelenek-mar-elment-a-mesijas/>> (2014. 03. 10.)

ATTRIBUTES OF THE PRIME – SELF-PATTERNS IN SZILÁRD BORBÉLY’S NOVEL *NINCSTELENEK*

Approaching Szilárd Borbély’s novel *Nincstelenek* via the poetics of possible worlds, it is salient that the world of text is organized by normative systems in which

the mechanisms of transmission and suppression play a very important role, and through these mechanisms so do the systems of rules governing the operation of the cultural and communicative recollection. The highlight of the narrative revolves around what can and cannot be talked about, what can be told and to whom, and what must be suppressed. The text uses its possibly biographical nature to enhance its own fictional being: the emphasis on the constructed characteristic of the identity is a returning motif. In addition, the regular appearance of prime numbers puts the strongly fictional nature of the text forward. In Szilárd Borbély's novel, the self comprehends itself and the world around it through different cultural signs. The substantive meanings of self-aspects form the conception of this possible world by alternating the phrases of the reminiscent narrator and the youthful narrator which thus emerges from these recollections. Also, in a wider sense, the whole of personal space is formed by change and consistency, where the latter is organized by its dichotomy.

Keywords: poetics of possible worlds, recollection, biographic nature, fictionality, suppression.

ATRIBUTI PRIM-BROJEVA I EGO-SLIKE U ROMANU SILARDA BORBELJA *NINCSTELENEK*

Posmatrajući roman Silarda Borbelja *Nincsteleneke* sa aspekta poetike mogućih svetova, uočljivo je da svet tekstone organizuju sistemi normativa u kojima istaknuti značaj imaju mehanizmi prenošenja i prećutkivanja, a kroz njih i sami normativni sistemi funkcionisanja kulturnog i komunikacionog sećanja. Ključni momenat kazivanja priče nije ništa drugo nego ukazivanje na dozvoljene i nedozvoljene teme komunikacija, upozorenje na to šta se kome može ispričati i o čemu je obavezno ćutati. U teksturi se mogući autobiografski aspekt koristi za jačanje fikcije samog teksta: jedan od učestalih motiva je naglašavanje stvorenih svojstava ličnosti. Pored ovoga, učestalo korišćenje prim-brojeva stavlja u prvi plan snažno fikcionalizovano svojstvo tekstone. U romanu Silarda Borbelja ego razume sebe i svet oko sebe kroz različite kulturne simbole. Naizmeničnim besedama naratora koji se priseća prošlosti i mladog naratora koji je stvoren zahvaljujući sećanju, suštinska značenja aspekata ega stvaraju koncept ovog mogućeg sveta, a šire gledano, celinu ličnog prostora stvaraju promene i stalnosti, organizovani zahvaljujući upravo toj dihotomiji.

Ključne reči: poetika mogućih svetova, sećanje, autobiografski aspekt, fikcionalnost, prećutkivanje.

MÁK FERENC

Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta
makferenc@yahoo.com

SZIKLAY FERENC FEHÉRTEMLOMI ÉVEI (1911–1913)

Ferenc Sziklay's Years in Fehértemplom
(1911–1913)

Godine koje je Ferenc Siklai proveo u Beloj Crkvi
(1911–1913)

Az 1875 és 1918 között működött fehértemplomi főgimnáziumban számtalan kiváló, országosan is ismert tudós tanár szolgált a nemzetiségileg igen vegyes – magyar, német, szerb és román – diákokhoz. Bászel Aurél, Csengeri János, Gerevics Gusztáv és Vajda Károly a klasszika-filológia, Herrmann Antal az irodalomtörténet, Király Pál és Berkeszi István a történelem, Still Nándor a földrajz, Szőke Endre az etnográfia neves tudósa együtt és külön-külön is hatalmas szerepet vállaltak egy emberöltőnyi korszak szellemi arculatának kialakításában. A kiválóságok sorából is messze kimagaslik Sziklay Ferenc, aki a magyar és a latin irodalom és nyelv tanáraként mindössze két esztendő – az 1911–1912. és az 1912–1913. tanévet – töltötte Fehértemplomban, alakja, tevékenysége és a közösségért tett szolgálata mégis összeforrt a város történetével. 1920 után Kassán telepedett le, ahol a kisebbségi sorsra jutott szlovenszkoí magyarság irodalmi és művelődési életének megszervezésén munkálkodott, szándékát, terveit és elképzeléseit erőteljesen befolyásolták a vegyes lakosságú Dél-Bánságban szerzett tapasztalatai. Gondolkodásának alakulása korabeli művei alapján pontosan rekonstruálható.

Kulcsszavak: XIX. századi magyar irodalom, fehértemplomi főgimnázium, irodalmi intézmények, kisebbségi irodalom, hírlapok, könyvkiadás az utódállamokban.

Sziklay Ferenc 1908-ban a Kolozsvári Egyetemen szerzett bölcsészdoktori diplomát, 1909-ben Pozsonyban, 1911-ben Szatmárnémetiben a katolikus

gimnáziumban tanított magyar–latin szakos tanárként, innen még ugyanabban az esztendőben a fehértemplomi állami főgimnáziumba került. Az iskola 1912. évi értesítője szerint Sziklay Ferenc magyar nyelv szakos tanár az I. osztály főnökeként és az önképzőkör elnökeként szerepelt, két évvel később, az 1913–1914-es értesítőben azonban a neve már nem található, helyette Tuszler Géza tanította a magyart és a latint. 1913-tól a kassai állami főreáliskolában volt tanár, 1914-ben az első világháború kitörésének pillanatától részt vett a harcokban, s csak 1918-ban hagyta el a lövészárkokat. Tartalékos tizedesként vonult be a háborúba, és a négyéves frontszolgálat során eljutott egész a századosságig. Végigszolgált az egész első világháborút, volt Galíciában, harcolt az orosz fronton, ahonnan a Kárpátok délkeleti részére, a román frontra vezényelték. A román betörés visszaverését követően a Balkánon együtt küzdött a bolgárokkal és a törökökkel, majd csapatát a Délkeleti-Kárpátokból visszavezényelték északkeletre, ahonnan a háború utolsó szakaszában lekerült Észak-Olaszországba, és Monte Grappa szikláin között harcolt az olaszokkal. Miután leszerelt, hazatért Kassára, ahol mindössze egy évet taníthatott, az új csehszlovák hatóság elbocsátotta állásából. 1919 és 1921 között a Kassán megjelenő *Esti Újság Vasárnapja* című lapmelléklet szerkesztője volt. Kényszerű pályamódosításai ellenére ifjúkorában „Isten-alkotta” teremtménynek érezte magát, szíve-lelke telve volt önbizalommal és lelkesedéssel, ami kiderül a *Fehértemplom és Vidéke* című lapban közölt *Én* című verséből is:

*Ült az Isten teremtő műhelyében
Fáradtan, mert egy embert alkotott,
S lelkéből vett hozzá darabot.

Sokat tépett ki. A fölös darab
Oda került a többi darabhoz
Mi régebb óta ugyanígy maradt.

És nézte őket: „Tán így már kitelik
A hulladékból is egy tarka lélek.”
És gyúrta, amíg úgy-ahogy eggyé lett.

Így lettem én.¹*

Tanári és újságírói munkássága mellett szépirodalommal is foglalkozott, 1920 után regényei és színművei mellett cseh és szlovák szerzők munkáit fordította magyarra. Az elcsatolás után a Felvidék magyar regényírását ő indította el

¹ –y.: Én; Fehértemplom és Vidéke, 1913. május 8. 1.

az 1924-ben kiadott történeti regényével, a *Hangzatkával*, melyben Csermák Antal, a csehországi születésű, de magyarrá lett XIX. századi hegedűművész szomorú szerelmi történetét dolgozta föl. A Délvidékről hozott emlékei alapján írta meg *A Fekete Ember* című regényében Cserni Jován szerb martalócvezér mohácsi vész utáni történetét (Berlin, 1924), melyet további két regénye, *A jöttment* (Kassa, 1932) és a *Mikor az óra üt* (Kassa, 1943) című műve követte. Ekkoriban, a felvidéki helykeresés-otthonteremtés során születtek *Catullus* (1920) és *A Pünkösthy lányok* (1926) című drámái is. 1938 és 1943 között a kassai tankerület főigazgató-helyettesi tisztét látta el.

Fia, az erősen baloldali meggyőződésű irodalomtörténész, Sziklay László *Egy kassai polgár emlékezései* címmel 2003-ban publikált életrajzkötetében hosszú fejezeteket szentelt édesapja, Sziklay Ferenc emlékének, erősen túlozva, meghamisítva és kései megérzéseken alapuló, ideológiai eredetű belemagyarázások által eltorzítva rajzolva meg a küzdelmes életpályát. A fiú különösen elfogult volt a fehértemplomi évek megítélésekor, a klerikális körök bosszújának tekintette apja határvidékre történt kihelyezését, amiért a katolikus tanár evangélikus családból választott magának feleséget. „Evangélikus templomban esküdtek, és a gyerekeket mind lutheránusnak keresztelték – írta önéletrajzi kötetében Sziklay László. – Nemcsak a katolikus egyház tette meg az egész életre kiható ellenintézkedéseket [...]. Megtette a szigorú intézkedéseket az állam is, [...] a házasságkötése idején már jó nevű pedagógust, az irodalomtörténészi pályán is sikerrel elindult, s már egy előadott színművel is büszkélkedhető apámat a régi Magyarország legeldugottabb sarkába, Fehértemplomra helyezték”² (SZIKLAY 2003; 246). A fiú kései számvetésében a Néra-parti városban eltöltött éveket apja száműzetésének tekintette, Fehértemplomot pedig olyan „tisztá szerb vidéknek”, ahol a szélsőségesen sovíniszta magyar kultúrpolitika nyomán, „csak erőltették a magyar nyelvű tanítást”. Sziklay Ferenc, aki a szülőfalujában, Aranyidán sajátította el a szlovák nyelvet, Fehértemplomban megtanulta a szerbet is, hogy ezzel is közelebb kerüljön a Bánát fiatal diákjaihoz. Másutt azonban elismerte: „soha még ilyen színvonalas tanári karban nem szolgált apám, mint ott”, a fehértemplomi állami főgimnáziumban, ahol az intézmény története során hosszabb-rövidebb időn keresztül számos, később országos hírnévű tudós tanított. Való igaz, az Al-Duna vidéke messze esett a magyar állam kulturális központjaitól – Temesvár, Arad és Szeged áhított kényelme

² Másutt az apjával szemben megnyilvánult – egyébként nem létező ellenszenvet – azzal magyarázta, hogy „nagyapám a magyarországi egyetemes evangélikus egyház főügyésze volt, apám katolikus” (SZIKLAY 2003; 258). Meglátása szerint „a korabeli tanügyi rendszer mindenkit büntetőkolóniába küldött, akiben egy kicsit több volt az egyházi bigottságnál” (SZIKLAY 2003; 14).

bizony távolinak tűnt –, a tanárok közül ezt sokan sérelmezték is, tudományos értekezéseikben Bászai Aurél, Molnár István Lajos, Király Pál és Vajda Károly is utaltak azokra a hátrányokra, amelyeket a könyvtárak és tudományos társaságok hiánya okozott. Sziklay Ferenc, a magyar és latin nyelv tanára azonban, aki rövid időre – mindössze néhány hónapra – a *Fehértemplom és Vidéke* című helyi hetilap szerkesztését is elvállalta, aki kamarazenekart szervezett maga köré, és aki baráti körével – a gyermekkori szép emlékei nyomán – gyakran kirándult a környékre, a pályakezdő, helyettes tanár az Al-Duna vidékén „a boldogságát, lelki egyensúlyát végre megtalálta” (SZIKLAY 2003; 260). Az sem állja meg a helyét, hogy a katolikus egyház nyomására, büntetésből helyezték volna Sziklay Ferencet az ovidiusi vidékre; az 1912-es és az 1913-as iskolai évkönyv adatai szerint a fehértemplomi főgimnázium magyar, német, szerb, román és zsidó ifjúságának Elszner József r. katolikus, Szabolcska Mihály temesvári református, Kuncz Henrik ágostai ev., Vojnovics Vojiszláv görög kel. szerb, Nedics Sofron görög kel. román és Fellner Manó, majd Weisz Mór izraelita egyházi méltóság oktatta a hittant, ami arra enged következtetni, hogy messzemenő vallási és felekezeti tolerancia jegyében oktatták a fiatalokat. Negyvenhárom éves története során a fehértemplomi állami főgimnázium egyetlen korszakában sem tűnt büntetőtelepnek – sem a diákok, sem a tanári kar tekintetében.

Sziklay Ferenc 1911 őszén a Néra-parti városba első drámasikerével a tarso lyában toppant be. Érkezésekor a *Fehértemplom és Vidéke* című hetilap arról számolt be, hogy Sziklay Ferenc, „főgimnáziumunk szép tehetségű, rokonszenves modorú tanára” *Az új isten* címen háromfelvonásos történelmi színművet írt, melyben a kereszténységnek a pogánysággal vívott dicsőséges harcából merített tárgyát a szerző „dúsan bearanyozta lelkének poézisével”. Művét az előző évad során a szatmári színházban fényes sikerrel játszották, a tekintélyes fővárosi lapok pedig őszinte elismeréssel, a „dicséret hangján emlékeznek meg a darabról és szerzőjéről”. Akik tehát szeretik a „poetikusan szép” irodalmi műveket, feltétlenül vásárolják meg a könyvet a szerzőtől, Sziklay Ferentől.³ Kéziratban pedig ott lapult a poggyászában *A császár bora* című vígeposza, melynek Fehértemplomban talál majd kiadót.

Az irodalomtudós első kísérletei

Sziklay Ferencnek rövid fehértemplomi tartózkodása során két tanulmánya is megjelent a főgimnáziumi értesítőben. Az 1912-ben közölt *Arany János magyar*

³ Az új isten; Fehértemplom és Vidéke, 1911. november 16. 4.

verselése – Egy fejezet a magyar ritmus fejlődéstörténetéből című értekezése szorosan kötődött a főgimnázium magyar irodalmi oktatásának témájához. A program szerint a magyar olvasmányok sorában népmesék és népmondák, hun és magyar történeti mondák és elbeszélések szerepelnek, továbbá rajzok a magyar földről és népének életéből, részletek a klasszikus hősi mítoszok köréből. A feldolgozásra és szavalásra szánt költemények között ott szerepelt Arany János *Nyalka huszár*, *Szent László fiúja* és a *Rege a csodaszarvasról* című verse, Kisfaludytól a *Szülőföldem*, Gyulai Páltól a *Hadnagy uram*, Petőfi Sándortól az *Anyám tyúkja*, a *Fekete kenyér*, *Az Alföld*, a *János vitéz* néhány részlete és a *Füstbe ment terv*, valamint a *Három fiú*. Sziklay tehát Arany János és Petőfi Sándor műveinek közvetlen bővületében írta meg irodalomtörténeti-stilisztikai tanulmányát. Úgy vélte, Arany János volt a magyar versforma legelső tudatos kutatója, ez kiderül a levelezéséből és a följegyzéseiből egyaránt. A magyar vers-tan fejlődéstörténeti áttekintésekor Sziklay öt történeti korszakot különböztetett meg: 1. a szabálytalan szótagszámú, szólam-ritmusos, betűrímes, rímtelen sorok kora, a XIV–XV. századig; 2. a rím behatása alatt szabályozódott sorok kora – Gyöngyösi Istvánig; 3. a szótagszámon alapuló formalizmus kora – Petőfiig; 4. Arany visszatérése a helyes alapelvhez és 5. az Arany utáni fejlődés kora. Fejtegetése során rámutatott, hogy a magyar vers a magyar mondatból fejlődött ki, mely szólamokra oszlik a mondatrészek hangsúlyos vagy hangsúlytalan volta miatt, e szólamok ritmikus szabályozódása a magyar vers alapeleme (SZIKLAY 1912; 4–6). A tanulmány szerzője két véleményt ütköztetett: egyfelől kiemelte, hogy az Arany János által is gyakran használt „nyolcas sorközépen éles szelettel a magyar nép egyik alaprythmusának vehető”, majd ezzel szembeállította Gábor Ignác véleményét, miszerint az ősi nyolcas már fejlődés eredménye, az ősi magyaros eredetileg négyütemes volt.⁴ A szerző nem kívánta eldönteni a kérdést, szerinte: „Az igazi magyar forma, az teljes, gazdag változatosságával ott élt fel nem ismerten a népköltészetben. Arany efelé fordult. Ezt dolgozta fel értekezéseiben, ezt fejlesztette költői munkáiban” is (SZIKLAY 1912; 7).

Sziklay Ferenc értekezésének *Arany magyar verselése* című fejezetében maga is elfogadta a történeti megállapítást, miszerint Arany János lírájának két termékeny korszaka volt: az egyik az 1848-tól 1854-ig tartó, amikor a szabadságharc láza őt is magával ragadta. A „nemzeti élethalálharc kétsége, diadala, leveretése hangot kér őtöle is”. Különösen a leverett szabadságharc utáni kétségbeesés volt az, ami az ő „amúgy is mélabúra hajló lelkét gazdagabb lírai poézisre” ihlette. Ezután a gond, a tépelődés évei következtek: a tanárkodás, a

⁴ „Tehát négy ütemes az ősi magyar sor” (SZIKLAY 1912; 4).

szerkesztői munka, majd az akadémiai titkárság, megannyi száraz foglalatosság – távol a líra ihletforrásaitól. Ebben a korszakában mindössze „egy-egy kifakadás törik csak le a lelkéről”. Lírája nemes sugárban élete végén, 1877 után ömlik újra, amikor elérkezett az összegezés kora. Formaérzéke azonban egész életén keresztül tökéletesedett. Sziklay Ferenc Arany-elemzésében a verstan kiváló ismerőjének bizonyult, a költő egész lírai életművén át követi a kötött felező nyolcastól a teljesen felszabadult magyar négyütemes soron át az *időmértékes lebegésig*, amikor az „öreges, bájosan tipegő anapesztikus menet [...] daktilusba, spondeusba csap át”. A legvégén pedig a *Reg és est* című költeménye a formaságból felszabadult magyar verselést mutatja, melynek egyetlen szabálya van: a „semmi szabály” (SZIKLAY 1912; 14–15). Arany János *Rodostói temető* című versének elemzése maga a tanári bravúr. Lépésről lépésre bontotta ki a vers ritmusának bonyolult váltakozásait: „csendes, nyugalmas tizenkettős, ahol az ősök példája, képe, az eleven magyar életbe vág, nyolcasok teszik mozgalmasabbá. A zendülő életet anapestusokkal festi, amit jambikus lejtés követ. »Szörnyű, szörnyű...! szűnj meg átok« újra nyolcas, de az öröm motívuma az anapestus: »S délcegen lejték a kísérteti táncot« – a szétfoszló álom pedig lágy trocheusokban testesül: »Szétfoszlanak, mint a völgyi szőke pára«.

A befejezés újra a csendes tizenkettős” (SZIKLAY 1912; 16). Szinte programzenét vélt hallani a vers zenéjében! Ugyanakkor hozzátette: a magyar ritmusnak Arany János legtökéletesebb alkotásaiban, a balladákban – a *Rákóczyiné*, a *Rozgonyiné*, a *Duna vizén*, a *Betyár*, a *Tengeri hántás*, az *Ágnes asszony* és a *Mátyás anyja* című epikus alkotásaiban – eleven élete van. Utólérhetetlen csoda, ahogy a *Szondy két apródjában* az anapestusos lebegés az egész éneket végigkíséri. Elemzését így foglalta össze: „Arany a magyar ritmus kinyilatkoztatható apostola. A népköltészetet tanulmányozva rájött, hogy a magyar vers egyetlen hangsúlya a mondat értelemsúlya; a szótagszám nem a legfontosabb a versben, sőt az aprózással és hiátusok betoldásával emelni lehet a kifejezés erejét; hogy a szótagok időmértékével az elevenséget, plasztikusságot fokozni lehet, de ez teljesen a tartalomhoz simul, s más szabályt ráhúzni nem lehet; hogy a költészetben hangsúlytalan kezdet, ütemelőző is van” (SZIKLAY 1912; 23). Úgy vélte, a magyar költészettörténetben ismerünk Arany Jánosnál „nagyobb genie”-t, de a Toldi írójánál öntudatosabb költőnk nincs.⁵ Mindig eljutott a maga elé tűzött célhoz, és ezt tudatos, apró munkával érte el. Pályatársaihoz intézett leveleiben nyomon követhető Arany János költészettel vívott küzdelme is.

⁵ Sziklay Ferenc elemzésében gyakran hivatkozott Fabó Bertalan *A magyar népdal zenei fejlődése* című munkájára.

Az egy évvel később, 1913-ban ugyancsak az iskolai értesítőben megjelent *A János vitéz és a Toldi* című tanulmányában is Arany János közelében maradt, és a maga által megfogalmazott kérdésre – volt-e Petőfi János vitéze befolyással Arany János Toldijának megszületésére? – kereste a választ. Rámutatott, Arany János 1847-ben Szilágyi Istvánhoz intézett levelében tette fel a kérdést: „Mi volna, ha az ember *népies* hőskölteményeket írna? Szokatlan úgy-e? De azért talán menne? Kinevetnék vele az embert?” A kérdés – Sziklay Ferenc szerint – eléggé bizalmas lehetett, hiszen éppen barátja volt az, aki elhalmozta őt a klasszikusokkal; Szilágyi István „Plátót, Xenophont, Plutarcost, Theokritost, Sophoklest küldi a nyakára” (SZIKLAY 1913; 44), Arany azonban a műveikből mást olvasott ki, mint a klasszicizmushoz hű kortársai. Megítélése szerint a népi eposz már a görögöknél jelentkezett, s közöttük is az első az Iliász és az Odüsszeia volt. „Nem egyebek ezek – írta – egyszerű tejjel, mézzel folyó népi költeményeknél!” (SZIKLAY 1913; 44.) Érezte, tudta, hogy a klasszicizmus örökbecsű művészi értékeket teremtett, ugyanakkor azt is látta, hogy az 1840-es években az effajta kötöttség már modorosnak, idegennek, olykor túl elvontnak tűnt. És bár *Az elveszett alkotmányban* maga is megvívta a csatáját, kénytelen volt belátni, hogy a klasszikus forma veszni indult.

Hogy volt-e hatása Petőfi János vitézének a Toldi megszületésére, lényegét tekintve érdektelen kérdés, Sziklay szerint sokkal helyesebb lenne azt taglalni, hogy a János vitéz nélkül a Kisfaludy Társaság egyáltalában kiírta volna-e a pályázatát „a népies formájú és szellemű költői beszélyre”? A népies eposzszal kapcsolatos, igazán izgalmas irodalomtörténeti kérdésekre az irodalom tanára 1. a műfaj, 2. a tartalom és szerkezet, 3. a jellemfestés, 4. a nyelv és 5. a verselés terén gyűjtött meglátásai alapján kereste a választ. Itt és ekkor mutatkozik meg Sziklay Ferenc igazi felkészültsége, tudományos szakmai jártassága. „Messze vissza kell mennünk irodalmunk történetében – írta nagy-lelegzetű elemzése első mondatában –, ha népiségre akarunk találni benne, s akkor is olyan elrejtve akadunk rá, hogy a műirodalomra számottevő nem lehet. Különösen a Vörösmartyék korában nem. A lírában még csak meg-megpendül egy-egy népdalszerű visszhang, de az epika mindig fölvette az antik vagy modern klasszicizmus piokilonját, ha másban nem, formában. Még *Ludas Matyi* is az isteni hexameterekben legelteti libáit. Az *Obsitos* Niebelungi strófákban hősködik. *Dorottyát* a kaposvári farsangos Eris táncoltatja az Izsák száraz fája mellett. Csak nemes Zajtay uram ragaszkodik nagy maradian Gyöngyösinek, a »legnagyobb magyar poétának« négyes rímeihez, s a természet szabad levegőjéhez, de az ő hatása is a múlté már a negyvenes években, mint egész szatí-

rája kizárólag koráé. Az *ötödfélszáz ének* költője, gyűjtője is elveszti lába alól a népiesség talaját, ha Hunyadiról, Rudolfról mond szétfolyó mesét. *Szécsi Mária* alázatos ügyvédje a csodált, a századokat irányító poéta copfos, csizmás Ovidius epigon. Az egyre éjjeledő múltból csak Árgirus tiszta meséje ragyog a népnek, de eredetiségében csak a nép könyvpiacán, a ponyván marad meg. A műköltészetben a Szt. Iván éji álommal vetélkedő bájós tündérvilág virágozik ki belőle, mint Tünde aranyalma-fája. A népmese világából a Tündérvölgy hideg csillogása kristályosodik ki Vörösmarty képzeletgazdagságán. Sehol természetesség, sehol meleg napfény, sehol friss virágillat” (SZIKLAY 1913; 47). Abban tehát, hogy Petőfi János vitéze és Arany Toldija belátható távolságon belül született meg, nem kölcsönhatást, hanem a koreszmék támasztotta követelményt – a kihívást kell látni. A két barát lelkében egyszerre zendülnek meg a népies eposz húrjai, mert tudják, látják és érzik, hogy már nem nagy egyének irányítják a kort – mint volt a fölvilágosodás és a klasszicizmus idején –, hanem „a milliók életéből összetevődött kor teremti magának a nagy szellemeket”, hogy azután valahányan a korszakalkotó nagy egyéniségek fényében tündököljenek (SZIKLAY 1913; 77). Széchenyi és Kossuth kora ez, amikor a reformkori gondolat már erőteljesen forradalmasodik. Petőfi is, Arany János is volt akkora tehetség, hogy fölismerje a kor követelményeit, még úgy is – akkor is –, ha mindketten a maguk útját járták, mindketten végigküzdötték a maguk költői harcát.

Érdemes számba venni, milyen gazdag irodalmat használt fel Sziklay Ferenc Petőfi és Arany lírájának összehasonlításakor. Tanulmányában a gyakran hivatkozott művek sorából kiemelkedik Fischer Sándor *Petőfi élete és műve* (1890), Ferenczy Zoltán *Petőfi életrajza I–II.*, Lázár Béla *A tegnap, a ma, a holnap* (1896), Herman Ottó *A magyar nép arca és jelleme* (1902), Kemény Zsigmond *Forradalom után* (1850), Gábor Ignác *A magyar ősi ritmus* (1908), továbbá *Arany János levelezése*, valamint ugyancsak Arany János *A magyar nemzeti versidomról* című korszakos műve. Néhány kivételtől eltekintve valamennyi kora legfrissebb tudományos eredményeit mutatta be.

Költészete, publicisztikája

Feltétlenül Arany Jánostól eredeztethető formaérzéke vezette őt akkor is, amikor megírta és Fehértemplomban – a szőlészet és borászat autentikus vidékén – kiadta *A császár bora* című vígeposztát. Sziklay László szerint apja soha nem bízott lírája „átütő erejében”, ennek ellenére élményeinek alkalmanként

versben is hangot adott. Ezúttal eredetileg a tokaji bor fölmagasztosulásáról szól a történet, és nagyon elnézőnek kellett lennie Wunder Gusztáv lap- és nyomda-tulajdonosnak, hogy 1913-ban előbb a *Fehértemplom és Vidéke* tárcarovatában négy folytatásban⁶, majd füzet formájában is megjelentette a hazafias történetet (SZIKLAY 1913a). A történet maga igen egyszerű: a Tokaj egyik pincéjében Mihály gazda a saját borát kortyolgatva búslakodik a régi szép idők elmúltán, amikor az éjszakából egy idegen lép a pincéjébe: megérkezett Bécsből, a császári udvarból, fogatos szekérrel, népes kísérettel Miska, hogy a császárnak elvigye a kedvenc borát. A pusztuló vidék, a magányos lélek töprengése határozottan Arany János *Toldijának* intonációjára vall:

*Faggyúgyertya szónál alacsony kis házban
Pipázgat az öreg vincellér magában.
Sűrű szemöld alól, mint egy mély gödörből
Kiragyog a szeme a tiltott gyönyörtül.*

*Meg-megemelint egy kopott bádog pintet,
Pedig már régen az aljára tekinget,
Pipája is szortyog, szíjja is, meg fújja,
Tővig belezöttyen a középső ujja.*

*Mint a tó vizén a szellő fuvalatja,
Játszik a homlokán egy pár gondolatja,
Egyik ráncba vonja, másik elsimitja,
A nyugalmas élet, s egyedüllét kínja.*

*Hosszú ásításba kezd bozontos szája,
De csak félbemarad, úgy közepe tájba,
Nyitva marad ugyan, hanem a csodátul:
„Hát ez honnan jön a pokol tornácbul?”*

A zaj hallatára, jó vitézhez méltó módon „Szeméhez emelve füstös muskétáját” (bár isten tudja, mikor sütötte el utoljára), és várja a hívatlan idegent. A vendég érkezésével azonban egyszerre nagyot változik a vers hangulata, derűssé-mókássá válik a két ember évődése, van ám bor a pincében, de az nem aszú, csak valami tavalyról maradt löre. Persze a vincellér titokban alig várja, hogy hallhassa az új termés dicséretét. És amit hall, édes a szívének-lelkének:

⁶ –y.: A császár bora I–IV.; *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. május 15. 1–2.; május 21. 1–2.; május 29. 1–2.; június 5. 1–2.

*„Hm, hát aszu kéne?” „Pedig a javábul!
Aki a pincében áll legesleghátul.
Az a császár bora, azt kell neki vinnem,
Tör, zúz, ha asztalán tokaji bor nincsen.*

*Fejét a görögtől bánatnak ereszti,
Síróssá gyöngíti a Lakrima Kriszti,
Dühös haragra gyúl édes Malagátul,
Rajnai rizlingtül nevetőssé lágyul. –*

*De a tokajitül, ha mámorba szédül
Tüzesedik, hős lesz, édes nagy tüzétül,
És másnap méltán oly boldog az álma,
Angyalok ölelik fényes mennyországba!” –*

Igazából ezzel indul a Rákóczi-féle szabadságharc korából merített történet: a bort az éj leple alatt szekérre pakolják, és a hordók a császári katonák oltalma alatt Szerencsen és Vácon keresztül Bécs felé tartanak, amikor Bátorkeszinél portyázó kurucok rajtaütnek a csapaton. A labancok fegyverei győznek – majd nem teljes a diadal –, amikor egy haldokló kuruc átkot mond a borra: „*Vigyétek németnek, magyar föld borát, / Majd evvel isszák – szabadság torát.*” A szavak hallatán valami megmozdult Miska lelkében, gyors elhatározással tábort vernek, és hogy a lelkiismeretét megnyugtassa, csapra ütik az első hordót. És ahogy a szájához emelte az első kupát, a távolból egyszerre a halk tárogatószó is megérkezett. A tokaji bor mellett, az éjszaka sötétjében nagy átalakuláson ment át a sereg: „*Oszlik a sötétség, elfoszlik a mámor, / Kelő nappal ébred a kis kuruc tábor. / Szilaj, tüzes kuruc tegnapi nap óta, / A császár bora sem császáré azóta!*” Amit nem teremtett meg a háború és a nyomor, nem teremtett katonát az országnak, azt megcselekedte Tokaj hegynek aszúja: bátor hazafiakat adott Rákóczi seregének:

*Bécs büszke várában németek császársa,
Az ő drága borát nagy bánatban csak várja,
Az a bor, az a bor hozná meg a kedvét,
Az a bor, az a bor gyújtana meg lelkét!*

*Mire volna neki, hogyha meg nem fogja,
Hogy a magyar lélek, lakik abb' a borba.
Fel is vidulhatna beteg, nagy országa,
Ha egyszer a magyart venné gráciába'.*

Sziklay Ferenc vígeposza egyszerre zengi a bor és a hazafiság dicséretét, és énekéhez a költői eszközöket Arany Jánostól kölcsönözte: lelkében talán előbb fogant meg a felező tizenkettes ritmusa, mint maga a történet. A költő ismerte a hangulatteremtés lírai eszközeit is: az ismétlést, a tömörítést és az archaizálást. Ha a sötét és elhagyatott vidéken idegenek járnak: „Odakint suttyognak vendéglátó sárban”, és virradatkor is „Köddel szürkül a náthás hajnal”; ha érzelmi hatást akar elérni, tömöríti, ünnepivé avatja a gondolatot: „A magyar bort magyar legyen, aki issza!” Vitézség kelletik most a magyarnak, mert: „Tűz vassal pusztul ország és határ”, és ha a helytállásban összefognak, „Úgy ad Isten békességet édes hazánkra”. Aki fegyvert ragad, az hűséges hazafi, „vitézlő óbester”. Sziklay Ferenc – néha elvétve ugyan a ritmust – felező tizenkettesekben énekelte végig az epikus történetet, ám amikor a tárogató zenéje ünnepivé avatta a töprengést, maga is ütemet váltott, és nyolcasokkal tette mozgalmassá a végkifejlet kibomlását: „És száll vissza a felelet / Szellőjárta mezők felett, / Szellő viszi, szellő hozza, / Ez megérti, az viszonozza”. A vígeposz humora, pajkos derűje hivatott megmutatni, érzékeltetni, hogy mindössze stílusbravúrról van szó, egy letűnt korszak költői megidézésének kísérletéről. *A császár bora* című vers egy önmagával megelégedett kor terméke, egyszersmind főhajtás is az előző nemzedék megcsodált költői teljesítménye előtt.

1913. április 17-én Sziklay Ferenc felelős szerkesztői minőségben átvette Wunder Gusztáv *Fehértemplom és Vidéke* című hetilapjának a gondozását. Az új szerkesztő *Beköszöntő* című írásában kultúrmisszióknak tekintette a „túlnyomólag idegen ajkú vidéken” kiadott magyar lap megjelenését és irányítását, annak múltjához szeretne ő is méltó lenni. „Minden kis városban tömérdek érdekszál veszi körül akadályként az embert – írta az új szerkesztő –, melyek között tapintatos ember legyen, aki el-el nem botlik: sokszoros a száma az érdekszálaknak itt, Fehértemplomban. Minden józan embernek, tekintet nélkül nyelvre, nemzetiségre, az lenne a feladata, hogy ezen érdekszálakat kicsinyes, egyéni indulópontokból lebogozva egységessé igyekezzék összefogni, s szolgálatába helyezni egyrészt a város, tovább menve, az ország érdekének. Az előítéletek földadásához, az önző érdekekről való lemondáshoz azonban magasfokú műveltség szükséges, melynek munkálása, mintegy talajművelése nélkül az nem is képzelhető. Ennek az általános művelődésnek szerény, de törekvő munkatársa szeretne lenni az újság a kezemben” – írta az új szerkesztő.⁷ Működése azonban túl rövidnek bizonyult, június 26-án már arról számolt be az újság, hogy a felelős szerkesztő nyári vakációra elutazott a városból, helyette a szerkesztőség

⁷ Beköszöntő – Az új szerkesztő; *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. április 17. 1.

ügyeit dr. Stricker Jenő helybeli ügyvéd vállalta el.⁸ Talán csak Sziklay Ferenc tudta egyedül, hogy többé nem tér vissza Fehértemplomba.

Felelős szerkesztőként azonban két verse, két tárcanovellája, *A császár bora* című lírai eposza és néhány igen izgalmas publicisztikai írása jelent meg a lapjában – és talán néhány vezércikk, amelyek alá nem írta oda a nevét. (Sziklay Ferenc írásait gyakran –y.-nal jegyezte.) *A gyerek* és a *Tragédia* igazi „vonal alatti írás”, hagyományos tárcanovella, házassági történetként egy-egy villanása az életnek. Az elsőben Magdi kikoszarazza kérőjét, Bandit, aki azután – kerülve a hónapos szoba magányát – a Makkhetesben a Muskátli nevű asztaltársaság körében az italozásban lelt vigaszra. Van azonban *A gyerekben* egy igazán Sziklayra jellemző villanás, az *Én* című versében már megtapasztalt tisztaság-élménnyel kapcsolatos megnyilatkozás: „Ismeri maga azt az életet? – kérdezte a fiú. – Nem. Ma divat rossznak mondani az életet, pedig teljesen magunktól függ, hogy hogyan rendezkedünk be rá. Aki tiszta, annak az élete soha sem lehet csúf. És mi tiszták leszünk”⁹ – írta a saját teremtményében rendületlenül bízó ifjú tanár. A *Tragédia* még ennyit sem ad a karakterrajz tekintetében: egy havasi történet csupán, amelyben Gyorgyét, a fürtös hajú pakulárt megcsalja a felesége, Marica, ám a hold fényében megvillanó balta nem Juant, a bojtárt találta el, hanem pillanatnyi mérlegelés után – Margyult, a kutyáját.¹⁰ Sziklay Ferenc könnyed gesztussal zárta ki tárcájából a tragédiát.

A Fehértemplom és Vidéke Csarnok rovatában közölte a lap felelős szerkesztőjének az *Óda a homokról* című, a Delibláti-homokpusztán tett utazása nyomán született színes beszámolóját, ahogyan maga jellemezte: *poétás bohóságát*. Két kiváló természettudós, a nagy botanikus, Mágócsy-Dietz Sándor és a „homokvilág elszánt, önfeláldozó kultúrharcosa”, Ajtay Jenő társaságában járta be a vidéket, és lelkesen foglalta írásba az élményeit: „Megható volt nézni – írta az irodalom tanára – azt a rajongást, mellyel a munkás növényvilágot dédelgették ketten. Nekik a növény nem élettelen dolog, szinte személy, akit nem is »ez-az«-zal mutogatnak, hanem őnek neveznek. Együtt szenvednek a fával, akire a telepítés nagy munkája súlyosan nehezedik, s együtt mosolyognak a nyíló virággal, mely bimbózni tud a sivatag fövényben is.”¹¹ Három természet-

⁸ Szerkesztőségünkől; Fehértemplom és Vidéke, 1913. június 26. 3. és július 3. 3.

⁹ – y.: *A gyerek*; Fehértemplom és Vidéke, 1913. április 24. 1–2. A tárcáiról úgy látta: „Szép fiú volt. Atléta termete sehogy sem fért belé a divatos ruhába. Rózsás arcáról még nem csókolta le pénzen vett ajak az ártatlanság hamvát.”

¹⁰ Sz. [Sziklay Ferenc]: *Tragédia*; Fehértemplom és Vidéke, 1913. június 12. 1–2.

¹¹ –y.: *Óda a homokról* [Delibláti homokpuszta]; Fehértemplom és Vidéke, 1913. május 21. 3.

imádó járta be a Homokot, és a látottak nyomán született az élménybeszámoló, hogy megörökítse a felejthetetlen nap gyönyörűségét. A visszaemlékezésekből azonban az is kiderül, hogy Mágócsy-Dietz Sándor a Sziklay család távoli rokona volt, feltételezhető tehát, hogy a delibláti kirándulást maga Sziklay Ferenc szervezte, az ő meghívására érkezett a két tudós a Dél-Bánságba. Az oly sokat emlegetett, Kassához közeli Belső-Vöröshegyen épült nyaraló háromholdas kertjének dísznövényei is a jeles botanikustól származtak: „A nagy kert, a fenyves, a villa, előtte a Mágócsy-Dietz Sándortól kapott dísznövényekkel berendezett gyönyörű park” nyújtott menedéket a családnak a Felvidék elszakítását követő inséges esztendőkből is (SZIKLAY 2003; 40).

1913-ban ünnepelték a felvilágosodás nagy költője, Batsányi János születésének 150 éves jubileumát, erről emlékezett meg a *Fehértemplom és Vidéke* felelős szerkesztője *Bacsányi János 1763–1845* című írásában. Sziklay Ferenc láthatóan a forradalom és a forradalmi megújulás lelkes híveként rajzolta meg a nagy előd portréját: „Abban az időben élt – írta –, amikor a francia állam fönséges, de véres forradalomban rázta le magáról mindazt, ami anyagi és szellemi haladásának kerékkötője volt, és mikor nálunk az ugyane cél szolgáló szellemi mozgalmat, az ú. n. Martinovics-féle összeesküvést a hatalmát, lopott tekintélyét féltő zsarnoki hatalom vérbe fojtotta. Nincs az akkori irodalmi és társadalmi közéletnek nagysága, ki a Martinovics-féle mozgalomnak híve ne lett volna, és aki azért halált vagy börtönbüntetést ne szenvedett volna Kufstein tetet-lelket ölő kazamatáiban. Bacsányi is egyike volt a nemzeti és felvilágosodó eszmék martirjainak, s mint ilyen, az elsők között is az első. Ennek az eszmeáramlatnak szentelte költészetét és egész életét.”¹² Persze maga Batsányi is kénytelen volt megkötni a maga kompromisszumát, hiszen a börtönből szabadulva a gyűlölt, abszolutista hatalom hivatalnoka, udvari fogalmazója – tehát kiszolgálója – lett, ami korábbi baráti körét is erőteljesen megosztotta, egy részét pedig ellene fordította.

A fehértemplomi lap látható élvezettel számolt be Sziklay Ferenc közéleti szerepléséről is: 1913. április 17-ei számában a Vörös Kereszt Egylet jól sikerült hangversenyéről tudósított, kiemelve a főgimnázium magyartanárának remek hegedűjátékát. Az al-dunai kisváros elvitathatatlan érdeme volt, hogy a Bures karmester vezette helyőrségi katonazenekar mindig tudott művészi élvezetet nyújtani a közönségnek. Föllépésük – mint minden esetben – ezúttal is kifogástalannak bizonyult, játékuk színvonala ugyanis a beszámoló szerint

¹² Sz. F. [Sziklay Ferenc] Dr.: Bacsányi János 1763–1845; *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. május 29. 2–3.

egy szimfonikus zenekarnak is becsületére válhatott volna. „A finomságtól az erőig minden árnyalat szépen domborodott ki, s az 50 tagból álló zenekar összejátszása tökéletes volt – írta a *Fehértemplom és Vidéke*. – A zenekarnak és vezetőjének, Bures karmesternek művészi rátermettségét még egy műsor pontban kell elismernünk, melyben teljes hozzásimulással, szépen emelték ki a Sziklay Ferenc dr. játszotta Wieniawsky Mazurka szépségeit. Nagy hatást keltett a Schubert Ave Mariája, melyet szintén Sziklay Ferenc dr. adott elő, előbb a zongora, majd zongora »a la harpe« és vonós zenekar unisono kísérete mellett. A g húrnak ünnepies, orgona szerű bűgása a negyven vonós hangszeren annyira megkapta a közönség lelkét, hogy meg kellett ismételni a darabot.”¹³ A katonazenekar műsorán azon az esten Grieg Ünnepi indulója szerepelt, ezt követően Verdi Aidájának részletei hangzottak fel, és végül Sibelius-művekkel lepték meg a közönséget.

Sziklay Ferenc a kolozsvári egyetemi évei alatt végezte el a konzervatóriumot, és szerzett hegedűművészi oklevelet. A vizsgadarabja Mendelssohn e-moll hegedűversenye volt, mely azután egész életén végigkísérte (SZIKLAY 2003; 256). Bárhová is vetette a sora, hegedűje mindenhová elkísérte, fehértemplomi évei alatt a tanári kar muzsikus tagjaiból, a saját lakásán szervezett kamarazenekart.¹⁴ Fiának, Sziklay Lászlónak a könyvéből az is kiderül, hogy 1920 után – amikor a kassai tanári állását is elveszítette – egy ideig a város mozijában, zongora mellett hegedűjátékával kísérte a némafilmek bemutatóját.

Azután váratlanul, 1913. augusztus 28-án a fehértemplomi hetilap címe alatt, a felelős szerkesztő helyén – immár nemcsak helyettesként – dr. Stricker Jenő neve jelent meg. A harmadik oldalon szereplő hírek között azután fény derült a részletekre is: Sziklay Ferencet a közoktatási miniszter saját kérésére a tanév kezdetével a kassai állami főreáliskolához helyezte át, ezért a volt felelős szerkesztő már nem is tért vissza a Néraparti városba. „Dr. Sziklay Ferenc távozásával nemcsak lapunkat, de városunk társadalmát is érzékeny veszteség éri. Azon kevesek közé tartozik, akik a saját érdeküknek mindig fölébe helyezték a közérdeket, a közművelődést s a társadalmi élet fellendítését. Társadalmi életünk szórakozásaiban és kultúr-intézményeiben úgyszólván

¹³ Gondolatok a Vörös Kereszt Egylet hangversenye alkalmából; *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. április 17. 1–2. és Hangverseny, uo. 2–3.

¹⁴ „Szatmárnémetiben is, Fehértemplomban is megvolt apám muzsikus társasága: hegedű- és zongoraszónáták, kamarazene-darabok voltak e társaság műsorán, nagyrészt a mi lakásunkban. [...] Anyám ezeknek a hangversenyeknek éppúgy tevékeny részese volt, mint ahogy ő lett a boldogságát, lelki egyensúlyát végre megtalált apám első irodalmi kritikusa” – olvasható a kötetben (SZIKLAY 2003; 261).

vezető szerepe volt. A Délmagyarországi Közművelődési Egyesület estélyei elválaszthatatlanul egybe vannak fűzve az ő nevével, mert ritkán hallottak a kaszinó termei az ő koncertjeinél lebilincselőbb zeneszámokat – köszönt el tőle az általa csak rövid ideig felügyelt újság. – Önzetlenül egész odaadással szentelte szabad idejét lapunknak is, melynek egy ideig felelős szerkesztője volt, az alig számba vehető anyagi ellenérték dacára csak azért, hogy városunk magyar sajtója fennmaradjon, és virágozzék. A magyar kultúra és a nemzeti eszme sok ily lelkes harcosát kívánjuk városunknak, mely távozását ép úgy sajnálja, mint [ahogy] mi sajnáljuk.”¹⁵ Egy héttel később – az iskolaév kezdetén – a *Fehértemplom és Vidéke* tulajdonosa, Wunder Gusztáv bejelentette: Kassára történt áthelyezése folytán Sziklay Ferenc a felelős szerkesztői tisztségéről leköszönt, helyét dr. Stricker Jenő helybeli ügyvéd, a lap addigi helyettes szerkesztője vállalta el.¹⁶ Ekkor vált igazán aktuálissá a főgimnáziumi tanár májusban közölt *Váróteremben* című verse, melyben a költő a távolba vezető, titkos, nagy utakról énekelt.¹⁷ Helyre lehet-e hozni később, ha most téves úton indult volna el? – tette föl önmagának a kérdést.

*Utak. Erre-arra
Távolba vezető titkos, mély utak,
Melyiknek van vége?
Melyik csap merész végtelenségbe?

Hol nincsen megállás?
Hol van örökös elszánt Előre?
Hol van a zökkenő?
Halódó élet, beteg pihenő?

S ha tévedt az utam,
Lesz-e valahol forduló korong,
Hogy visszatérjek?
S lesz-e időm még, hogy célhoz érjek?*

Sziklay Ferenc fiának, Sziklay Lászlónak ellentmondásos vallomásaiban olvasható, erősen részrehajló túlzásaival szemben a fehértemplomi főgimnáziumban és a városban jól érezte magát, mindenre nyitott szellemével, vállalkozó kedvével, lendületes kezdeményezéseivel a köz javát szolgálta. Ő, aki egész

¹⁵ Dr. Sziklay Ferenc távozása; *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. augusztus 28. 3.

¹⁶ Szerkesztőségünkől; *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. szeptember 4. 2.

¹⁷ –y.: *Váróteremben*; *Fehértemplom és Vidéke*, 1913. május 8. 1.

életében – Pozsonyban, Szatmárnémetiben, majd később Kassán is – egy talán soha be nem vallott központosítás elleni küzdelem jegyében a vidék kulturális és szellemi fölemeléséért küzdött, az Al-Duna vidékén igazán elemében lehetett. Nem valószínű, hogy Fehértemplomban képzelte el tudósi és tanári pályája kiteljesedését, de annyi bizonyos, jelenlétét és szerepét küldetesként fogta föl. Az évekkel később, 1932-ben megjelent – elsősorban pozsonyi tanárságának történetét feldolgozó – *A jöttment* című regényében alteregója, Kövy Ernő helyettes tanár hangosan hirdette: „A jóság, szépség és igazság hármasságát hozom magammal, ennek kifejtése magamban és a rámbízandó gyermeklelkemben a célom” (SZIKLAY 1932; 38). És még az évtizedes tanári robotba belefáradt társa is kijelentette: „Jóság, szépség, igazság bennünk is él, érezzük ezt a szentháromságot a tudatunk alatt, csak a ránk szállt porköd miatt nem látjuk. Kövy kolléga világított rá friss hitének napsugarával” (SZIKLAY 1932; 39). Ennek a vállalt küldetésnek a láza Fehértemplomban is vele volt, és a hivatása magaslatára emelte őt.

Irodalom

FEHÉRTEMPLOM ÉS VIDÉKE című hetilap 1912–1913. évfolyamai

SZIKLAY Ferenc (1912): Arany János magyar verselése (Egy fejezet a magyar ritmus fejlődéstörténetéből). = A fehértemplomi m. kir. állami főgimnázium XXXVII. értesítője az 1911–1912. iskolai évről. Közzéteszi Dr. Rákóczy Géza igazgató, Fehértemplom, 3–23.

SZIKLAY Ferenc (1913): A János vitéz és a Toldi. = A fehértemplomi m. kir. állami főgimnázium XXXVIII. értesítője az 1912–1913. iskolai évről. Közzéteszi Dr. Rákóczy Géza igazgató, Fehértemplom, 44–77.

SZIKLAY Ferenc (1913a): A császár bora. Wunder Gusztáv könyvnyomdája, Fehértemplom. Ua.: –y.: A császár bora I–IV.; Fehértemplom és Vidéke, 1913. május 15. 1–2.; május 21. 1–2.; május 29. 1–2.; június 5. 1–2.

SZIKLAY Ferenc (1932): *A jöttment*. Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet, Kossice-Kassa

SZIKLAY László (2003): Egy kassai polgár emlékei. Kalligram, Pozsony

FERENC SZIKLAY'S YEARS IN FEHÉRTEMPLOM (1911–1913)

Numerous excellent teachers, nationally also well-known scholars, addressed the ethnically mixed, Hungarian, German, Serbian and Romanian students at the Főgimnázium (Gymnasium) in Fehértemplom between 1875 and 1918. Aurél Bászai,

János Csengeri, Gusztáv Gerevics and Károly Vajda were teachers of classics and philology, Antal Hermann, Pál Király and István Berkeszi of history, Nándor Still of geography and Endre Szőke a distinguished scholar of ethnography; together and separately, they assumed an enormous role in shaping the intellectual profile of an entire life age. Ferenc Sziklay, – who spent only two school years, 1911–1912 and 1912–1913 in Fehértemplom teaching Hungarian and Latin – excels even among these master minds; his activities and the services he did for the community are inseparable from the history of the town. After 1920, he went to live in Kassa, where he took upon himself to organize the literary and cultural life of the Hungarians, now an ethnic minority in Slovakia; his intentions, plans and ideas were greatly influenced by the experience he had gained in the multi-ethnic Southern Banat. The way his views evolved can exactly be reconstructed from his contemporary works.

Keywords: 19th century Hungarian literature, főgimnázium (gymnasium) at Fehértemplom, literary institutions, minority literature, book publishing and creating literary values in the successor states.

GODINE KOJE JE FERENC SIKLAI PROVEO U BELOJ CRKVI (1911–1913)

Između 1875. i 1918. godine u belocrkvanskoj gimnaziji su đacima heterogene nacionalne strukture – Mađarima, Nemcima, Srbima i Rumunima – predavali brojni izuzetni, širom zemlje poznati profesori. Aurel Basel, Janoš Čengeri, Gustav Gerevič i Karolj Vajda su podučavali klasičnu filologiju, Antal Herman istoriju književnosti, Pal Kiralj i Istvan Berkesi istoriju, Nandor Stil geografiju, Endre Seke etnografiju. Oni su svi ponaosob i zajedno, bili zaslužni za stvaranje duhovnog sklopa čitavog niza generacija. Iz reda ovih izuzetnih naučnika se posebno ističe Ferenc Siklai, koji je kao profesor mađarskog i latinskog jezika i književnosti u Beloj Crkvi proveo svega dve godine – školsku 1911–1912. i 1912–1913. godinu – ali su se njegova ličnost, delatnost i zasluge za zajednicu duboko utkale u istoriju gradića. Posle 1920. godine se nastanio u Košicama, gde je radio na organizovanju književnog i kulturnog života Mađara koje je zadesila sudbina da postanu manjina. Na njegove namere, planove i ideje su u velikoj meri uticala iskustva koje je stekao živeći među mešovitim stanovništvom Južnog Banata. Na osnovu dela koje je pisao u tom razdoblju može se tačno rekonstruisati način njegovog razmišljanja.

Ključne reči: istorija mađarske književnosti 19. veka, belocrkvanska gimnazija, književne institucije, manjinska književnost, štampa, izdavaštvo u zemljama naslednicama.

KOVÁCS RÁCZ ELEONÓRA

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
kalic@tippnet.rs

NEMPREFERENCIÁLIS JEGYEK
A VAJDASÁGI MAGYAR KISISKOLÁSOK
NYELVJÁRÁSIATTITÚD-KUTATÁSÁBAN

Non-preferential Features in Investigating Attitudes
towards Dialects of Hungarian Young Schoolchildren
in Vojvodina

Nepreferencijalna obeležja proučavanja jezičkih stavova
vojvođanskih đaka mađarske nacionalnosti

A vajdasági magyar kisiskolások körében elvégzett kérdőíves attitűdkutatásunk kapcsán fontosnak éreztük a nemek vonatkozásában történő kutatási eredményekre való kitérést és a megkérdezett diákok attitűdjével kapcsolatos esetleges nempreferenciális eltérések feltárását. A nemek nyelvhasználatában megjelenő különbségek – főként a nyelvjárási háttérű beszélők esetében – mutatói lehetnek a presztízsváltozatok és a társadalmi szerepek közötti összefüggéseknek.

Kulcsszavak: nyelvi attitűd, nempreferenciális különbségek, társadalmi nem, nemi szocializáció.

Nemi szerepek – nemek szerinti nyelvhasználat

A szocializáció folyamán megtanulunk beilleszkedni a minket körülvevő környezetbe, szabályokat és normákat sajátítunk el, melyek segítségével hatékonyan részt tudunk venni a társadalomban. A szocializáció során alakul ki

önazonosságunk (GIDDENS 2000; 110), bizonyos viselkedésmintákat, szerepeket tanulunk meg a közösség elvárásainak megfelelően, melyek által identitásunk is kialakul (KOVÁCS RÁ CZ 2012; 36–37). Minden társadalomban léteznek olyan viselkedés- és magatartásformák, melyeket inkább a nőkkel vagy a férfiakkal azonosítunk, és társadalmanként különbözik, hogy mely viselkedésminták számítanak femininnek vagy maszkulinnak (HOFSTEDE–HOFSTEDE 2008; 162). A különböző társadalmakban eltérőek a nemekhez kötődő elvárások. A maszkulin társadalmakban születésük pillanatától különbözőképpen foglalkoznak a fiúkkal és a lányokkal, más-más jellemvonásokat tulajdonítanak a csecsemőnek attól függően, hogy fiúnak vagy lánynak tekintik-e (vö. GIDDENS 2000; 182). A maszkulin társadalmakban a nemek érzelmi szerepeit élesen elkülönítik, és ennek megfelelően nevelik a fiúkat magabiztosságra, keménységre, versengésre, melyet a következő szülői mondatok is jól tükröznek: A fiúk nem sírnak! Üss vissza! Ne hagyd magad! stb. Női tulajdonságként azonosítják a szerénységet, a gyengédséget, és ennek megfelelően szocializálják is a lányokat. A lányok nem verekednek, nyugodtan sírhatnak stb. (HOFSTEDE–HOFSTEDE 2008; 166). A feminin társadalmakban ezt az éles, sztereotip megkülönböztetést a nevelési módszerek terén elfogadóbb nevelési elv váltja fel, amely engedi, hogy a gyerek az imént említett erőteljes szülői hatások nélkül fedezze fel társadalmi szerepét, azaz a társadalomban betöltött helyét (TÓTH 2010; 11). Ezekben az országokban a nemek érzelmi szerepei, valamint a férfiakkal és a nőkkel szembeni elvárások egyaránt összemosódnak (HOFSTEDE–HOFSTEDE 2008; 166).

Tehát a nemek vonatkozásában a szocializáció azt jelenti, hogy a fiúk és a lányok megtanulják az adott társadalombéli szerepet. A magyar társadalom feminin, azonban a vajdasági magyar kisebbségekre erőteljes hatást gyakorol a maszkulin szerb közösség (vö. HOFSTEDE–HOFSTEDE 2008; 165), ezért a nemi szerepek kialakulására, a vajdasági magyarság nemi értékrendszerére mindkét kultúra normái hatással vannak.

A nemi szerepekhez kapcsolódó szocializáció a családban kezdődik el; az anya és az apa által megformált szerepminták, az általuk közvetített nemi szerepmodellek révén (HOFSTEDE–HOFSTEDE 2008; 163). A szocializációs folyamatban a lányok és a fiúk – amellet, hogy a nemüknek megfelelő szokásokat, elvárásokat, szabályokat elsajátítják – a nemüknek megfelelő nyelvhasználati normát is elsajátítják. Kiss Jenő szerint nővé vagy férfivá válni azt is jelenti, hogy megtanuljuk a nemünknek megfelelő nyelvhasználatot (KISS 1995; 106). Ugyanakkor a különböző nyelvekben előforduló nemekhez köthető

nyelvhasználati különbség általában csupán előfordulási gyakoriság tekintetében különbözik (KISS 1995; 100). Emellett azonban a nemek nyelvhasználatát illetően számos sztereotípiát él, melyek elsősorban a nők negatív megítélését jelentik. Eszerint pl. a nők pletykások, sokat beszélnek, mondandójuk kevésbé fontos, mint a férfiaké, nem képesek követni a társalgást, elkalandoznak stb. (KISS 1995; HUSZÁR 2009). A nők és a férfiak beszéde közötti különbségeknek csupán kis hányada biológiailag meghatározott. A férfiak hangszalagjai hosszabbak és vastagabbak, pajzsporcuk kidudorodóbb, ezáltal alaphangmagasságuk általában mélyebb. A magyar nők alaphangmagassága átlagosan 184 Hz, a magyar férfiaké 103 Hz. Ehhez szociális tanulás is párosul, hiszen a hangmagasságbeli különbségek kamaszkorban válnak nyilvánvalóvá, viszont a gyerekek már egészen kiskorukban elkezdnek fiúsan és lányosan beszélni. Mindez összefüggésbe hozható azzal a biológiai adottsággal, mely szerint a két nemnél különbség mutatkozik az agy jobb és bal féltekéjét összekötő kéregtest vastagságában is (HUSZÁR 2009; 27–28).

Mégis a különbségek jelentős részét társadalmi tényezők idézik elő (WARDHAUGH 1995; 283). Ezért a gendernyelvészet nem az előzőekben említett biológiai nem (vö. KISS 1995; 100) által meghatározott eltéréseket kutatja, hanem azokkal a nyelvhasználati kérdésekkel foglalkozik, melyek a nők és a férfiak társadalomban elfoglalt helyének aspektusából közelítik meg a nyelvi különbségeket, azaz a társadalmi nem a kutatás tárgya. Tehát a férfiak és a nők beszéde e szerint a nézet szerint azért különbözik, mert eltérő szerepet töltenek be a társadalomban, mivel a fiúkat és a lányokat már gyermekkorban eltérő szerepre nevelik. Vagyis minden olyan társadalmi tényező kihat a nemek nyelvhasználatára, amely különbözőképpen érinti a nőket és a férfiakat, melyeknek hatására a nők és a férfiak közötti társadalmi különbségek megmutatkoznak (KISS 1995).

Jelenleg a szociolingvisztikában két elmélet dominál a nemek nyelvhasználati különbségeivel kapcsolatban, melyek összhangban vannak a nők és férfiak eltérő társadalmi viselkedésével (l. KISS 1995; 101–102). Az egyik az ún. dominanciamegkülönböztetés, mely szerint a társadalomra a férfiak dominanciája jellemző. A nemek között lévő nyelvhasználati különbségek eszerint a férfiak fölérendeltségéből és a nők alárendeltségéből származnak. Domináns helyzetüknél fogva a férfiak meghatározzák a beszélgetések témáját, leereszkedően kommunikálnak a nőkkel, félbeszakítják a nőket, bátrabban viccelődnek stb. A nők ezzel szemben kedvesen, előzékenyen vesznek részt a társalgásban, odafigyelnek beszélgetőpartnerükre, bátorítják, biztatják, kérdésekkel segítik

a kommunikáció áramlását, és a nyelvi tabu – szavak, kifejezések használatának tilalma, egyetlen volta – is elsősorban őket érinti (WARDHAUGH 1995; HUSZÁR 2009; 104–111). A másik szemlélet a különbségmegközelítés. Eszerint a nők és a férfiak a társadalomban betöltött eltérő szerepüknek fogva sajátos társadalmi csoportot, azaz szubkultúrát alkotnak. A női és a férfi nyelvhasználati különbségek a női és a férfi identitás következményei (KISS 1995; 102). A nők és a férfiak körében különbözőképpen zajlik le a szocializáció, melynek következtében a nők együttműködőbbek, kevésbé hierarchizálnak, és kevésbé versengők a kommunikáció során (REMÉNYI 2001; 45–46).

A nemi szerepek megjelenése az oktatásban

A nemek szerinti szocializáció folytatódik a kortárs csoportokban és az iskolában is, valamint a gyerekek számára készült játékokban is; képekben, filmekben, videoklipekben, rajzfilmekben, reklámokban, újságokban, magazinokban, internetes oldalakon (külön oldalak vannak a fiús játékok és a lányos játékok címszó alatt) stb. Ezek mind-mind megjelenítik a női és férfi tulajdonságok különbségeit (GIDDENS 2000; 182–185).

A vajdasági magyar anyanyelvi oktatásban a tananyagban és a tankönyvekben is megjelennek a nemek szereprepertoárja közti különbségek. A tanórákon a fiúk zajosabbak lehetnek, nem baj, ha csúnyábban írnak, és habár kutatási eredményekkel nem tudjuk alátámasztani, de számos esetben tapasztalhatjuk az iskolákat járva, hogy pedagógusaink a fogalmazási készségek vonatkozásában is elnézőbbek a fiúkkal szemben. A magyar nyelvben a nemek jelölése nem kötelező, és így kisebb az igényünk a nemek megkülönböztetésére (HUSZÁR 2009; 34). A magyar nyelvben továbbá nincs nyelvtani nem, ezért a szükséges esetekben lexikai eszközökkel utalunk a természetes nemre (orvos–orvosnő). Elfogadjuk a férfiváltozatot, és ebből vezetjük le a nőit, másodlagos változatként elfogadva azt (HUSZÁR 2009; 33).

Horváth Futó Hargita (HORVÁTH FUTÓ 2006) a vajdasági magyar általános iskolai olvasókönyveket tanulmányozva megállapította, hogy az iskola a tankönyvek és a tananyagok tartalmával is kihat a nemi sztereotípiák kialakulására. A tankönyvek fontos szerepet játszanak a nemi szocializációban, mert tükrözik a társadalom nemi szerepekre vonatkozó értékrendjét. Ez eredményezi, hogy a sztereotípiák már kisgyermekkorban kialakulnak, a gyermekek elfogadják és csatlakoznak a többségi véleményhez, melyet közvetítenek feléjük (TREBJEŠANIN 2002; 92). Thun Éva (THUN 1996) felsorolja a tankönyvek

által közvetített társadalmi sztereotípiákat: „a munka nemek szerint elkülönül; a férfiak agresszivitása; a férfiak meghatározó szerepe a katonai és politikai körökben; a gyermeknevelés női felelősségkörbe való sorolása; továbbá a következő tulajdonságcsoporthoz egyértelmű nemekhez kötés: gondoskodás, elhivatottság, engedelmesség, önállóság, eredményesség; a családon belüli szerepfelosztás – amennyiben a nő a család belső összetartója, a férfi pedig a külvilág felé képviseli azt –, férfi alkotás és irányítás, női expresszivitás és intuíció” (HORVÁTH FUTÓ 2006; 126).

A vizsgált olvasókönyvek vonatkozásában egyértelműen levonhatjuk azt a konklúziót, hogy a vajdasági magyar olvasókönyvekben, melyek az általános iskolások számára készültek, mindkét nem szerepét bizonyos korlátok közé sorolják: több a férfiszereplő, a férfiak főként főszereplők, míg a nők mellékszerepben jelennek meg inkább; az illusztrációk túlnyomó többsége férfiakat ábrázol; a lányokat mindig szoknyában jelenítik meg; a foglalkozást illetően a nők feladata a gyerekek nevelése, a házimunka elvégzése; a férfiaknak szakmájuk, foglalkozásuk van; a nőket a tankönyvek a család és a gyerekek körében ábrázolják, miközben a családról, háztartásról gondoskodnak; a férfiak nem végeznek házimunkát stb. (vö. HORVÁTH FUTÓ 2006; 125–139). A vajdasági magyar tankönyvvizsgálat mindössze néhány példán keresztül bemutattott eredményei egyértelműen magukban hordozzák a maszkulin társadalmak jellemvonásait (vö. HOFSTEDE és HOFSTEDE 2008).

Nempreferenciális különbségek a vajdasági magyar tannyelvű kisiskolások nyelvjárási attitűdjében

Vajdaságban a kisebbségi magyar ajkú nyelvtanításban jelenleg nem dominálnak ugyan a nemi szerepekre épülő nyelvhasználati különbségek, viszont szemléletváltásra van szükség e területen az anyanyelvoktatásban, melynek értelmében a magyar anyanyelvi tanórákon a magyartanárok hozzáadó szemléletben tanítanak a tanulók anyanyelvét, a nyelvi változatosság szellemében a standard változat használati köre mellett tudatosítanak a helyi nyelvjárási változatok értékét és használatának szituációhoz való kötöttségét (BEREGSZÁSZI 2012; LUKÁCS 2009). Az additív módszerrel történő nyelvtanítás a tanulók vernakuláris anyanyelvváltozatát figyelembe véve és megőrizve ismerteti meg a köznyelvet és az irodalmi nyelvet, figyelve a nemeket érintő lehetséges nyelvhasználati eltérésekre.

A magyar ajkú általános iskolások felsős tagozatainak nyelvjárási attitűdvizsgálata azért is időszerű és szükséges, mert a kapott eredményeket fel kell

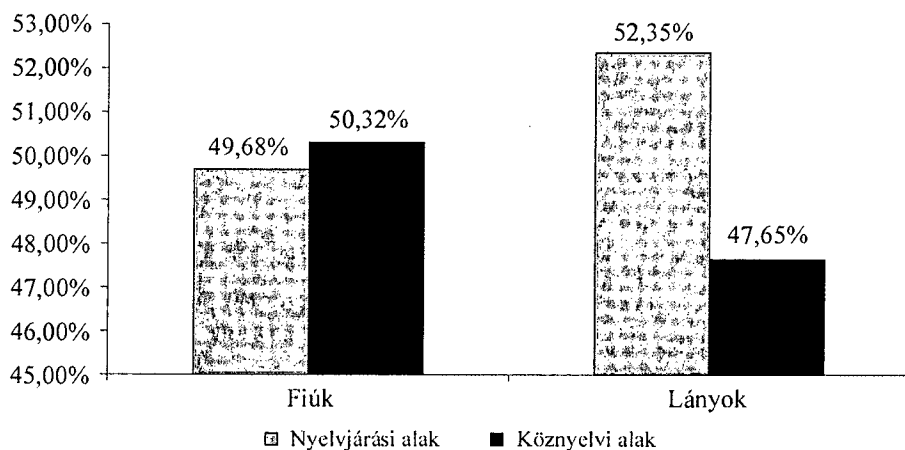
használnunk a kisebbségi anyanyelvoktatásban, és tudnunk kell, hogy szükséges-e a nyelvten tanításakor hangsúlyt fektetnünk a fiúk és a lányok lehetséges nyelvhasználati különbségeire, valamint a nyelvhasználatot befolyásoló nyelvi attitűdre. A nemek vonatkozásában felkutatott esetlegesen eltérő nyelvi attitűdök köztudottan döntően befolyásolják a nemek nyelvhasználatát.

Nyelvi attitűdkutatásunkat az említettek felderítésére nyolc településen végeztük el, magyar tannyelvű 5. és 8. osztályosok körében: Martonoson, Bácskertesén, Bácskossuthfalván, Tordán, Törökbecsén, Törökkanizsán, Zentán, Székelykevéen. A tanulók nyelvjárási attitűdjét vizsgáltuk, vagyis anyanyelv-változatukhoz fűződő véleményüket, annak pozitív, illetve negatív megítélését kutattuk (KOVÁCS RÁ CZ 2011). A rétegzett mintavétel folyamán többek között kitértünk a nemek közötti eltérések kimutatására is, melynek során nempreferenciális különbségekkel szembesültünk. A nempreferenciális különbségek olyan különbségek, amelyek tendenciaszerűen mutatják, hogy bizonyos nyelvi elemeket a nők vagy a férfiak használnak gyakrabban, részesítenek előnyben (KISS 1995; 102). Sokáig vallott nyelvészeti nézet volt, hogy a nők jobban megtartják a nyelvi régiségeket, mint a férfiak. Ennek oka a nők szűkebb kommunikációs kapcsolatrendszerében volt keresendő. Ma úgy gondolják, hogy a nők kommunikációs kapcsolatrendszere kiszélesedett, ezért a nemek vonatkozásában ma már őket látják újítónak, nyelvhasználatukat szertederbbernek találják. Ezenkívül úgy vélik, hogy a nők alárendelt társadalmi szerepüket kompenzálva preferálják nagyobb mértékben a presztizsváltozatokat, mint a férfiak (KISS 1995; 110–112). A vajdasági magyar felsős általános iskolások körében ennek következtében megvizsgáltuk, hogy elmondható-e valamelyik nem nyelvjárási nyelvhasználatát tartalmazó nyelvi attitűdje kapcsán, hogy hagyományörzőbb lenne a nyelvjáráshasználatot illetően.

Megvizsgáltuk tehát *a magyar nyelvjárási és köznyelvi szóhasználat gyakoriságát* az intim, familiáris szférában való társalgás közben. A tanulók a kérdőívekben azokat a változatokat keretezték be, melyeket megítélésük szerint gyakrabban ejtenek ki élőnyelvi társalgásaik közben. Kérdőíveinkben az alábbi nyelvjárási és köznyelvi szópárokat soroltuk fel: sürget – nyösztet – nyaggat – szurtyongat; fánk – csöröge; rizs – rizsa; barátomhon – barátomhoz; Andreáná – Andreánál; gyöngé – gyenge; póstás – postás; gyenge – gyöngé; varsli – svartli – disznósajt; magasan – magossan; utána – utánna; szalag – szallag; föld – föld; mesztéllább – mezítláb; düllő – dülő; zöld – zód; pénz – péz – píz; bornyú – borjú; vőfény – vőfély; tulipánt – tulipántot; óvónő – ovónő; szőlő – szöllő; szappany – szappan; lenget – lóbál; keresztanya – körösztanya; lakodalom – lakadalom; nagynéni – nena; krizantém – krizantin.

Nemek	Fiúk	Lányok	Összesen
Nyelvjárási alak	2176	2170	4346
Köznyelvi alak	2204	1975	4179

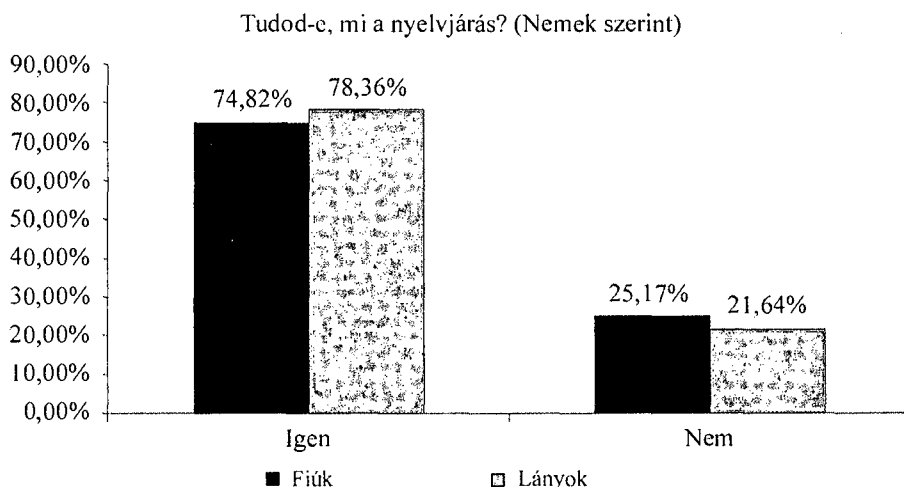
A nyelvjárási és a köznyelvi alakok előfordulása (Nemek szerint)

A fiúk mindössze 0,64%-kal magasabb arányban vélik úgy, hogy a köznyelvi alakokat alkalmazzák beszélgetés közben, a lányok pedig ennél valamivel nagyobb arányban (4,7%-kal gyakrabban) állítják, hogy társalgásaik folyamán a nyelvjárási alakokat alkalmazzák. A nyelvjárási alakokat tehát a lányok, a köznyelvieket pedig a fiúk jelölték meg többször. Láthatjuk, hogy nempreferenciális eltéréssel állunk szemben. A kétmintás t-próba nem mutat lényeges eltérést a nemek vonatkozásában ($t = -1,19289$, $t_{krit.} = 4,302653$).

A tanulók állást foglaltak arról is, hogy tisztában vannak-e azzal, hogy *mi a nyelvjárás*. A zárt típusú kérdésre csak igenlő vagy nemleges válasszal felelhettek.

Válaszok	Igen	Nem
Fiúk	108	36
Lányok	105	29

A lányok magasabb arányban gondolják úgy, hogy tudják, mi a nyelvjárás. Az átlagtól való eltérés mértékében azonban nem tapasztaltunk lényeges eltérést ($t=0,09552$, $t_{krit.} = 4,302653$).

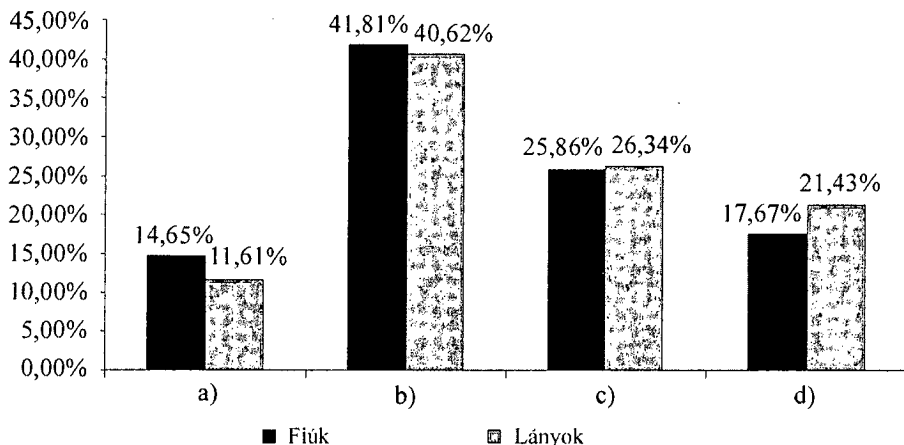
Az adatközlők lakóhelyük *nyelvjárását is definiálták* az általunk megadott aspektusok segítségével. Zárt típusú kérdésünkben a következő válaszlehetőségeket fogalmaztuk meg:

- A nyelvjárás az a nyelv, amelyen írunk és olvasunk az iskolában. Ilyen szavaink pl.: zöld, szőlő, kell, szappan, föld, gyom.
- A nyelvjárás az a nyelv, amelyet a településen szinte mindannyian beszélünk, ezt tanultuk meg szüleinktől, nagyszüleinktől. Ezen a nyelven nem írunk és olvasunk, csak beszélünk. Ilyen szavaink pl. a ződ, szöllő, köll, szappany, föld, paré stb.
- A nyelvjárás az a nyelv, amelyet a legjobban ismerünk és szeretünk, mert megszoktuk, és ezt használjuk a leggyakrabban.
- A mi településünk nyelvjárása különbözik a más településeken beszélt magyar nyelvtől.

A tanulók több választ is bekeretezhettek, ezért a válaszok száma nem azonos az adatközlők számával. A nemeket illetően leginkább az a) és a d) válasz számarányai között tapasztalhatunk különbséget.

Válaszok	a)	b)	c)	d)
Fiúk	34	97	60	41
Lányok	26	91	59	48

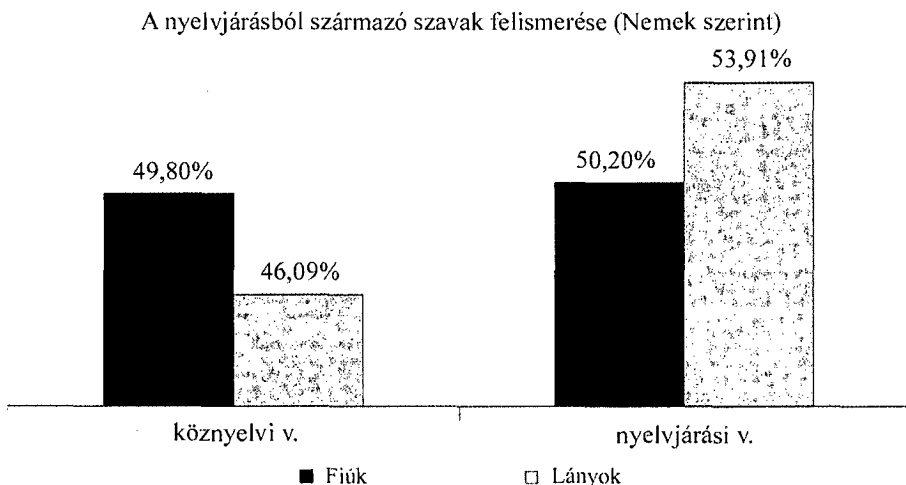
Vélemények a település nyelvjárásáról (Nemek szerint)

A nyelvjárásról a fiúk 3,04%-kal magasabb arányban rendelkeznek téves információval (a válasz), mint a lányok. A nyelvjárás szülőktől, nagyszülőktől tanult, valamint beszélt jellegéről (b válasz) úgyszintén a fiúk nyilatkoztak nagyobb arányban, bár a különbség igen kicsi, valamivel több mint 1% csupán. Arról viszont a lányok vélekednek gyakrabban, hogy a gyakori nyelvhasználat folytán nyelvjárásunkat ismerjük leginkább (c válasz), de a különbség a két nem vonatkozásában csupán 0,48%, tehát csaknem azonosak a százalékarányok. A lányok mindezek mellett 3,66%-kal többször döntöttek amellett, hogy településük nyelvjárása különbözik más települések tájnyelvétől (d válasz, $t=0,102284$, $t_{krit.}=2,446912$).

A nyelvjárásból származó alaki és jelentésbeli tájszavak felismerésére is hangsúlyt helyeztünk. Leellenőriztük, valóban el tudják-e különíteni a nyelvjárási szavakat köznyelvi párjuktól.

Válaszok	Köznyelvi v.	Nyelvjárási v.
Fiúk	1380	1391
Lányok	1203	1407

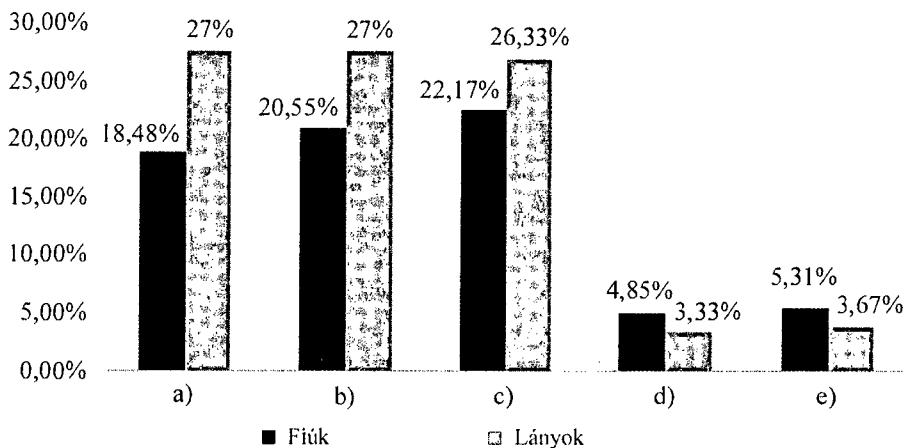
A köznyelvi alakokat a fiúk, a nyelvjárási formákat pedig a lányok keretezték be többször, mintegy 3% a különbség a két nem válasza között. Ez arra enged következtetni, hogy a lányok valamelyest jobban ismerik a nyelvjárási szóalakokat, azonban a különbség most sem mondható szignifikánsnak ($t = -0,78807$, $t_{krit} = 4,302653$).

Az adatközlők továbbá zárt típusú kérdéseken belül meghatározták azokat az alanyokat, akikkel véleményük szerint nyelvjárásban beszélnek. A beszédhelyzetek helyszínét, illetve alanyait az intim, familiáris szférától a nyilvános beszédhelyzetek irányában haladva tüntettük fel a következő kérdés formájában: *Kikkel beszélsz nyelvjárásban* (pl. azt mondd, hogy vót, gyütt, ződ stb.)? *Keretezd be!*

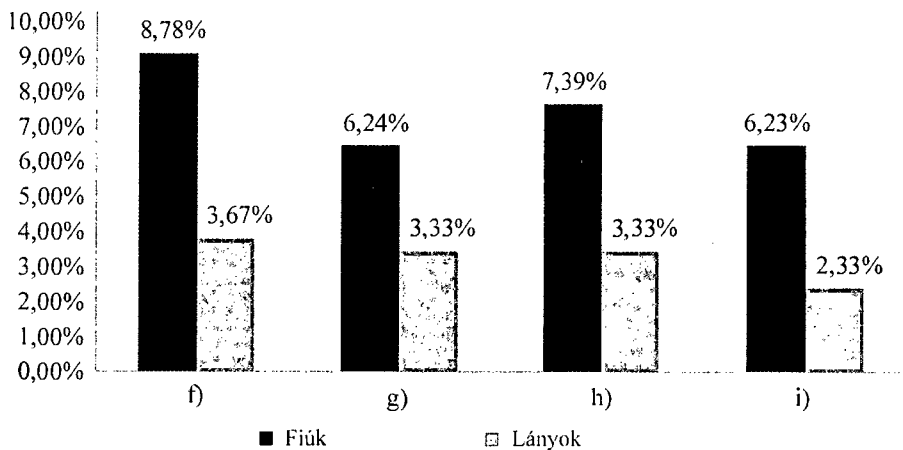
- nagyszülőkkel;
- szülőkkel;
- barátokkal;
- templomban a pappal;
- magyarországi vendégekkel;
- ha elköltöazol más településre, ahol középiskolás leszel;
- ha te leszel településed polgármestere, és falunapkor köszöntöd az embereket;
- tanáraiddal az iskolában;
- az orvosnál.

Válaszok	a)	b)	c)	d)	e)	f)	g)	h)	i)	Összesen
Fiúk	80	89	96	21	23	38	27	32	27	433
Lányok	81	81	79	10	11	11	10	10	7	300

Kikkel beszélsz nyelvjárásban? (Nemek szerint I.)

Kikkel beszélsz nyelvjárásban? (Nemek szerint II.)

A fiúk és a lányok válaszai között ezúttal a megszokottnál nagyobb különbségekkel találkozunk. A legnagyobb eltéréseket a nagyszülőkkel, majd a szülőkkel való nyelvjáráshasználat kapcsán észleljük, de a középiskolás évekre, a barátokkal történő társalgás nyelvváltozatára vonatkozóan, továbbá a tanárokkal, vala-

mint az orvossal való beszélgetés nyelvváltozatát illetően is kb. 4%-os eltéréseket tapasztalunk. A nyelvi attitűdvizsgálat adatai szerint a szülőkkel, a nagyszülőkkel és a barátokkal a lányok kommunikálnak gyakrabban nyelvjárásban, az egyéb beszédhelyzeteket illetően pedig a fiúk jelölték meg többször a nyelvjárásias beszédmódot. A lányok – meglátásuk szerint – familiáris beszédhelyzetekben gyakrabban alkalmazzák a nyelvjárást, mint a fiúk ($t = -0,9464$, $t_{krit} = 2,119905$).

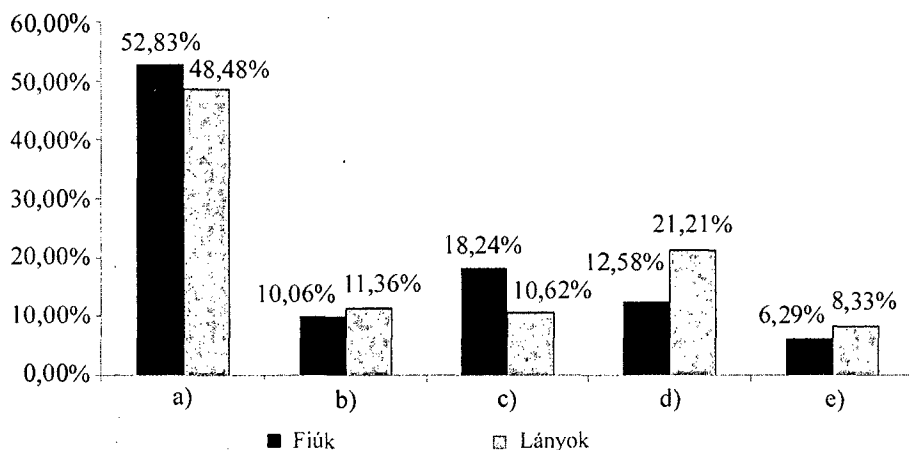
További, a nemek közötti nempreferenciális különbségeket taglaló zárt típusú kérdésünket és a lehetséges válaszokat a következőképpen fogalmaztuk meg: *Mi a véleményed lakóhelyed magyar nyelvjárásáról? Keretezd be azt a választ, amellyel egyetértesz!*

- Nagyon szeretem, és nem szégyellem, társaságban is gyakran használom.
- Szeretem, de ritkán használom, mert félek, hogy elítélnék miatta.
- Nem érdekel a nyelvjárás.
- Nem tudom, nem foglalkozom ezzel a kérdéssel.
- Egyéb vélemény.

A fiúk és a lányok válaszainak arányszáma – az a) és e) válaszok kivételével – nagyobb eltéréseket mutat.

Válaszok	a)	b)	c)	d)	e)	Összesen
Fiúk	84	16	29	20	10	159
Lányok	64	15	14	28	11	132

A tanulók véleménye a nyelvjárásról (Nemek szerint)

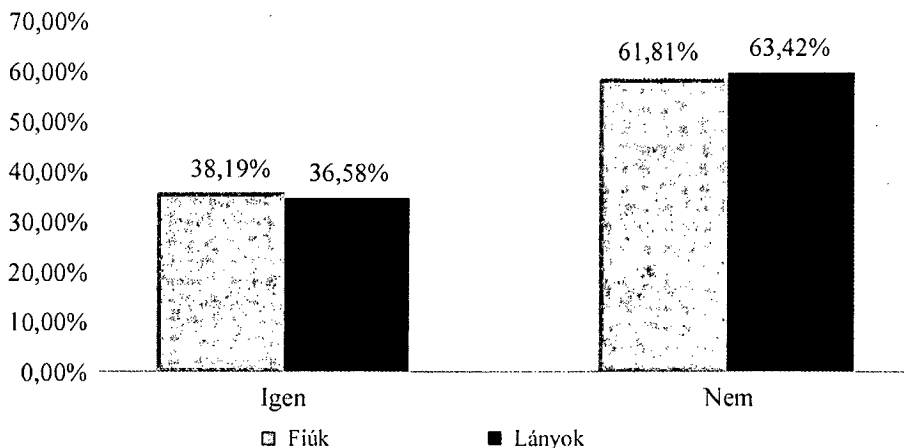
A fiúk a következő aspektusokat jelölték meg gyakrabban:

- a) kedvelik nyelvjárásukat, társaságban is használják, és nem szégyellik az említett nyelvváltozatot;
- c) nem foglalkoztatja őket nyelvjárásuk.

A többi választ a lányok keretezték be többször, tehát gyakrabban vélekednek akként, hogy kedvelik ugyan nyelvjárásukat, de mivel attól tartanak, hogy elítélik őket emiatt, ezért kevésbé kommunikálnak ebben a nyelvváltozatban. Továbbá a lányok közül vannak többen azok, akiket nem érdekel a kérdés. Tőlük kaptunk több egyéb véleményt is. A fiúk majdnem 8%-kal magasabb arányban nyilatkoztak úgy, hogy nem érdekli őket a nyelvjárás. A fiúk tehát többször felvállalják a nyelvjárás elutasítását, a lányok pedig inkább elhárítják maguktól a nyílt véleményalkotást, mivel többen közülük úgy gondolják, nem foglalkoztatja őket a kérdés. A lányok által megfogalmazott egyéb vélemények között többször is előfordul a nyelvjáráshasználat miatt kialakult szégyenérzet, valamint a bizonyos helyzetekhez és személyekhez kötődő nyelvjáráshasználat, azaz a szituatív kódváltás jelensége. Ugyanakkor azonban a fiúk válaszaiban is megjelennek ezek az aspektusok is, és a kimutatott százalékarányok ellenére sincsenek lényeges eltérések a nemeket illetően ($t=0,32463$, $t_{krit.}=2,306004$).

Válaszok	Igen	Nem	Összesen
Fiúk	55	89	144
Lányok	49	85	134

Negatív attitűd a nyelvjárás iránt (Nemek szerint)

Kérdőívünk következő kérdése szorosan kapcsolódik az előző kérdés b) válaszához, mely szerint egyesek kedvelik ugyan nyelvjárásukat, de ritkán használják, mivel attól tartanak, elítélik őket emiatt. Amennyiben ez az attitűd negatív, véleményünk szerint az a nyelvjárások stigmatizációjára utal. Zárt típusú kérdésünket és a lehetséges válaszokat a következőképpen fogalmaztuk meg: *Előfordult-e, hogy kinevettek, megszóltak nyelvjárásias beszéded miatt?*

a) Igen

b) Nem

A fiúk valamelyest nagyobb arányban állították, hogy negatív megjegyzés érte őket nyelvjárásuk miatt, a lányok kevesebbszer találtak az említett nyelvi attitűddel ($t = -0,20195$, $t_{krit.} = 4,302653$).

A lokális identitás és a nyelvjárási attitűd kölcsönös összefüggése kapcsán az előbbieket mellett további kérdést is megfogalmaztunk, melyben a szülőhelyhez való kötődést és a megszokást hoztuk összefüggésbe a nyelvjárás beszélt jelle- gével. A tanulók több választ is bekeretezhetnek. A zárt típusú kérdé- sen belül három válaszlehetőséget fogalmaztunk meg: *Amikor nyelvjárásunkat beszéljük:*

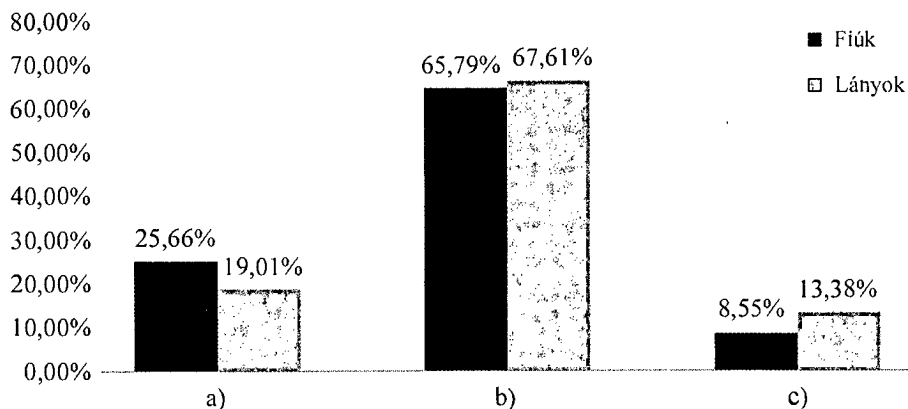
a) Azt fejezzük ki, hogy szeretjük a települést, ahol élünk.

b) Megszoktuk a nyelvjárást, ezért beszéljük.

c) Nem beszélem a nyelvjárást.

Válaszok	a)	b)	c)	Összesen
Fiúk	39	100	13	152
Lányok	27	96	19	142

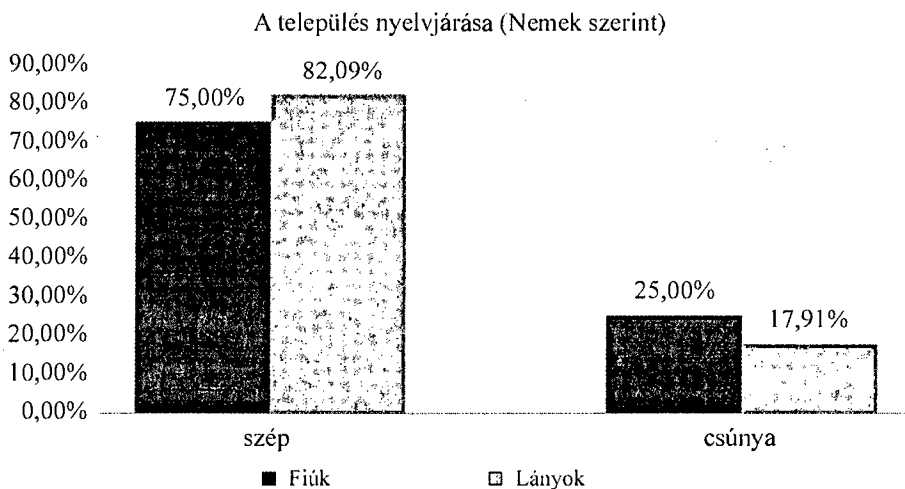
Identitás és beszélt jelleg a nyelvjárás kapcsán (Nemek szerint)

Amint a grafikont áttekintjük, láthatjuk, hogy az a) majd a c) válaszban mutatkozik leginkább eltérés. Az előbbiben 6,65%-kal a fiúk, az utóbbiban pedig a lányok (4,83%) képviselik a magasabb arányt. Mindezek ellenére nem tapasztalható lényeges eltérés a kérdés kapcsán ($t=0,093823$, $t_{krit.}=2,776445$).

A nyelvi attitűdkutatások egyik fontos kiindulópontja a nyelv vagy a nyelvváltozat szépségének megítélése. Azért tekintünk valamely nyelvet vagy nyelvváltozatot szebbnek a másikkal, mert ahhoz szorosabban kötődünk. A tanulók zárt típusú kérdésen belül ezúttal ellentétpárokat tartalmazó válaszlehetőségeket kaptak.

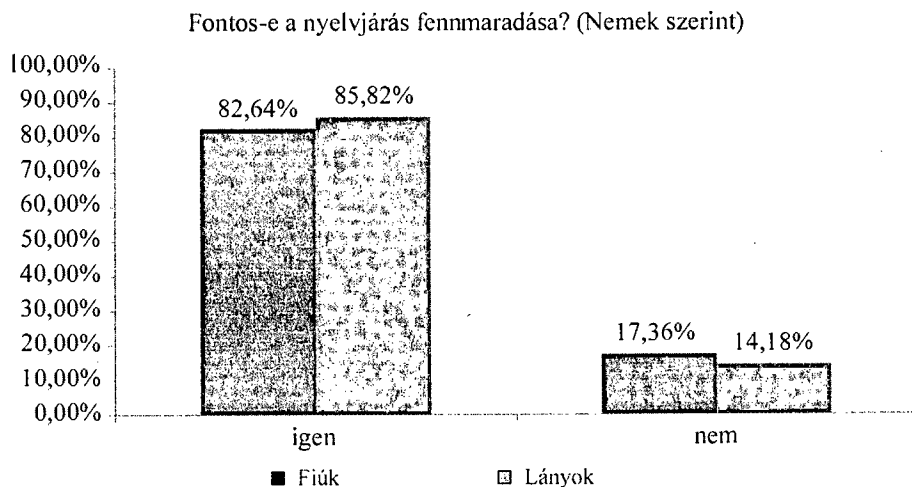
Válaszok	A nyelvjárás szép	A nyelvjárás csúnya	Összesen
Fiúk	108	36	144
Lányok	110	24	134

Meglepő módon a lányok 7%-kal nagyobb arányban vélik szépnek településük nyelvjárását, a fiúk pedig ugyanilyen arányban többször ítélik csúnyának az említett nyelvváltozatot. Azonban nincs lényeges eltérés a válaszok között ($t=-0,08916$, $t_{krit.}=4,302653$).

További kérdésünk a következőképpen hangzott: *Fontos-e a nyelvjárás fennmaradása?* Az adatközlők igennel vagy nemmel válaszolhattak.

Válaszok	Igen	Nem	Összesen
Fiúk	119	25	144
Lányok	115	19	134

A lányok 3,18%-kal magasabb arányban tartják fontosnak nyelvjárásuk továbbélését. A fiúk közül ugyanennyivel többen válaszoltak nemmel a feltett kérdésre. A nemek válaszai közötti különbségek nem térnek el lényegesen egymástól ($t = -0,07443$, $t_{krit.} = 4,302653$).

Összefoglaló

A bemutatott nyelvjárási attitűdöket illetően a vajdasági magyar ajkú 5. és 8. osztályosoknál nempreferenciális különbségekkel találkozunk a nemek vonatkozásában. Nagyobb eltérést a nyelvjárás szépségének megítélésekor tapasztaltunk a két nem válaszaiban. A lányok 82,09%-a, a fiúk 75%-a tartja szépnek a nyelvjárást. Mindez 7%-os különbséget jelöl. A nemek vonatkozásában eltérést tapasztaltunk még a nyelvhasználat szinterei kapcsán. A lányok közül 8,5%-kal többen állították, hogy nagyszüleikkel nyelvjárásban társalog-

nak, továbbá úgyszintén a lányok közül vélekednek többen (6,5%-kal) akként, hogy szüleikkel, valamint barátaikkal (4,16%-kal magasabb arányban) is nyelv-járásban beszélnek.

A vajdasági magyar irodalomtanításban kifejezettebbek a nemi szerepek közötti különbségek, mint a nyelvhasználatot tartalmazó nyelvi attitűd vonatkozásában. A vajdasági magyar nyelvtanításban a nemek attitűdjében tapasztalható eltérések mellett a hozzáadó, additív szemlélet gyakorlati megvalósítására kell helyeznünk a hangsúlyt, „erősíteniük kell a tanulók nyelvjárási tudatosságát, rá kell mutatnunk a családi körben elsajátított anyanyelvjárás és a művelt köznyelvi norma közötti funkcióbeli különbségekre, valamint tudatosítaniuk kell a funkcionális-szituatív kettősnyelvűség kialakítását” (LUKÁCS 2009; 337). Ezt azzal támaszthatjuk alá leginkább, hogy az egyik nem sem tudja kellő mértékben elkülöníteni a nyelvjárási és a köznyelvi szóhasználatot.

Irodalom

- BEREGSZÁSZI Anikó (2012): A lehetetlent lehetni: Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- GIDDENS, Anthony (2000): Szociológia. Osiris Kiadó, Budapest, 110–111; 182–185.
- HOFSTEDE, Geert–HOFSTEDE, Gert Jan (2008): Kultúrák és szervezetek. VHE Kft., Pécs
- HORVÁTH FUTÓ Hargita (2006): A nemek reprezentációja a vajdasági magyar általános iskolai olvasókönyvekben. = Hózsá Éva–Ispánovics Csapó Julianna–Horváth Futó Hargita (szerk.): Kód – kultúra – irodalom – régió. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék, 125–139.
- HUSZÁR Ágnes (2009): Bevezetés a gendernyelvészetbe – Miben különbözik és miben egyezik a férfiak és a nők nyelvhasználata és kommunikációja? Tinta Könyvkiadó, Budapest
- KISS Jenő (1995): Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 100–112.
- KOVÁCS RÁ CZ Eleonóra (2011): Nyelvi attitűdök a vajdasági magyarság körében. Sajnos Kiadó, Újvidék
- KOVÁCS RÁ CZ Eleonóra (2012): Kisebbségi nyelvjárási attitűd és identitástudat. = Ispánovics Csapó Julianna szerk.: Vajdasági magyar tudóstalálkozó. Tudomány, módszer, argumentáció. pdf. Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, Újvidék, 35–41. = <http://www.vmat.rs>. (2013. 12. 10.)

- LANSTYÁK István (1995a): A nyelvek többközpontúságának néhány kérdéséről (különös tekintettel a Trianon utáni magyar nyelvre). *Magyar Nyelvőr*, 3. 213–236.
- LANSTYÁK István (1995b): Többközpontú nyelv-e a magyar? *Irodalmi Szemle*, 1. 72–83.
- LUKÁCS Csilla (2009): Nyelvjárás és köznyelv: székelyföldi középiskolások nyelvi/nyelvjárási tudatosságának vizsgálata. = *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Tinta Könyvkiadó, Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra, 332–338.
- REMÉNYI Andrea Ágnes (2001): Nyelv és társadalmi nem. *Replika*, 45–46, 153–161.
- THUN Éva (1996): „Hagyományos” pedagógia-feminista pedagógia. *Education* 3. 404–416.
- TÓTH Klára (2010): A nempreferenciális különbségek szociolingvisztikai vizsgálata Magyarokánizsán. Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, diplomadolgozat, Újvidék, kézirat
- TREBJEŠANIN, Žarko (2002): Stereotip o ženi u srpskoj kulturi. *Nova srpska politička misao*. Posebno izdanje 2. 91–105.
- WARDHAUGH, Ronald (1995): *Szociolingvisztika*. Osiris–Századvég, Budapest, 282–294.

NON-PREFERENTIAL FEATURES IN INVESTIGATING ATTITUDES TOWARDS DIALECTS OF HUNGARIAN YOUNG SCHOOLCHILDREN IN VOJVODINA

In our dialect attitude questionnaires obtained from young Hungarian schoolchildren in Vojvodina we found it important to touch also on the obtained results concerning sexes, as well as revealing the eventual non-preferential features concerning the pupils' attitudes. Differences in language use between the sexes – especially of those young people who speak a dialect – could indicate connections between prestige variants and social roles.

Keywords: language attitude, non-preferential differences, socially constructed gender roles, gender socialization.

NEPREFERENCIJALNA OBELEŽJA PROUČAVANJA JEZIČKIH STAVOVA VOJVODANSKIH ĐAKA MAĐARSKE NACIONALNOSTI

Smatrali smo da je prilikom anketnih istraživanja jezičkih stavova vojvodanskih đaka mađarske nacionalnosti veoma važno osvrnuti se i na polne i preferencijalne

razlike jezičkih stavova. Razlike kojima je izvor različitost polova – prvenstveno kod govornika dijalekata – mogu da ukažu na korelaciju između prestižnih jezičkih varijanti i društvenih uloga.

Ključne reči: jezički stav, nepreferencijalne razlike, društveni pol, polna socijalizacija.

A kézirat beérkezésének időpontja: 2014. 01. 05.

Közlésre elfogadva: 2014. 02. 20.

UTASÍTÁS

a kéziratok formai kialakításához

Kérjük a *Hungarológiai Közlemények* szerzőit, hogy kéziratuk kialakításakor és benyújtásakor az alábbi elvekhez tartsák magukat:

- A folyóiratban nem jelentethető meg másutt már publikált szöveg, sem más folyóiratokban, kiadványokban hasonló cím alatt megjelent szöveg módosított változata.
- Az a szöveg jelentethető meg, amely legalább két pozitív recenziót kapott (a recenzenseket a szerkesztőség kéri fel).
- Ha a tudományos munka projektumi kutatás keretében készült, a szöveg első oldalának alján, lapalji jegyzetben fel kell tüntetni a projektumi kutatást támogató intézmény teljes hivatalos megnevezését és a projektum számát (l. ennek a számnak a szövegeiben).
- Tudományos tanácskozáson elhangzott szöveg esetében úgyszintén a szöveg első oldalának alján, lapalji jegyzet formájában fel kell tüntetni a tanácskozás címét, az ezt szervező intézmény megnevezését, székhelyét, valamint a tanácskozás megtartásának színhelyét és időpontját.
- Kíváncos, hogy a szöveg címében kulcsfogalmak szerepeljenek. Ha a cím ilyen fogalmakat nem tartalmaz, tanácsos alcímben pontosítani a szöveg tárgyát.
- A szöveghez tartozhatnak lapalji jegyzetek, ezek azonban nem helyettesítik az irodalomjegyzéket.
- A tanulmányok szövegét elektronikus formában (Word formátum, Times New Roman betűtípus) kell a szerkesztőség (hungar@ff.uns.ac.rs) vagy a főszerkesztő (evatoldi@eunet.rs) elektronikus postacímére eljuttatni.

*

Részletes szerkesztési utasítások:

Az egész szöveget egységesen 12 pontos betűnagysággal, Times New Roman betűtípussal, 1-es („szimpla”) sorközzel kérjük írni, kivéve a rezümét és a kulcsszavakat, melyek 10 pontosak, valamint a közcímeket, melyek 14 pontosak (az utóbbiakat *dólt* – *kurzív* – betűvel).

A kézirat elején az alábbi adatok feltüntetése szükséges:

Hungarológiai Közlemények év/szám. *Bölcsészettudományi Kar, Újvidék*
Papers of Hungarian Studies év/szám. Faculty of Philosophy, Novi Sad

A SZERZŐ NEVE (rang nélkül, verzál betűvel)

A szerzőt foglalkoztató intézmény neve

Székhelye (vagy a szerző lakcíme)

A szerző elektronikus elérhetősége

Pl.:

Újvidéki Egyetem, BTK

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

xxxxx@yyyyyyy

A SZÖVEG CÍME (verzál)

Ha van: *A szöveg alcíme* (kurzív)

Rövid tartalmi összefoglaló (rezümé), tompán (behúzás nélkül), bekezdések nélkül (10-es betűnagyság, normál, 1-es – „szimpla” – sorköz, legfeljebb 15 sornyi).

Kulcsszavak: (10-es betűnagyság, normál, 1-es sorköz, legfeljebb 10).

A dolgozat főszövege: 12-es betűnagyság, normál, 1-es – „szimpla” – sorköz. Maximális terjedelem: egy szerzői ív (30 000 letütés, szóközökkel).

A szövegben (a lapalji jegyzetekben is) pontosan kell jelölni a kis- és nagy- kötőjeleket, illetve a gondolatjeleket (l.: egy-egy; 1914–1918; a regény – minden más vonatkozásban – megfelelni igyekszik...). Évszázadok jelölésekor javasolt az arab számok használata (20. századi).

Az új bekezdéseket sorvégi „enterrel” hozzuk létre, a behúzásokat pedig az Eszközök menü Formátum, Bekezdés, Első sor paranccsal. Kérjük a tabulátorok és a sor eleji szóközök mellőzését.

A közcímek (középre zárva, 14-es nagyság, kurzív)

(*számozás nélkül*), a művek címe, valamint a kiemelések dőlt (kurzív) betűkkel írandók. A közcímek alatt egyéb alcímek is sorakozhatnak, középre zárva, kurzívval, a bekezdés betűnagyságával (12-es).

A címekhez és kiemelésekhez járuló toldalékokat közvetlenül a cím, illetve a kiemelés után kell írni normál szedéssel (a *Bánk bánnal*, ebben a *dalban*...). A szerzői kiemelések jelölése zárójelben történik (kiemelés tölem).

A jegyzeteket lapalji jegyzet (lábjegyzet) formájában kell feltüntetni, a szövegszerkesztő program „Beszúrás”/”Insert” parancsának felhasználásával. Lábjegyzetben kommentárt, főszöveghez társuló megjegyzéseket közölhetünk.

Az idézetek lelőhelyét magában a főszövegben jelöljük, pl. (PROPP 1983), vagy oldalszámmal: (PROPP 1983; 26).

Kiadás(ok)

KEMÉNY István (2001): *Hideg. Versek (1996–2001)*. Palatinus, Bp.
PÉTERFY Gergely (2008): *Halál Budán*. Kalligram, Pozsony

Irodalom

Könyv

- FORSTER, E. M. (1999): *A regény aspektusai*. Ford. Szili József. Helikon Kiadó, Bp.
- HOPPÁL M.–JANKOVICS M.–NAGYA.–SZEMADÁM Gy. (2000): *Jelképtár*. Helikon Kiadó, Bp.
- HORVÁTH Györgyi (2007): *Nőidő. A történeti narratíva identitásképző szerepe a feminista irodalomtudományban*. Léda Könyvek. Kijárat Kiadó, Bp.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő (1998): *A megértés alakzatai*. Csokonai Kiadó, Alföld Könyvek, Debrecen.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő (2000): *Irodalom és hermeneutika*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- SÍKLAKI István, szerk. (1995): *A szóbeli befolyásolás alapjai I–II*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- SZILI Katalin (2004): *Tetté vált szavak. A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Tinta Könyvkiadó, Bp.

Gyűjteményes kötetben megjelent tanulmány

- RICOEUR, Paul (1999): *Emlékezet – felejtés – történelem*. = *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Szerk. és a szövegeket gondozta: Thomka Beáta. Kijárat Kiadó, Bp., 51–68.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály (1998): *Fordítás és kánon*. = *Sz.-M. M.: Irodalmi kánonok*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 47–70.

Folyóirat-publikáció

- NYOMÁRKAI István (1998): *A nyelvhasználat udvariassági stratégiái*. Magyar Nyelvőr, 3. 277–283.
- ŽIŽEK, Slavoj (2009): *Liberális utópia*. Ford. Szügyi Edit. Híd, 9. 121–130.

Elektronikus forrásművek

BALASSA Péter (1980): A forrásmű címe. <[http://teljes webcím...](http://teljeswebcim...) (zárójelben a hozzáférés ideje).

(Megjegyzés: Egyenlőségjelet csak kötetekre való hivatkozáskor használunk, folyóiratforrások esetében nem.)

A bibliográfiai adatok fenti jelölésmódja érvényes a lábjegyzetre vonatkozóan is. Ez utóbbiak jegyzetapparátusában sem a hivatkozott szerzők családnevének, sem műük címének feltüntetésekor nem ajánlott a dőlt (kurzív) betűk vagy a verzál írásmód (csupa nagybetű) alkalmazása.

Idegen nyelvű kiadványokra való hivatkozáskor a bibliográfiai adatok élén a szerző családneve áll első helyen, utána vesszővel elválasztva következik utóneve (l.: RICOEUR, Paul). Nemcsak a mű címe, hanem a kiadó neve, illetve a kiadás helye is idegen, eredeti nyelven írandó.

A dolgozatot címmel ellátott angol, valamint szerb nyelvű rezümé és kulcsszavak zárják.

Kérjük a szerzőket, hogy kéziratuk beküldése előtt ellenőrizték szövegük helyesírását, nyelvhelyességét, a jelölések pontosságát és következetességét, a közcímek következetes alkalmazását, valamint korrigálják a gépelési hibákat. A nyelvtan-helyesírási gondozatlan kéziratokat, valamint azokat, amelyek nem tartják be az itt feltüntetett szerkesztői utasításokat, kénytelenek leszünk átdolgozásra javasolni.

A Hungarológiai Közlemények szerkesztősége

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK
HUNGAROLOŠKA SAOPŠTENJA
PAPERS OF HUNGARIAN STUDIES

60 éves az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara
60 godina od osnivanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu
60 years of the Faculty of Philosophy

*Szerkesztőség
Redakcija
Editorial Office*

Filozofski fakultet, Odsek za hungarologiju
21000 Novi Sad, ul. dr Zorana Đinđića 2.

Tel.: (+381 21) 458 673

e-mail: hungar@ff.uns.ac.rs

<http://digitalnabiblioteka.tk/digitalna-biblioteka?task=view&id=126&catid=915>

<http://scindeks.ceon.rs>

Fedőlapterv: Kapitány Attila

Műszaki előkészítés: Dataprint

Készült a Sajnos Nyomdában Újvidéken, 2014-ben
(Štamparija Sajnos, Novi Sad)

Példányszám: 200

CIP – A készülő kiadvány katalógizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

821.511.141+811.511.141

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK = Hungarološka saopštenja = Papers of Hungarian Studies : az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének folyóirata / főszerkesztő Toldi Éva. – 8. évf., 26/27. sz. (1976)–.
– Újvidék : Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék. 1976–. – 24 cm

Háromhavonta. – A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei folytatása.

ISSN 0350-2430

COBISS.SR-ID 17698

ISSN 0350-2430

9 770350 243006